

Forfatter: Gro Ulset

Skriftserien til Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – Psykisk helse og barnevern (RKBU Midt-Norge) • Rapport 6/2016

Tett på livet i barneverninstitusjon – en eksempelstudie

 NTNU
Regionalt kunnskapssenter
for barn og unge
– Psykisk helse og barnevern

 NTNU Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – Psykisk helse og barnevern		Rapport	
Postadresse: RKBU Midt-Norge Postboks 8905 MTFS 7491 Trondheim Besøksadresse: Klostergata 46, Trondheim Telefon: +47 73 55 15 00 E-post: rkbu@ntnu.no www.ntnu.no/rkbu Foretaksnr. 974 767 880		TITTEL Tett på livet i barneverninstitusjon - en eksempelstudie	
		FORFATTER(E) Gro Ulset	
		FINANSIERING NTNU Samfunnsforskning AS	
RAPPORT NR 6/2016	GRADERING Åpen	OPPDRAGSGIVERS REF.	
ISBN 978-82-93343-11-0 (Trykt utgave) 978-82-93343-12-7 (WEB)		PROSJEKTNR. 46071900	ANTALL SIDER + vedlegg 147 + 8
PROSJEKTLEDER Gro Ulset			
DATO September 2016			
SAMMENDRAG Viser til sammendrag i rapporten.			
STIKKORD	NORSK	ENGELSK	
	Ungdom, voksne, miljøpersonell	Youth, child welfare institution workers	
	Handling, samhandling, sosialt liv	Act, interaction, social life	
	Barneverninstitusjon, ungdomshjem	Child welfare institution	
	Barnevern	Child welfare	

FORORD

Det har vært berikende og lærerikt å få lov til å komme tett på livet i en barneverninstitusjon. Feltarbeidet muliggjorde dypere innsikt i – og en mer helhetlig forståelse av – barneverninstitusjonen og av hverdagen ved en barneverninstitusjon – av de handlinger, handlingsmønster og samhandlinger som utspiller seg mellom ungdommene og de voksne. Som deltids og delvis deltagende observatør over en periode på seks måneder opplevde jeg å få et unikt innblikk i det sosiale liv, som favnet både om det som ble gjort, og det som ble sagt.

Jeg vil gjerne takke alle som på en eller annen måte har vært involvert og bidratt til at denne studien kom i stand og i havn. Den aller største takk rettes til de jeg ble kjent med som deltok som informanter: ungdommene og de voksne ved den institusjonen hvor jeg gjorde feltarbeid. Deres deltagelse og imøtekommenhet har gjort det mulig å skrive denne rapporten. Jeg vil også takke institusjonslederen, som stilte seg positiv til studien, og som tilrettela for at jeg kunne ta videre kontakt og søke å rekruttere informanter i ungdomsgruppen og miljøpersonalgruppen. Under feltarbeidsprosessen var avdelingslederen et viktig bindeledd i forbindelse med planleggingen og videreformidling av beskjeder. Dette var også til stor hjelp.

En stor takk rettes til vitenskapelig assistent Aina Storvold for uvurderlige bidrag i forbindelse med transkribering og sortering av intervjumaterialet og for fruktbare innspill og drøftinger av dataene. Hennes arbeid ble utført på en forbilledlig måte.

I planleggingsfasen i forkant av feltstudien tok jeg kontakt med seniorrådgiver Marit Sandvik i Barne-, ungdoms – og familieetaten (Bufetat – region Midt-Norge). Jeg hadde også noe kontakt med avdelingsdirektør Bård Henriksen ved samme etat. De viste interesse for idé og prosjektbeskrivelse og opprettet førstegangskontakt med den aktuelle barneverninstitusjonen. Jeg vil benytte anledningen til å takke dem.

Helt til slutt vil jeg takke NTNU Samfunnsforskning AS og det tidligere Barnevernets utviklingssenter (BUS Midt-Norge), som jeg arbeidet ved da planleggingen av denne studien tok til. Nødvendig finansiell prosjektstøtte kom derfra i forbindelse med overgangen hvor BUS Midt-Norge ble separert fra NTNU Samfunnsforskning AS og fusjonert med det tidligere Regionssenteret for barn og unges psykiske helse (RBUP Midt-Norge). Disse to sentrene dannet 1. januar 2013 Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – psykiske helse og barnevern (RKBU Midt-Norge). Feltarbeidsstudien

ble gjennomført i etterkant av sammenslåingen og opprettelsen av det nye senteret hvor jeg i dag arbeider som forsker.

Trondheim, august 2016

Gro Ulset

Forsker

Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – Psykiske helse og barnevern,

(RKBU Midt-Norge)

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

INNHold

SAMMENDRAG.....	1
1. Introduksjon	11
1.1 Bakgrunn for studien	11
1.2 Rapportens oppbygning.....	12
1.3 Plassering i barneverninstitusjon.....	14
1.3.1 Kort om institusjonsbarnevernet – ansvar, drift, inntak, kvalitet og tilsyn ..	15
1.3.2 Plasseringstyper og institusjonsstatistikk	16
1.3.3 Bestemmelser om barneverninstitusjoner.....	17
2. Mål og metode.....	21
2.1 Mål.....	21
2.1.1 Relevant og anvendbar kunnskap – for hvem?	21
2.2 Problemstilling	22
2.2.1 Sentrale temaområder utvikles	22
2.3 Forskningsopplegg	23
2.3.1 Planleggingsfasen – etablerer kontakt med Barne-, ungdoms- og familieetaten	25
2.3.2 Den aktuelle barneverninstitusjonen – et ungdomshjem.....	26
Valg av hus – ett eller flere?	27
2.3.3 Kontaktetablering, informasjonsarbeid og rekruttering av deltakere	28
2.3.4 Valg av informanter	29
Ungdommene	31
De voksne.....	32
Ungdommer og voksne ved institusjonen som ikke deltok i studien	33
2.3.5 Feltarbeidet	34
Innpass	35
Deltagende observasjon	36
Observatørrollen tydeligst i møtevirksomhet	37
Feltnotater	37
Innblikk i det som gjøres, og det som sies	39
2.3.6 Kvalitative intervjuer	40
2.3.7 Dokumenter	41

2.3.8	Analyse	42
	Betydning av ståsted og kontekst.....	42
	Prosess.....	43
	Feltnotatene.....	43
	Intervjuene	44
3.	Etiske betraktninger.....	47
3.1	Deltagende observasjon som forskningsmetode og forskerens kunnskap og kompetanse.....	47
3.2	Utsatte grupper, konfidensialitetskravet og barns deltagelse i forskningen....	48
3.2.1	Hensynet til utsatte grupper.....	48
3.2.2	Mulige dilemma knyttet til konfidensialitetskravet.....	49
3.2.3	Barns deltagelse i forskningen – samtykke/ samtykkekompetanse, nytte/skade og konfidensialitet	49
4.	Relevant forskning.....	53
5.	Barneverninstitusjonen – ungdommenes midlertidige hjem, de voksnes arbeidsplass	57
5.1	Noe utenom «et vanlig hjem»	57
5.1.1	Hvem bor sammen, hvorfor og hvor lenge?	58
5.1.2	De voksne er på jobb; de får betalt	58
	Mange voksne å forholde seg til	59
	De voksne har krav på hviletid	60
5.1.3	Instrukser, standard prosedyrer, rapportskriving og dokumentering	61
	«De er mye på kontoret».....	62
5.1.4	Møtevirksomhet.....	63
5.1.5	Miljøterapeuter, miljøarbeidere, miljøterapi og sosialpedagogikk	66
	Profesjonalitet og personlighet	66
	Miljøterapiens ulike retninger.....	67
	Eklektisme og innhenting av spesialistkompetanse.....	67
5.1.6	Generalister og «spesialister» med ulik stil.....	69
5.1.7	Fysiske omgivelser, symboler og objekter	70
	Beliggenhet	70
	Utforming og interiør.....	72
	Fravær og/eller tilstedeværelse av objekter og symboler	74
5.1.8	Sikkerhetsopplæring.....	75
5.1.9	Makt- og tvangsbruk.....	76

5.1.10	Tilsynsmyndighetene	78
5.2	Noen refleksjoner	79
6.	«De bryr seg egentlig ikke om oss», og «vi må ikke tro at vi betyr så mye»..	81
6.1	«Å bry seg om» – oppfatninger, forventninger og mulige tolkninger	81
6.1.1	Betydningen av rolle og utøvelse av rolle	85
6.1.2	«En voksen som bryr seg»	86
6.1.3	Betydningen av midlertidighet, flyktighet, uvisshet og profesjonalitet ...	87
6.2	«Å bety noe» – oppfatninger, forventninger og mulige tolkninger	88
6.2.1	«Å ta på seg en profesjonell maske» og «å holde emosjoner i sjakk»	90
6.3	Kjærlighet og godhet i bunn	90
7.	Skole	93
7.1	Å snu negativ skoletrend – en viktig del av «bestillingen»	93
7.1.1	Skolefokuset – en drakamp og et dilemma	94
7.1.2	Feltdagbok – personalet vurderer mulige skoletiltak	95
	Feltdagbok – Fylkesmannens tilsyn på besøk	97
7.1.3	Rettighetsbegrensninger – et hensiktsmessig tiltak?	97
7.1.4	Miljøpersonalets holdninger og forventninger	98
	Ungdommens opplevelser og oppfatninger av personalets holdninger og forventninger til skole	99
7.2	Hvordan kan ungdommens utfordringer, motstand og vegring forstås?	101
7.2.1	Tidligere erfaringer og situasjonen her og nå	101
7.2.2	Liten vits å bli kjent med noen på skolen	102
7.2.3	Søvn	103
	Internett og internettrestriksjoner – mulig å snu døgnet i helgene?	105
8.	Mat og måltider	109
8.1	Sier noe om – og gjør noe med	109
8.2	Uttrykk for omsorgshandlinger	111
8.2.1	Forskningsstudie om mat- og måltidspraksiser i skotske barneverninstitusjoner	113
8.3	Grunnlag for handlefrihet og muligheter for medvirkning?	114
9.	Fritid	119
9.1	Interesser og fritidssysler	119
9.2	Hvordan kunne miljøpersonalet bistå ungdommene i fritiden?	120

9.3	Ungdommenes innflytelse og medvirkning	121
9.4	Venner	122
9.4.1	Vennebesøk	126
10.	Longboardprosjektet.....	129
10.1	Om prosess, miljøterapi og det å skape sammenheng og mening.....	129
10.2	Om samhandling og relasjonelle ferdigheter	132
10.3	Det motsatte av kartleggingslogikk?	134
10.3.1	Imøtekomme mål beskrevet i tiltaksplan	135
10.4	Om reell medvirkning, myndiggjøring, mestring og livskvalitet.....	135
	AVSLUTTENDE KOMMENTARER	137
	LITTERATUR	139
	VEDLEGG.....	149

SAMMENDRAG

I forskningsprosjektet «Sosialt liv og samhandling i barneverninstitusjon», hvis rapport har fått tittelen «Tett på livet i barneverninstitusjon – en eksempelstudie», har det vært et mål å få innsikt i handlinger, handlingsmønster og samspill¹ mellom beboere og miljøpersonell innenfor en barneverninstitusjonssetting – et ungdomshjem². Studier av institusjonsbarnevernet i Norge har foreløpig gitt oss lite kunnskap om handlinger og samspill. Denne studien er et forsøk på å gjøre noe med dette – å bidra med innsikt på bakgrunn av et eksempel. I tillegg til å gi et innblikk i «det som gjøres», formidler den også ungdommenes og de voksnes uttrykte erfaringer, opplevelser og oppfatninger, med andre ord «det som sies».

Rapporten er utarbeidet på bakgrunn av en feltarbeidsstudie gjennomført ved en enhet / ett hus tilknyttet en barneverninstitusjon. Feltarbeidet pågikk over seks måneder, og det ble avsluttet i november 2014. Informantgruppen besto av seks ungdommer og elleve voksne (åtte ansatte tilknyttet enheten, to teamledere samt institusjonsleder). Jeg besøkte institusjonen to dager i uken, mellom tolv og fjorten timer per uke.

Feltarbeidet ble påbegynt med følgende utforskende, åpne problemstilling: Hvordan fremstår sosialt liv og samhandling innenfor en barneverninstitusjon? Jeg ønsket å analysere og forstå det sosiale liv på bakgrunn av frekvenser av handlinger og samhandling. Jeg skulle finne ut hva som gjøres og sies i hverdagen, identifisere handlingsmønster og beskrive det sosiale liv i institusjonen. Med en i utgangspunktet grov problemstillingen gjorde jeg mange veivalg underveis i feltarbeidsperioden, etter hvert som jeg fikk ny innsikt. Jeg utviklet noen sentrale temaområder og foretok også et valg med hensyn til øvrig metodisk tilnærming; i tillegg til deltagende observasjon og uformelle feltsamtaler fant jeg det hensiktsmessig å gjennomføre individuelle intervjuer.

Det krevde tid, tilstedeværelse og deltagelse å oppdage mønster og mulige sammenhenger som kunne bidra til å kaste lys over og beskrive hverdagen i institusjonsenhe-

¹ Samhandling kan tolkes som det som skjer i møtet mellom to eller flere aktører som handler med hverandre, og den kan favne både om det verbale og det ikke-verbale. I rapporten anvendes og forstås «samspill» som sidestilt med «samhandling».

² I rapporten anvendes både «barneverninstitusjon» og «ungdomshjem» som betegnelser på enheten hvor feltarbeidet ble gjennomført. Dette fordi begge disse termene – i tillegg til selve stedsnavnet, ble brukt av informantene.

ten. I løpet av feltarbeidsprosessen utkrystalliserte det seg noen temaer som jeg mente hver på sin måte og/eller sammen kunne gi et dypere innblikk i det sosiale liv den tid jeg gjennomførte feltarbeid der. Det ble klart for meg at jeg måtte fokusere på disse temaene hvis jeg skulle lykkes med å beskrive og forstå ungdommenes og de voksnes/miljøpersonalets³ handlingsvalg, mulige handlingsmønstre og samspill. I rapporten har jeg valgt å presentere disse temaene i hvert sitt kapittel. De har fått følgende overskrifter:

- *Barneverninstitusjonen – ungdommenes midlertidige hjem, de voksnes arbeidsplass*
- *De bryr seg egentlig ikke om oss», og «vi må ikke tro at vi betyr så mye*
- *Skole*
- *Mat og måltider*
- *Fritid*
- *Longboardprosjektet*

Her følger korte resyméer av de seks kapitlene:

«Barneverninstitusjonen – ungdommenes midlertidige hjem, de voksnes arbeidsplass» viser hvordan barneverninstitusjonen representerer ulike størrelser, og hvordan utgangspunkt og grunnleggende forståelser kan divergere. Ungdommene og de voksne har ulike posisjoner og fyller ulike roller. Dette har betydning for hva den sosiale enheten representerer for ungdommene på den ene siden og for de voksne på den andre. I tillegg kan synet på hva den sosiale enheten er, divergere innad i ungdomsgruppen, siden det varierer hvilken situasjon den enkelte er i. Det mest dekkende svaret på om institusjonen kan forstås som et midlertidig hjem, synes å være «både-og» eller «mer eller mindre». Kapitlet viser at det er mange forhold som gjør at institusjonen fremstår som noe annet enn et vanlig hjem: at de som bor ved institusjonen ikke nødvendigvis har mye til felles, og at de bare bor der midlertidig; at de voksne er på jobb og får betalt; at det er svært mange voksne å forholde seg til; at de voksne har lovfestet krav på hviletid; at det foreligger en rekke instruksjoner, prosedyrer og planer; at det som skjer i hverdagen og med ungdommene, blir dokumentert; at det gjennomføres mange møter; at de voksne bedriver miljøterapi og «behandling»; at ting man forventer å finne i et hjem, ikke er til stede; at de voksne får sikkerhetsopplæring; at det kan forekomme

³ I rapporten anvendes både «de voksne» og «miljøpersonalet» som betegnelser på de ansatte ved enheten. Dette fordi begge disse termene ble brukt av informantene. Ungdommene refererte til «de voksne» som gruppe og sjelden til «miljøpersonalet» som gruppe.

makt- og tvangsbruk; og at Fylkesmannen fører tilsyn. Poenget med å redegjøre for alle disse ulike forholdene er at de «betyr noe». De er med på å beskrive hva en barneverninstitusjon er / kan være, og har betydning for handlinger, samhandling og sosialt liv innenfor denne.

«*De bryr seg egentlig ikke om oss*», og «*vi må ikke tro at vi betyr så mye*» tar utgangspunkt i noen begreper som ungdommene og de voksne ga uttrykk for at de hadde om hverandre. Kapitlet søker å fortolke og beskrive hva som kan ligge i disse. Videre vurderes og drøftes hvordan disse begrepene kan være av betydning for samspillet og det sosiale liv som skapes innenfor enheten. Det er det flere mulige måter å forstå dem på, eller riktigere: flere beveggrunner som gjør det mulig å si noe mer om meningsinnholdet i «*de bryr seg egentlig ikke om oss*» (ungdoms forestillinger om de voksne), og «*vi må ikke tro at vi betyr så mye*» (voksnes forestillinger om ungdommene). Ett viktig moment for ungdommene er «ekthet». De ønsker at de voksne skal være ekte. En problemstilling som kommer opp i tilknytning til dette, er den formelle rolle de voksne innehar; de er ansatte som utfører et arbeid som de mottar lønn for. I utgangspunktet ser ungdommene ut til å mene at man ikke kan være ekte og bry seg dersom man gjør en jobb. Men det viser seg at selve rolleutøvelsen har stor betydning. Den formelle rollen skyves i bakgrunnen dersom den/de voksne viser «ekthet» i handle- og væremåte. Om man framstår som «ekte» eller ikke, ser blant annet ut til å avhenge av om man viser personlighet, har et kroppsspråk som stemmer overens med det man sier, ikke dobbeltkommuniserer, viser genuin interesse, stiller opp for den enkelte ungdom og er glad og leken i lag med ungdommene. Bakgrunnen for – og meningsinnholdet i – utsagnet «*vi må ikke tro at vi betyr så mye*», synes å være sammensatt. På den ene siden kan det oppfattes som et uttrykk for at den enkelte (voksne ansatte) ikke bør gå inn i miljøterapeut- eller miljøarbeiderrollen med tanke ambisjoner om å bety mye og være «den ene» for ungdommene. Det kan også oppfattes som en holdning eller forståelse som de voksne forbinder med det å være profesjonell – å ikke ta «hele seg» med inn i rollen, i kontakt og relasjon med ungdommene. Noen mener at man kan «bli skuffet» og «gå på en smell» dersom man ikke setter slike grenser. Dermed kan det også handle om «å beskytte seg selv» for å kunne holde ut og stå i arbeidet. Institusjonslederen snakker varmt om betydningen av «den ene», men også om det «å ta på seg en profesjonell maske», å skille mellom arbeid og fritid og behovet for «å holde emosjoner i sjakk». Avskjeder og flyttinger kan være svært krevende. Samtidig er kontakten og relasjonen med ungdommen av midlertidig og ofte kortvarig karakter; dette vet både ungdommene og de voksne. De vet derimot ikke nøyaktig hvor lenge ungdommen skal bo ved institusjonen, eller når og hvor han/hun skal flytte videre. Denne usikkerheten

synes ikke å bidra til trygghet, slik at utgangspunktet for relasjonsdannelser og samspill i mange tilfeller baserer seg på tvil og rådvillhet fra begge sider. Disse spesielle omstendighetene må derfor trolig også bringes inn for å få en dypere forståelse både av forestillingen «*vi må ikke tro at vi betyr så mye*», og forestillingen «*de bryr seg egentlig ikke om oss*». Det er for eksempel mulig å tenke seg at dobbeltkommunikasjon fører til usikkerhet, samtidig som dobbeltkommunikasjonen er et resultat av usikkerhet. Samhandling som baserer seg på (toveis) forutsigbarhet – for eksempel knyttet til oppholdstid og hva som skal skje videre i livet – vil kunne være mer tydelig og åpen.

«Skole» omhandler ungdommenes skolegang og den plass den har og tar i hverdagen ved enheten. Skolegang står sentralt, men i personalets kontakt med enkelte ungdommer – fremstår den som en kamp og et dilemma som setter preg på samspillet. «Kampen» dreier seg kort sagt om ulik innstilling til skolen; personalet har som oppdrag å motivere og å få ungdommen til å gjennomføre skolen, mens ungdommen nekter eller vegrer seg for å gå på skolen. Over tid synes skolestriden å ta energi og å gjøre noe med samspillet. Siden temaet er betent og kilde til konflikt og rettighetsbegrensninger, blir samspillet spent. I kapitlet settes søkelys på flere forhold som kan ha betydning for – og bidra til dypere innsikt i – den vegring, motstand og svake motivasjon som enkelte av ungdommene kjenner og viser med hensyn til skolen. Disse har å gjøre både med tidligere skoleerfaringer og situasjonen her og nå. Noen har strevd med skolegang og skolefravær i lang tid, og dette er / kan være én av flere utløsende faktorer bak institusjonsplasseringen. Samtidig fortsetter enkelte å vegre seg for og å nekte å gå på skole under oppholdet. Dette kan kobles til det faktum at det med institusjonsplasseringen følger skolebytte, ukjente sosiale omgivelser, medelever som finner ut hvem de er, og hvor de bor. I tillegg kan det kobles til spesifikke tiltak i skolehverdagen som gjør det vanskelig å få innpass, og at ungdommene vet at skolebyttet er en midlertidig løsning, at de snart skal flytte videre/tilbake, og at det derfor er liten vits i å bli kjent med mange og danne vennerelasjoner med medelever i skolen. Kapitlet retter også søkelys på enkelte ungdommers utfordringer knyttet til innsovning og søvn, og hvordan disse utfordringene også må tas med i betraktning når man søker å forstå skolefraværet. Ved siden av å beskrive og fortolke den til dels fastlåste skolesituasjonen sett fra ungdommens ståsted, skisseres også personalets ståsted. De har, på sin side, et oppdrag eller en «bestilling»⁴ fra den kommunale barneverntjenesten, og de blir målt på om tiltaket, dvs. institusjonsplasseringen, har ønsket resultat/effekt. Å snu negativ skoletrend er / kan

⁴ Ordlyden «bestilling fra barneverntjenesten» er hentet fra miljøpersonell ved institusjonsenheten. «Bestilling» synes å være et ord i omløp innenfor [institusjons]barnevernet, men flere i miljøpersonellgruppen gir uttrykk for at dette er et kaldt «vare»-begrep som egentlig er upassende når en snakker om barn og unge som bor i barneverninstitusjoner.

være en sentral del i oppdraget nedfelt i barneverntjenestens tiltaksplan. Når det gjelder enkelte ungdommer, er denne oppgaven den mest sentrale. Når det gjelder andre, er den mer en del av den alminnelige støtte og oppfølging som personalet skal gi.

De voksne forteller at de opplever å ha et godt samarbeid med nærskolen. Den er fleksibel og løsningsorientert, og det tilrettelegges individuelt når det er behov for det. Likevel lykkes de ikke alltid med oppgavene knyttet til skole. For noen av ungdommene er situasjonen fastlåst, og det blir ikke nødvendigvis en positiv utvikling og løsning i løpet av oppholdet. Ungdommene går sjelden eller aldri på skolen, og personalet kommer ikke videre og/eller i posisjon for å kunne bidra til endringsarbeid på dette området. Det kan synes som om de oppgaver / det fokus som står beskrevet i tiltaksplan, og som det gjerne forventes en positiv utvikling med hensyn til i løpet av et skoleår på et nytt sted, i en ny skole, i en del tilfeller er urealistiske. Spesielt med tanke på kompleksiteten rundt enkelte ungdommers tidligere skolesituasjon og situasjonen de er i her og nå. Enkelte informanter, både i ungdomsgruppen og i voksengruppen, gir uttrykk for dette. Det viser seg også å være til dels ulike oppfatninger innad i personalgruppen med hensyn til hvilken plass og betydning de mener at skolegang kan, bør eller skal ha for noen av ungdommene. I tillegg foreligger det noe ulike oppfatninger når det gjelder tiltak og metoder for å innfri skolemålene.

Mat og måltider redegjør blant annet for hvordan handlinger knyttet til mat og måltider både kan si noe om og gjøre noe med situasjon, stemning og samspill ungdommen og de voksne/miljøpersonalet imellom. I dette kapitlet rapporteres det om handlinger, handlingsfrekvenser og mulige mønster med tanke på mat- og måltidspraksiser, og begrepet «omsorgshandlinger» trekkes inn. Vektlegging av måltidets betydning, gjennom kos og stemning, produserer omsorgsfulle handlinger. Omsorg kan gis uttrykk for både i mellommenneskelige handlinger og i ikke-mellommenneskelige handlinger. Kapitlet viser også til internasjonal forskning – blant annet en skotsk studie, som finner at omsorg kan uttrykkes gjennom mat- og måltidspraksiser. Miljøpersonalet kan «gjøre omsorg» gjennom omsorgsfulle handlinger knyttet til mat og måltider.

Gjennom feltarbeidsperioden observeres mange situasjoner hvor mat tilberedes og måltider inntas. Når den/de voksne gleder seg over matlagingen, å dekke til måltider og servere ungdommene god, hjemmelaget mat, viser de omsorg. Voksne som trives i «kokkerollen», som gir uttrykk for ro og bruker tid i tilknytning til matlagingen, synes også å ha lettere for å invitere ungdom med i matlagingen. Det samspill som kan oppstå når ungdommene er med og lager mat, kan ha betydning både for matlyst og stem-

ning under måltidet. I forbindelse med feltarbeidet gir ungdom uttrykk for at «stemningen» og «maten som blir servert», har betydning for om de oppfatter at måltidet er fint og hyggelig.

Gjennom feltarbeidet observeres til dels ulike tilnærminger blant de voksne i miljøpersonalguppen med hensyn til matlaging og måltider. Noen trives på kjøkkenet og verdsetter den delen av arbeidet som går ut på å lage mat og stelle i stand måltider i det daglige og i helger. Andre trives mer eller mindre, eller ikke i det hele tatt. Det er også slik at ungdommenes tilstedeværelse ved felles måltider varierer. Om ungdommene er til stede eller ikke, ser ut til å avhenge av en rekke faktorer: hva som står på menyen, dagsformen til ungdommen, tidligere (tillærte) mat- og måltidspraksiser, hvordan samspill og stemning på huset blir oppfattet å være, og hvilke voksne som er til stede og lager mat.

I tilknytning til mat og måltider drøftes også ungdommenes handlefrihet og muligheter for medvirkning. Det pekes på hvordan ungdommenes handlefrihet varierer, blant annet fordi de voksne har ulike måter å håndheve mat- og måltidsrutiner på. Eksempelvis varierer det om de voksne åpner for mellommåltider, fruktspising og egen matlaging for de som ikke liker den maten som serveres. I forbindelse med mat- og måltidsrutiner kan ungdommene medvirke på ulike områder. Samtidig foreligger det en del strukturer og/eller rutiner som miljøpersonalet mer eller mindre følger, og som kan oppfattes å hindre eller begrense ungdommenes medvirkning. For eksempel kan til dels ulik tenkning og praksis når det gjelder å invitere ungdommene til å bidra i matlagingen, ha betydning for ungdommenes reelle medvirkningsmuligheter.

Fritid drøfter og beskriver den tiden ungdommene har etter eller utenom skole og/eller arbeid i forbindelse med institusjonsoppholdet. Fritiden kan oppleves som mer eller mindre fri, og det er flere forhold som er interessante, og som synes å ha betydning i denne forbindelse. Innledningsvis refereres det til en tidligere studie om barn og unges fritid ved opphold i barneverninstitusjon (Ulset 2009; 2011). Forhold som ble presentert i denne, bekreftes gjennom feltarbeidsstudien, men i den siste studien vektlegges rapportering av hvordan miljøpersonalet evner å tilrettelegge og bistå i ungdommenes fritid ut ifra ungdommenes ønsker og interesser, hvilken betydning oppholdets midlertidighet kan ha for ungdommenes strategier og valg i forhold til fritid og venner, og hvordan ungdommenes innflytelse og medvirkning synes å variere etter væremåte, ønsker og interesser.

Mange ungdommer har en åpen fritid uten bestemte tidfestede aktiviteter. Beboerne tilbringer gjerne tid sammen ved ungdomshjemmet, både innen- og utendørs. Miljøpersonalet anser det som gunstig dersom ungdommene er aktive og sosiale i fritiden, blant annet av hensyn til det miljøterapeutiske arbeidet, som betinger samspill. Det er vanskelig å komme i posisjon for å kunne hjelpe, dersom ungdommen velger «sosial isolasjon». Personalet synes å oppleve å få til mer med ungdommer som er sosiale, utadvendte og aktive.

Innflytelse og reell medvirkning – fra ungdommens side – tilknyttet egen fritid fremstår som mer tydelig og konkret for de som har ønsker og interesser som innebærer aktiv deltakelse i en organisasjon, i kulturskole eller idrett, enn for de som ikke har slike ønsker og interesser. I disse tilfellene har ungdommen tatt bestemte valg og styrer fritiden sin på en slik måte at miljøpersonalet må tilrettelegge og følge dem opp, siden dette er planlagte, tidfestede aktiviteter. Ved denne institusjonsenheten, som i andre (Ulset 2009; 2011), tar personalet alltid hensyn til og prioriterer kjøring og nærvær i forbindelse med faste, organiserte aktiviteter. Dermed kan ungdom som ønsker å bedrive uorganiserte aktiviteter, oppleve at deres innflytelse og reelle medvirkning når det gjelder fritid, «settes på vent», eller at den i alle fall ikke er umiddelbar og selvsagt. Spontane ønsker om uorganiserte aktiviteter støttes også opp om ved institusjonsenheten, men de prioriteres sjelden eller aldri fremfor de organiserte, planlagte og fastsatte.

I dette kapitlet beskrives, drøftes og fortolkes også ungdommenes vennesituasjon, deres omgang med jevnaldrende og venner under institusjonsoppholdet. Som bakteppe brukes en tidligere intervjubasert kvalitativ studie om vennskap og vennerelasjoner blant ungdom som bor i barneverninstitusjon (Ulset 2016). Den enkelte ungdom synes ikke å ha en fast omgangskrets i nærområdet som hun/han omgås regelmessig, ansikt til ansikt, i fritiden. Det skjer bare unntaksvis at ungdommene besøker venner eller får besøk av venner. Derimot har ungdommene, om enn i varierende grad, kontakt med venner via sosiale medier. I samtaler og intervju med både ungdoms- og vokseninformanter fremkommer det at det å få venner, utvikle vennskap, å få besøk av venner i institusjonen og opprettholde kontakt med tidligere venner er forbundet med noen dilemma, blant annet med bakgrunn i skolesituasjonen og det faktum at ungdommene kun bor midlertidig ved ungdomshjemmet (se punkt 7.2.2). Disse forholdene synes å være i overensstemmelse med funn presentert i nevnte studie (Ulset 2016). De har betydning for om ungdommene mener det lar seg gjøre eller er ønskelig å utvikle vennerelasjoner utenfor institusjonssettingen.

Enkelte av ungdommene gir uttrykk for at de kjenner seg hindret i å ta kontakt med jevnaldrende. De trekker blant annet frem institusjonens avsidesliggende plassering og regler som personalet håndhever knyttet til dataspill og det å spille med andre på internett. For øvrig synes miljøpersonalet å være opptatt av å tilrettelegge for at ungdommene skal ha mulighet til å opprettholde kontakt med venner de har fra før – fra hjemstedet – når de mener at slik kontakt er gunstig. Enkelte ungdommer reiser dessuten hyppig hjem i helger og ferier og «styrer» denne kontakten selv. For andre begrenses denne typen kontakt av den betydelige fysiske avstanden til hjemstedet, slik at deres muligheter i praksis ligger i telefonsamtaler og sosiale medier.

Både gjennom observasjoner og samtaler fremgår det at ungdommene ved ungdomshjemmet finner lag – og glede i hverandre. Mange bruker mye av fritiden sin sammen med andre beboere. Bevegelser, handlinger og samspill synes å endres noe i takt med de muligheter som årstidene gir. I vår- og sommermånedene drar de gjerne til sentrumsområdet på ettermiddag og kveld. I høst- og vintermånedene er det mindre aktivitet utendørs. Det hender at jentene og guttene samler seg og finner på noe sosialt, men langt oftere holder jentene sammen (på den ene siden) og noen av guttene (på den andre).

I samtaler og intervju med miljøpersonalet går det frem at de i utgangspunktet, stort sett, er positive til at ungdommene inviterer mulige venner med hjem. Ungdommene må imidlertid si ifra og spørre i forkant. Besøket bør vites om, være en del av planen og helst ikke skje spontant. Dette av hensyn til den fastsatte timeplanen, diverse gjøremål og ikke minst de andre ungdommene som bor i enheten. Til tross for at personalet er positivt innstilt, viser det seg at ungdommene svært sjelden eller aldri har besøk av jevnaldrende venner. De voksne mener at det kan være flere forhold som bidrar til at dette blir et mønster: Ungdommene tør ikke / har ikke lyst siden de bor i en barneverninstitusjon, de får kanskje ikke innpass i skolen/klassemiljøet og knytter ikke vennskap utenfor institusjonssettingen, og/eller de velger å bruke fritiden sin sammen med de jevnaldrende de bor sammen med i ungdomshjemmet. Personalet gir ikke uttrykk for at de oppfatter at kravet om å si ifra på forhånd og å planlegge slike mulige vennebesøk kan spille inn, men dette kan man ikke se bort ifra.

Longboardprosjektet – eller brettprosjektet, som det også omtales i kapitlet – beskriver og fortolker et eksempel/en case hvor det foregår uformelt og meningsfylt samspill mellom ungdom og voksne over tid, i fritiden og mot et felles mål. Kapitlet kaster lys over deler av det sosiale liv ved ungdomshjemmet og viser hvordan igangsetting av et

felles ønsket prosjekt – som i dette tilfellet går ut på å skape og bygge egne longboards, kan ha betydning for kommunikasjonen og samspillet innenfor enheten. Brettprosjektet tilrettelegger både for medvirkning og autonomi og det observeres handlinger og samspill som fortolkes som uttrykk for omsorg og omtanke. Samarbeidet rundt den uformelle aktiviteten synes å åpne og tilrettelegge for et videre samspill. Det tar ikke utgangspunkt i noen betingelser og/eller konsekvenser, men bærer preg av åpenhet og fleksibilitet, slik at det også kan få mangefasetterte positive betydninger: det å gjøre noe villet og lystbetont sammen, å være sammen, å se hverandre og å ha tid til hverandre, å skape noe selv og i fellesskap, å oppleve medvirkning og mestring, å bygge tillit og bidra til å skape trivsel og glede i miljøet.

I brettprosjektet mestres tilsynelatende et spill med «pasninger og mottak»; prosjektet representerer en møteplass eller en setting hvor miljøpersonell og ungdom lykkes bedre i sitt samspill enn i enkelte andre sammenhenger. Interessant er det imidlertid å høre hvordan denne typen felles aktivitet, ved at man bygger tillit og relasjoner, kan være «en vei inn» for å skape dialog og bedret samspill også på andre viktige områder, for eksempel skole og skolegang. Longboardprosjektet søkes fortolket som et eksempel på en fremgangsmåte som kan bidra til å lære å kjenne og forstå ungdommen, men som har få formelle, tradisjonelle kartleggingselementer i seg. Her er ungdommene aktive subjekter i prosessen, ikke passive objekter som blir observert og registrert via veiledende punkter på et skjema. Prosjektet er like mye ungdommens bord som de voksnes, og rollene er mer likestilte enn de er i mange andre sammenhenger. Dette tilrettelegger for aktiv deltagelse i fellesskap, det bidrar til mestring og myndiggjøring, og det er en god inngang med tanke på at miljøpersonalet skal kunne lære å kjenne ungdommen og vice versa.

I kapitlet pekes det også på at barneverninstitusjoner trenger ressursorienterte tiltak som tilrettelegger for reell medvirkning fra beboernes side, og som kan bidra til mestring og økt livskvalitet. Brettprosjektet kan representere et slikt eksempel hvor gjensidig, uformelt samspill leder til at ungdommen kjenner tillit, tør å dele sine erfaringer og meninger og å komme med ønsker for sine liv. I et helseperspektiv som er ressursorientert, står mestring, mening og sammenheng sentralt. Fremming av livskvalitet og helse fordrer delaktighet og reell medvirkning. Å iverksette myndiggjørende metoder og tiltak i barneverninstitusjonene vil derfor kunne bidra positivt med tanke på ungdommens fysiske og psykiske helse under oppholdet. Opplevelse av sammenheng og mening gjennom felles prosjekter og aktiviteter hvor man skaper noe sammen, som er begripelig og håndterbart, og som foregår over tid, vil kunne bidra til økt mestringsfø-

lelse, helse og velvære. Longboardprosjektet kan tenkes å representere et eksempel på et slikt tiltak.

1. INTRODUKSJON

1.1 Bakgrunn for studien

Studier innen barnevernfeltet gir verdifull og nødvendig kunnskap om hvordan barnevernet arbeider, hvilke ressurser som kreves til enhver tid, hvilke tilnærminger og metoder barnevernet bruker i møte med tjenestemottagerne, hvordan disse metodene virker, og – ikke minst, hvordan tjenestemottagerne opplever møtet med tjenesten og tiltakene. Vi trenger både kvalitative og kvantitativt orienterte studier innen barnevernfeltet.

Med bakgrunn som sosialantropolog og forsker med spesiell interesse for institusjonsbarnevernet har jeg i flere år ønsket å få dypere innsikt i det sosiale liv innenfor barneverninstitusjoner. I tidligere studier om barn og unge i slike settinger har jeg, i samarbeid med kollegaer, søkt å utvikle kunnskapen om temaene medvirkning, fritid, tvang og vennskap (Tjelflaat og Ulset, 2007; 2008, Ulset, 2009; Ulset, 2010; Ulset, 2011; Ulset og Tjelflaat, 2012; Ulset og Melheim, 2013; Ulset og Tjelflaat, 2013; Ulset 2016). Vi har intervjuet barn og unge som har erfaringer og oppfatninger tilknyttet disse temaene, og vi har intervjuet ansatte og ledere ved institusjonene og gjerne representanter fra Fylkesmannen, som fører tilsyn med institusjonene, og som skal påse at beboerne får den omsorg og behandling de har krav på. Jeg har ansett og anser fortsatt den kunnskap som ble utviklet gjennom de ovennevnte studier og publikasjoner, som svært verdifull, men jeg har likevel tenkt at det foreligger gliper i kunnskapen, i og med at vi ikke har klart å skaffe oss kunnskap om handlinger. Det har derfor vært et ønske og mål å få tilgang på handlingsdata og å kunne utvikle kunnskap om mulige handlingsmønstre og samhandlings-/samspillsmåter. Da vil intervjuet som metodisk tilnærming alene være uegnet. Den mest hensiktsmessige fremgangsmåten vil være feltarbeid og deltagende observasjon.

Som metode gir feltarbeidet innblikk i både det som gjøres, og det som sies. En overordnet målsetting med studien denne rapporten bygger på, har vært å oppnå en mer helhetlig innsikt i barn og unges liv ved opphold i en barneverninstitusjon. Siden det tidligere ikke er gjennomført mange studier med denne typen forskningsopplegg ved barneverninstitusjoner i Norge, dvs. studier hvor deltagende observasjon er hovedmetode, kan prosjektet anses som særlig tiltrengt og formålstjenlig.

Vi har per i dag langt mindre kunnskap om handlinger, handlingsmønster og samspill i barneverninstitusjoner enn vi har om beboernes og de ansattes uttalte begreper om – og opplevelser knyttet til – det å bo og/eller arbeide innenfor denne settingen. Ved å beskrive og tolke det sosiale liv ved en institusjon er det mulig å tilføre ny innholdsorientert forskningskunnskap om barnevernet, som utvider eller videreutvikler det kunnskapsgrunnlaget som vår kompetanse og praksis bygger på i dag. Det er imidlertid viktig å minne om at studien rapporten bygger på, er ett eksempel. Det kan derfor ikke generaliseres om sosialt liv og samhandling i barneverninstitusjonene i Norge på grunnlag av denne. Likevel er det ofte slik at man trekker vekslers på den kunnskap som utvikles i slike grundige, helhetlige beskrivelser av enkeltenheter.

1.2 Rapportens oppbygning

Rapporten innledes med et sammendrag som gir kortfattet informasjon om studien hva angår bakgrunn, mål, metode og problemstilling. Videre presenteres korte resyméer av kapitler fem til ti hvor datamateriale fra feltarbeid og intervjuer danner grunnlag for de beskrivelser og fortolkninger som gjøres.

Det første kapitlet i rapporten er en introduksjon som belyser bakgrunnen; hva var utgangspunkt og fokus og hvorfor var det ønskelig å gjennomføre studien? I tillegg presenteres rapportens oppbygning og det gis en kort innføring i institusjonsbarnevernet i Norge som blant annet favner om type og antall plasseringer, samt lovverk og bestemmelser knyttet til barneverninstitusjoner og barn og unges rettigheter i forbindelse med plassering og opphold i institusjon.

Kapittel to tar for seg mål og metoder. Innledningsvis drøftes hvem som kan nås gjennom en slik studie og hvordan og for hvem forskningskunnskapen kan være nyttig og anvendbar. Det beskrives hvordan den opprinnelige utforskende og åpne problemstillingen tydeliggjøres utover i feltarbeidsperioden gjennom sentrale temaområder som fokuseres spesielt og som kan bidra til dypere innsikt. Videre presenteres prosjekt – og forskningsopplegg fra planleggingsfase, til rekruttering av institusjon/institusjonsenhet kontakt med - og rekruttering av informanter, igangsetting og gjennomføring av feltarbeid. Metodene som anvendes beskrives og det redegjøres for hvordan datamaterialet analyseres underveis i feltarbeidsprosessen og i etterkant.

I «Ethiske betraktninger» - kapittel tre, drøftes mulige implikasjoner knyttet til gjennomføring av denne typen studie hvor barn og unge deltar som informanter og forske-

ren er til stede og rundt dem på «hjemmebane» flere dager i uken og over mange måneder. Kapittel fire presenterer relevant forskning på feltet knyttet opp mot studien som denne rapporten bygger på; både nasjonal og internasjonal.

Fra og med kapittel fem introduseres leseren for sentrale temaområder og funn fra feltarbeidsstudien. Det som gjøres og sies innenfor institusjonsenheten som synes å utgjøre trekk/mønster og å være betegnende har blitt registrert, beskrevet og analysert. I dette første av i alt seks slike kapitler beskrives, drøftes og fortolkes barneverninstitusjonen som størrelse; hva representerer institusjonsenheten for hvem? Den kan forstås som et midlertidig hjem og/eller den kan forstås som en arbeidsplass. I denne forbindelse belyses særlig ulike aspekter eller strukturer ved institusjonen samt trekk ved livet innenfor denne, som gjør den til noe utenom eller utover «et vanlig hjem».

Kapittel seks kaster lys over begrepene «de bryr seg egentlig ikke om oss» og «vi må ikke tro at vi betyr så mye» og søker å fortolke hva som ligger til grunn for dem. Videre drøftes det om - og eventuelt hvordan slike begreper om hverandre eller «de andre» kan ha betydning for samspillet ungdommene og de voksne i mellom.

Skole er et sentralt temaområde ved institusjonsenheten. Dette redegjøres for i kapittel sju. Alle ungdomsinformantene har skoleplass, men de har til dels ulike erfaringer og befatninger med skolen. Noen synes å mestre skolen som lærings – og sosialiseringsarena bra. Andre opplever ikke å mestre og/eller å trives der, slik at skolen som arena fremstår som svært utfordrende og vanskelige å opptre på. Kapitlet retter spesielt fokus på – og søker dypere innsikt i, de dilemmaer og dragkamper som oppstår i tilknytning til ungdom som vegrer og/eller nekter å gå på skolen. Både ungdommenes situasjon før plassering, situasjonene her og nå (under oppholdet) samt tiden som skal komme etterpå belyses i denne forbindelse. Når miljøpersonalet ved institusjonsenheten ikke alltid evner «å snu en negativ skoletrend», som kan være en del av oppdrag og mål beskrevet i barneverntjenestens tiltaksplan, så kan dette også ses opp i mot og forstås gjennom ungdommenes sammensatte befatning med skolen.

Kapittel åtte tar for seg mat og måltider og viser hvordan handlinger knyttet til disse daglige ritualer både kan si noe om og gjøre noe med situasjon, stemning og samspill ungdommen og de voksne i mellom. Kan miljøpersonalet «gjøre omsorg» gjennom omsorgsfulle handlinger knyttet til mat og måltider? I løpet av feltarbeidet observeres mange situasjoner som omhandler matlaging, måltider og bespisning. Blant de voksne i miljøpersonalgruppen kan det være til dels ulikt fokus, og det er også slik at ung-

dommenes tilstedeværelse ved felles måltider varierer. Både dette samt ungdommenes handlefrihet og muligheter for medvirkning drøftes i kapitlet om mat og måltider.

Ungdommenes fritid presenteres og drøftes i kapittel ni. Det rettes fokus på hvordan miljøpersonalet evner å tilrettelegge for -og bistå ungdommene ut i fra deres ønsker og interesser, hvilken betydning oppholdets midlertidighet kan ha for ungdommenes strategier og valg i forhold til fritid og venner samt hvordan ungdommenes innflytelse og medvirkning kan divergere ut i fra ulike væremåter, ønsker og interesser. I kapitlet pekes det også på at fritiden kan oppleves som mer eller mindre fri, og det redegjøres for noen forhold som er interessante og som synes å ha betydning i denne forbindelse.

I kapittel ti, «Longboard-prosjektet», beskrives og fortolkes et eksempel hvor det foregår uformelt og meningsfylt samspill mellom ungdom og voksne over tid, i fritiden og mot et felles mål. Kapitlet bidrar til å kaste lys over deler av det sosiale liv ved institusjonsenheten. Det viser hvordan igangsetting av et felles ønsket prosjekt, hvor ungdom og voksne bygger longboards, kan ha betydning for kommunikasjon, samspill og miljøterapeutisk praksis. Prosjektet er et eksempel på en fremgangsmåte/et tiltak som kan bidra til å lære å kjenne og forstå ungdommen, men som har få formelle, tradisjonelle kartleggings-elementer i seg. I denne forbindelse pekes det på at barneverninstitusjoner trenger ressursorienterte tiltak som tilrettelegger for reell medvirkning fra beboernes side, og som kan bidra til mestring og økt livskvalitet. Brett-prosjektet synes å representere et slikt eksempel.

Rapporten rundes av med en kort oppsummering og noen avsluttende kommentarer knyttet til feltarbeidsstudien og det den genererte av dypere innsikt knyttet til handlinger, samhandling og sosialt liv ved institusjonsenheten. På bakgrunn av dette gis det noen anbefalinger til videre forskning på feltet.

1.3 Plassering i barneverninstitusjon

Noen ganger, når det ikke anses å være tilstrekkelig med hjelpetiltak i hjemmet for å gi et barn eller en ungdom forsvarlig omsorg og hjelp, gjennomføres det barneverntiltak utenfor hjemmet. Plasseringer utenfor hjemmet kan skje både med og uten samtykke fra foreldrene og barnet. Fosterhjemsplasseringer er mest vanlig, men noen barn og unge blir også plassert i barneverninstitusjon.

Det er lov om barneverntjenester (barnevernloven) som gir hjemmel til plasseringer utenfor hjemmet, og som regulerer slike tiltak. Når foreldrene er forbigående ute av stand til å ivareta den daglige omsorgen, kan barnet/ungdommen plasseres i barneverninstitusjon med hjemmel i barnevernloven § 4-4 fjerde ledd (frivillig hjelpetiltak). Der som situasjonen er mer alvorlig og foreldrene vurderes ikke å kunne ivareta omsorgsansvaret, vil det være aktuelt med omsorgsovertagelse (§ 4-12). I slike situasjoner vurderes bruk av frivillige hjelpetiltak som nytteløse; de vil ikke «rette opp» eller bidra til å endre situasjonen til det bedre. I noen slike tilfeller kan det fattes vedtak om at barnet/ungdommen skal plasseres midlertidig i barneverninstitusjon. Ved vedtak om omsorgsovertagelse er det snakk om alvorlig omsorgssvikt, mishandling eller andre alvorlige overgrep i hjemmet. Det er strenge vilkår for omsorgsovertagelser, og det er kun fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker som kan gjøre slike vedtak. Den vurderer også spørsmålet om samvær mellom barn og foreldre. I unntakstilfeller – når et barn eller ungdom må plasseres utenfor hjemmet i en krise-/akuttsituasjon – har barneverntjenesten eller påtalemyndigheten adgang til å fatte hastevedtak.

1.3.1 Kort om institusjonsbarnevernet – ansvar, drift, inntak, kvalitet og tilsyn

Det er Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) som etter barnevernloven har ansvaret for etablering og drift av barneverninstitusjoner, og for godkjenning av private og kommunale barneverninstitusjoner⁵. Barneverninstitusjonene drives av det offentlige, av ideelle organisasjoner eller av andre private aktører. De aller fleste barneverninstitusjonene i Norge er for ungdommer mellom 12 og 18 år. Noen få er tilrettelagt for barn under tolv år. Beslutninger knyttet til plassering av barn og unge i barneverninstitusjon tas av de kommunale barneverntjenestene. Alle tvangsplasseringer behandles etter særskilte regler av fylkesnemnda. Bufetat forvalter og tildeler institusjonsplasser.

Barneverninstitusjonene er underlagt krav til kvalitet. Disse gjelder uavhengig av eierskap, og det er Bufetat som sikrer at kvaliteten ivaretas. Det stilles blant annet krav til bemanning, til de ansattes kompetanse, til definering av målgruppe, til formulering av målsettinger for faglig virksomhet, til bruk av faglige og etisk forsvarlige metoder forankret i allment anerkjent fagteori og til tilpasset målgruppe og målsetting. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) beskriver dagens institusjonstilbud slik:

⁵ Oslo kommune er ikke del av Bufetat og har derfor tilsvarende ansvar innenfor sitt geografiske område.

«Et institusjonstilbud av god kvalitet – for barn og unges behov»

Barn og unge som ikke kan bo sammen med foreldrene sine, har krav på nødvendig hjelp og omsorg til rett tid.

- Vi tilbyr barna trygge rammer, utviklingsmuligheter, økt livskvalitet og varige, positive livsendringer.
- Vi hører, ser og tar vare på barna.
- Vi møter dem med omsorg, stabilitet, forutsigbarhet, og et tilbud tilpasset hver enkelt.

<http://www.bufdir.no/Barnevernsinstitusjoner/>

Det er Statens helsetilsyn som har overordnet faglig tilsyn med barneverntjenestene i Norge. Statens helsetilsyn har også overordnet ansvar for tilsynet fylkesmannen utfører med statlige, kommunale og private barneverninstitusjoner. Fylkesmannen skal påse at institusjonene drives i samsvar med gjeldende regelverk, og at barna og ungdommene som til enhver tid bor i institusjonene, får forsvarlig omsorg og behandling.

1.3.2 Plasseringstyper og institusjonsstatistikk

Det kan være mange – og sammensatte – årsaker til at barn og unge blir plassert i barneverninstitusjon. Bufdir skiller mellom fire plasseringstyper: akuttplassing (§ 4-6 første ledd, uten omsorg, § 4-6 annet ledd, fare for å bli skadelidende, § 4-25 annet ledd jf. § 4-24, atferdsvansker), omsorgsplassering (§ 4-12, omsorgsovertagelse, § 4-4 fjerde ledd, frivillig hjelpetiltak), atferdsplassering ⁶ (§ 4-24, uten eget samtykke, § 4-26, på grunnlag av samtykke) og rusplassering

(http://www.bufdir.no/Barnevernsinstitusjoner/Inntak_og_plasseringstyper/).

De siste årene har det vært mest omsorgsplasseringer i norske barneverninstitusjoner. I 2014 var nesten to av fem av de plasserte omsorgsplasserte. Andelen hadde holdt seg uendret fra året før. Når det gjelder andelen atferdsplasserte og frivillige plasserte, hadde begge disse gruppene en noe lavere andel i 2014 enn året før. I overkant av 15 % av de plasserte var ved utgangen av 2014 akuttplasserte. I 2012 var denne andelen på vel 12 %. Dette viser at det har vært en økning i andelen akuttplassingene de siste to årene (<https://www.ssb.no/barneverni/>).

⁶ Når det gjelder «atferdsplasseringer» skiller Bufdir mellom ungdommer som har lav risiko for videreutvikling av atferdsvansker og ungdommer med høy risiko for videreutvikling av atferdsvansker (http://www.bufdir.no/Barnevernsinstitusjoner/Inntak_og_plasseringstyper/).

I 2014 ble det registrert 437 900 oppholdsdager i barneverninstitusjonene i Norge. I 2013 ble det registrert 465 600 oppholdsdager. Nedgangen i antall oppholdsdager var på 27 700. I 2013 var nedgangen på 12 000 fra året før. Vi ser dermed at trenden opprettholdes og styrkes. Dette kan ses i sammenheng med overordnede føringer om mindre bruk av institusjon (<https://www.ssb.no/barneverni/>). Reduksjonen var størst i de private ideelle institusjonene. Her ble det registrert 16 prosent færre oppholdsdager i 2014. Reduksjonen var på nesten 5 prosent i de statlige institusjonene (inklusive institusjoner eid av Oslo kommune), mens den var på vel 1 prosent fra 2013 til 2014 i de øvrige private institusjonene.

Reduksjonen i antall oppholdsdager var minst i Region øst. En viktig årsak til det var at oppholdsdager for enslige mindreårige asylsøkere økte fra 24 000 i 2013 til 29 000 i 2014. Alle oppholdsdager tilknyttet denne gruppen ble registrert i Region øst (<https://www.ssb.no/barneverni/>). Nedgangen var størst i Region nord og i Oslo med henholdsvis 10 og vel 11 prosent færre oppholdsdager i 2014 enn året før. I Region sør, Region Midt-Norge og Region vest var nedgangen på mellom 4 og 6 prosent.

Ved utgangen av 2014 var det plassert 1 227 barn og unge i barneverninstitusjon. I 2013 var antallet 1 246 ved utgangen av året. Andelen gutter hadde tidligere ligget på rundt 56 prosent, men steg i 2014 til 60 prosent. 13 prosent av de som bodde i barneverninstitusjoner ved utgangen av 2014, var under 13 år. Denne prosentandelen er omtrent den samme som i 2013 (<https://www.ssb.no/barneverni/>).

De totale driftsutgiftene var i 2014 omtrent på samme nivå som i årene 2009 til 2013 – i underkant av 3,9 milliarder kroner. Gjennomsnittlig koster en oppholdsdag kr. 8 800, men kostander per oppholdsdag varierer noe etter institusjonenes eierform. Offentlige institusjoner har de høyeste driftsutgiftene, mens de private ideelle har de laveste.

Selv om det i de private institusjonene (ikke inkludert de private ideelle) var en nedgang på nær 2 prosent i antall årsverk fra 2013 til 2014, var det totalt sett en økning på nær 5 prosent ved barneverninstitusjonene i denne perioden (<https://www.ssb.no/barneverni/>).

1.3.3 Bestemmelser om barneverninstitusjoner

Bestemmelsene om barneverninstitusjoner – om barneverninstitusjonen som tiltak, om hvordan barn og unge skal ivaretas under opphold i institusjon, og om hvilke regler, plikter og rettigheter som gjelder – er fastsatt i barnevernloven kapittel 5. Her fastslås

det at den omsorg og behandling som gis i barneverninstitusjoner, skal være forsvarlig og medvirke til beboernes trivsel, utvikling, velferd og rettssikkerhet. Det overordnede formål med barnevernloven er «å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett til», og «å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår». Loven bygger blant annet på det som barneloven regulerer av rettigheter og plikter i forholdet mellom barn og omsorgspersoner, samt på artikkel 3 i FNs barnekonvensjon, «barnets beste». Når den/de primære omsorgspersonene ikke utøver den daglige omsorgen for et barn eller en ungdom over en periode, men barnet eller ungdommen eksempelvis er overlatt til en barneverninstitusjon, er det miljøpersonalet som må overta og utøve den daglige omsorgen.

Generelt byr den europeiske menneskerettskonvensjonen og spesielt FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) på relevante bestemmelser også for barn og unge i institusjonsbarnevernet. Menneskerettighetene er inkorporert i norsk lovverk. De er, formelt sett, også overordnet øvrig norsk lovverk ved eventuell motstrid. Retten til ikke-diskriminering, barnets beste, barnets rett til å delta og å bli hørt og barnets rett til utvikling er de fire grunnleggende prinsippene som står nedfelt i barnekonvensjonen (Kjønstad og Syse, 2008). Barnevernloven med tilhørende forskrifter er (rundskriv Q-19 2012) basert på artikkel 20 i barnekonvensjonen, som slår fast at staten skal yte særlig beskyttelse og bistand til barn og unge som er under offentlig omsorg. For øvrig er det generelle prinsippet om barnets beste (som gjelder alle inngrep og handlinger som berører barn) – artikkel 3 i barnekonvensjonen – nedfelt i barnevernloven § 4-1.

Flere sentrale forskrifter tilknyttet barnevernloven gjelder spesifikt for barneverninstitusjonene. Disse utfyller lovens bestemmelser:

Forskrift 15. november 2011 nr. 1103 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften) slår fast at beboerne skal få forsvarlig omsorg og behandling under oppholdet. De har blant annet krav på vern og beskyttelse, tydelige rammer, muligheter til å følge opp skole og fritidsaktiviteter, stabil og god voksenkontakt, opplevelse av mestring, å bli sett og hørt, og å lære å vise toleranse og respekt. Den skal også sikre at beboerne blir behandlet hensynsfullt og med respekt for den enkeltes integritet, og at deres rettssikkerhet blir ivaretatt. Et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører beboeren, skal være barnets beste.

Forskrift 11. desember 2003 nr. 1564 om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling slår fast at formålet med et tilsyn er å påse at lover og regelverk blir fulgt, at barna får forsvarlig omsorg og behandling under oppholdet, og at de blir behandlet hensynsfullt og med respekt for den enkeltes integritet. Det er de forhold som har betydning for barnas utvikling, trivsel, velferd og rettssikkerhet som tilsynsmyndigheten skal ha sin oppmerksomhet rettet mot.

Forskrift 27. oktober 2003 nr. 1283 om godkjenning av private og kommunale institusjoner som skal benyttes for barn som plasseres utenfor hjemmet med hjemmel i barnevernloven angir hvilke krav private og kommunale institusjoner må oppfylle for å kunne ivareta ansvaret for barn som plasseres utenfor hjemmet med hjemmel i barnevernloven.

Forskrift 10. juni 2008 nr. 580 om kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner inneholder krav til kvalitet og omhandler blant annet skriftlig institusjonsplan, målgruppe, målsetting og metodikk, materielle krav, institusjonens lokalisering, krav til bemanning og beboernes medvirkning. I tillegg gjelder særlige regler om internkontroll; her fremgår det hva dette arbeidet innebærer og hvordan det skal dokumenteres.

Med de sentrale forskrifter følger det også retningslinjer/rundskriv som utdyper hvordan forskriften er ment å skulle tolkes og fungere.

2. MÅL OG METODE

2.1 Mål

Det overordnede mål med denne studien har vært å få innsikt i det sosiale liv ved en barneverninstitusjon, herunder handlinger, handlingsmønster og samhandlinger beboere og ansatte imellom. I Norge har vi i dag svært lite forskningsbasert kunnskap om handlingsmønster og samhandlinger ved barneverninstitusjoner. Vi har å gjøre med et kunnskapshull, og det er derfor formålstjenlig å søke å utvikle ny kunnskap som kan være til nytte både for praksisfeltet og for den videre forskning innenfor institusjonsbarnevernet.

2.1.1 Relevant og anvendbar kunnskap – for hvem?

Selv om den kunnskap som har blitt utviklet gjennom studien, kan hende ikke kommer de unge deltagerne direkte til gode, vil den kunne gjøre det for fremtidige plasserte barn og unge dersom den kommer til anvendelse som del av det refleksjons- og tenkingsgrunnlag som ledelse og miljøpersonale i barneverninstitusjoner arbeider ut ifra. Dersom vi legger et medvirkningsperspektiv til grunn, kan det likevel tenkes at ungdommene opplevde deltagelsen i studien som positiv og gagnlig, siden deres perspektiver, handlinger og samhandlinger ble satt fokus på. De bidro aktivt i utviklingen av kunnskap om sine liv.

Innsikten i sosialt liv ved en barneverninstitusjon representerer et eksempel, men kan likevel være et viktig supplement til den kunnskap vi allerede har om institusjonsbarnevernet i Norge, og som blant annet baserer seg på tidligere forskningsstudier, både kvalitative og kvantitative. Det har verdi å forstå og vite noe mer om hvilke rammer, regler og rutiner barn og unge som bor i en barneverninstitusjon, faktisk forholder seg til i det daglige, hvordan det miljøterapeutiske arbeidet utføres, og hvordan omsorg utøves. Alt dette har betydning for hvilke samhandlinger og samhandlingsmønster som skapes innenfor den sosiale enheten. Det er å håpe at rapporten vil være nyttig for barneverninstitusjoners ledere og ansatte i deres miljøterapeutiske arbeid i samspill med beboere, for Barne-, ungdoms- og familieetaten i deres arbeid med å utvikle institusjonsbarnevernet i Norge og kanskje også for aktuelle studieprogrammer som barnevernspedagog, sosionom og vernepleie.

2.2 Problemstilling

Hvordan fremstår det sosiale liv innenfor en barneverninstitusjon? Dette var den utforskende og åpne problemstillingen som dannet utgangspunkt for feltarbeidsstudien. Målet var å komme nærmere en forståelse av ungdommenes hverdag under oppholdet i institusjonen: av deres møter og samhandlinger med hverandre og med de voksne/miljøpersonalet – og av de voksnes møter og samhandlinger med ungdommene. Dette innebar å erverve dypere innsikt i hva som eventuelt lå til grunn for gjentatte aktiviteter, handlinger og samhandlinger ungdommene og miljøpersonalet imellom. Observerbare frekvenser av handlinger og samhandlinger skulle gjøre det mulig å analysere, forstå og beskrive det sosiale liv. Disse kunne være både av verbal og non-verbal art: det som ble sagt, og det som ble gjort. Problemstillingen var grov, og mange veivalg ble gjort underveis i feltarbeidsperioden. Det var feltarbeidet og akkumuleringen av funn som bidro til å utvikle temaområder knyttet til handlinger og samhandlinger.

2.2.1 Sentrale temaområder utvikles

Forhold eller sider ved hverdagen i institusjonsenheten som fremsto som sentrale ble oppdaget under feltarbeidsperioden og førte til bestemte veivalg og utvikling av temaområder. Dette bidro til å presisere den opprinnelige grove problemstillingen, for hver på sin måte og sammen syntes disse temaområdene å kunne kaste lys over og beskrive det sosiale liv ved ungdomshjemmet. De fremsto som viktige for å forstå ungdommenes og personalets handlingsvalg, handlingsmønster og samspill. I rapporten presenteres temaområdene under følgende seks kapiteltitler:

Barneverninstitusjonen – ungdommenes midlertidige hjem, de voksnes arbeidsplass

Hva representerer barneverninstitusjonen, for hvem? Hvilke grunnleggende forståelser gjelder for ungdommene, hvilke gjelder for personalet, og hva har de grunnleggende forståelsene å si for samspillet? Mange forhold fremstår som relevante, men har ikke nødvendigvis samme betydning for ungdommene på den ene siden og personalet på den andre.

«De bryr seg egentlig ikke om oss», og «vi må ikke tro at vi betyr så mye»

Hvilken betydning kan ungdommenes og de voksnes begreper om – og betraktninger av hverandre ha med tanke på kommunikasjon, relasjon og samspill? Hvilke tanker og meninger kan de voksne gi uttrykk for at de har om hva de representerer for ungdommene, og vice versa? Hvordan stemmer disse tankene og meningene overens, og hvordan kan de forstås?

Skole

Skole fremstår som et viktig tema ved institusjonsenheten. Hva har vektleggingen av skole – utfordringer, fremgangsmåter og løsninger i den forbindelse – å si for samspillet mellom ungdommene og personalet?

Mat og måltider

På hvilken måte kan handlinger knyttet til mat og måltider si noe om – og gjøre noe med – situasjonen i huset og samspillet ungdommene og miljøpersonalet imellom?

Fritid

De fleste ungdommene har en åpen fritid uten bestemte, tidfestede aktiviteter og tilbringer mye av denne tiden ved ungdomshjemmet. Hvordan kommer det miljøterapeutiske arbeidet til sin rett når ungdommene velger «sosial isolasjon» på rommene sine? Er det slik at personalet opplever at de i større grad er i stand til å oppnå resultater, også i fritiden, med ungdommer som er sosiale, utadvendte og fysisk aktive?

Longboardprosjektet

Longboardprosjektet fremstår som et interessant eksempel hvor ungdom og voksne sammen setter i gang med å lage egendefinerte longboards. På hvilken måte kan et prosjekt som både ungdommer og voksne ønsker å delta i – og samarbeide om, og som går over tid, ha betydning for kommunikasjon, samspill og miljøterapeutisk praksis?

2.3 Forskningsopplegg

«De metoder som kvalitativt orienterte forskere bruker for å skaffe seg kunnskap om samfunnsforhold, er i høy grad de samme som folk flest bruker i dagliglivet» (Wadel, 1991 s. 186).

En studie av én enhet – som den studien denne rapporten bygger på – er tids- og steds-spesifikk. Yin (2003) fremhever som typisk for casestudier at de undersøker fenomen i sin naturlige sammenheng eller kontekst, og at de gjerne baserer seg på flere datakilder. Man søker å beskrive en enhet inngående (i dette tilfellet ett hus ved et ungdomshjem). Eksempelstudier kan sies å være det motsatte av komparative, sammenlignende studier, hvor man enkelt sagt undersøker flere «caser»/eksempler. Case – eller eksempelstudier er egnet til å gi marginaliserte grupper en stemme, til å tolke historisk og kulturelt viktige fenomen samt utvikle og forbedre begreper. Eksempelstudier kan gi forskeren innsikt i prosesser og strategier innenfor et lokalt miljø eller en enhet. Én-faktor-

forklaringer er av mindre interesse. Man er ute etter å forstå sammenhenger og å skape et mer helhetlig bilde. Å få tilgang på lokale forhold som kan tenkes å ha betydning for handlinger, handlingsmønster og samspill, er av interesse. Man generaliserer ikke på bakgrunn av slike studier, men de kan likevel vise seg å ha en viss «overføringsverdi» ved at de viser seg å ha «gyldighet» eller relevans også for andre, lignende miljøer/enheter.

Når man ønsker å gå i dybden på et smalt felt, kreves det et kvalitativt forskningsopplegg. I denne studien søktes innsikt i et tema/fenomen hvor det ikke allerede foreligger mye forskningsbasert kunnskap i Norge. Målet var å erverve innsikt i handlinger, samhandling og samspill mellom aktører som bodde og arbeidet i en institusjonsenhet. Dette krevde et opplegg hvor jeg var til stede i miljøet og i dialog/samhandling med deltagerne over tid. Den metodiske tilnærmingen var særlig preget av deltids og delvis deltakende observasjon kombinert med uformelle feltsamtaler. I tillegg ble det gjennomført individuelle intervjuer med samtlige informanter og leste ungdomshjemmets institusjonsplan⁷.

«Som deltagende observatør er du fullt engasjert i å erfare feltet samtidig som du forsøker å forstå det gjennom observasjoner og samtaler med deltagerne som det som skjer. Du har gode muligheter til å prøve ut og diskutere dine fortolkninger av det som skjer med deltagerne. Kunnskapen blir derfor til i samarbeid mellom deltagerne og deg». (Fangen, 2004 s. 140). Observasjon gir tilgang på handlingsdata. Ved å kombinere deltagende observasjon med intervju får man i tillegg diskursive data. Disse kan ikke behandles som handlingsdata, men må forstås som en type selvpresentasjonsdata. De trenger ikke å være en gjengivelse av hvordan de aktuelle aktørene faktisk ter seg, men når man kombinerer observasjon med intervju, kan man oppnå en kvalitetssikring og en gyldiggjøring av datamaterialet. Koblingen gjør det mulig å tolke intervjuene i lys av observasjonene og omvendt, slik at man faktisk kan gå ut over å behandle data fra intervjuene som selvpresentasjoner (Fangen, 2004).

Når man studerer et miljø i eget samfunn og samtidig fortsetter å leve sitt vanlige liv ved siden av kan dette betegnes *deltids* deltagende observasjon. I forbindelse med feltarbeidet ved institusjonsenheten kom og gikk jeg (delvis) som jeg selv ønsket, men jeg valgte likevel stort sett å gjøre avtaler og/eller varsle i forkant om hvilke dager som var

⁷ I institusjonsplanen kunne det hentes skriftlig informasjon som blant annet omhandlet institusjonens organisering, målgruppe, målsetting og metodikk, bemanning og kompetanse, visjon, menneskesyn og verdier, ideologisk/historisk forankring, materielle krav, lokalisering, beboernes medvirkning og internkontroll.

aktuelle fra uke til uke. *Delvis* deltagende observasjon brukes gjerne for å beskrive hvordan forskeren under feltarbeid deltar i den sosiale samhandlingen, men ikke i alle miljøspesifikke aktiviteter (Fangen, 2004). Jeg kunne ikke bli (som) dem jeg studerte; jeg kunne hverken oppleve og/eller føle som ungdommene eller som miljøpersonalet. Jeg kunne imidlertid observere de andres deltagelse, og jeg kunne delta i konversasjon og samhandling med de som utgjorde den enheten jeg hadde til hensikt å forstå.

Fangen (ibid.) viser til Habermas (1984) når hun snakker om «utførende innstilling» (*performative attitude*). «Utførende innstilling» handler om at forskeren – for å få tilgang til menneskenes forestillingsverden, deres symbolsystemer og forståelse av egne handlinger – må gli naturlig inn, ved å delta i den daglige samhandling, ved å småprate og ved å søke å følge de uuttalte sosiale reglene som gjelder. Med andre ord: Forskeren må selv delta i konversasjon og samhandling med de menneskene hun har til hensikt å forstå. Idealet er at forskerens tilstedeværelse ikke skal oppleves som ubehagelig for deltagerne (ibid.). Man er på mange måter avhengig av å bygge tillit for å få innpass.

2.3.1 Planleggingsfasen – etablerer kontakt med Barne-, ungdoms- og familieetaten

Det er det statlige barnevernet som har ansvar for barneverninstitusjonene i Norge. Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) har etter lov om barneverntjenester ansvar for etablering og drift av barneverninstitusjoner, og for godkjenning av private og ideelle barneverninstitusjoner.⁸

I forbindelse med planlegging av et mulig feltarbeid tok jeg kontakt med Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) i Midt-Norge for å presentere min prosjektidé. Jeg ønsket å få deres synspunkter på denne, samt drøfte mulige etiske implikasjoner – og muligheter og begrensninger – ved den planlagte metodiske tilnærmingen. I studier som inkluderer barn og unge, er det særdeles viktig å reflektere rundt og drøfte de forskningsetiske dilemmaene, blant annet de som gjelder forholdet mellom deltagelse og beskyttelse. (Se kapittel 3 «Etske betraktninger»).

Bufetat ga uttrykk for at prosjektet var interessant og relevant, og mente at deltagende observasjon som metodisk tilnærming var forsvarlig og mulig å gjennomføre, forutsatt at institusjonsledelse, ansatte og beboere samtykket. Jeg rådførte meg deretter om

⁸ Oslo kommune har innenfor sitt geografiske område et tilsvarende ansvar.

hvilke institusjoner som var tilgjengelige i regionen, og laget en liste med aktuelle «kandidater». Denne innbefattet ulike typer institusjoner, men ikke akutt- og utredningsinstitusjoner eller institusjoner med rusplasseringer – det være seg statlige eller private.

Etter nøye vurdering besluttet jeg at institusjonens målgruppe skulle være ungdom plassert etter § 4-4a (hjelpetiltak) og/eller § 4-12 (omsorgsovertakelse), siden denne typen plasseringer har vært vanligst i Norge de senere årene. For øvrig måtte den aktuelle institusjonen ha geografisk nærhet til mitt bosted, slik at det lot seg gjøre å reise til og fra i hverdagen. Bufetat var behjelpelige i arbeidet med å kontakte og forespørre en institusjon som oppfylte disse kriteriene. De tok førstehåndskontakt med institusjonslederen. Deretter fikk jeg beskjed fra Bufetat om at lederen stilte seg positivt til studien, og at jeg kunne ta kontakt med vedkommende for å informere mer inngående.

I forkant av kontaktetableringen ble prosjektet meldt til NSD personvernombudet, som tilrådet at prosjektet ble gjennomført i henhold til innsendt plan. Før feltarbeidet tok til, undertegnet jeg også en formell taushetsplikterklæring overfor Bufetat.

2.3.2 Den aktuelle barneverninstitusjonen – et ungdomshjem

Feltstudien ble gjennomført ved en barneverninstitusjon i Midt-Norge, som var godkjent av Bufetat for plassering av barn og unge mellom 12 og 18 år etter §§ 4-4 fjerde ledd (frivillig plassering/hjelpetiltak), § 4-12 (omsorgsovertagelse) og § 4-6 første ledd (akuttplassering når målet er langsiktighet). Institusjonen hadde ti faste plasser og var godkjent for elleve i overgangssituasjoner ved utflyttinger, dersom dette kunne vurderes som forsvarlig. Plassene var fordelt på flere enheter.

I samråd med institusjonslederen ble det (i første omgang) bestemt at jeg skulle søke å innhente informerte samtykker fra beboere og ansatte ved én av enhetene. Her bodde det fire ungdommer vårsemesteret 2014 og tre ungdommer høstsemesteret 2014. Feltarbeidet ble gjennomført i denne perioden (med unntak av et nesten to måneder langt opphold fra slutten av juni til ut i august måned). Til sammen bodde det seks ungdommer i huset i løpet av den seks måneder lange feltarbeidsperioden, fire jenter og to gutter. Én av guttene hadde opphold hele denne perioden. Tre jenter flyttet ut til sommeren, og en jente og en gutt flyttet inn i huset i løpet av sommeren og bodde der videre utover høsten. Alderen på de seks ungdommene var fra 12 til 16 år. Gjennomsnittlig oppholdstid blant ungdommene var på om lag ett skoleår, men noen bodde der over lengre tid.

Miljøpersonalet ved enheten besto av åtte fast ansatte, som arbeidet i dyader (to og to). Hver av disse dyadene var organisert i team sammen med ansatte ved de andre husene. Det var fire faste team som rullerte i langturnus. Hvert team besto av fem faste ansatte hvorav én var teamleder. I tillegg styrket institusjonen bemanningen med en ekstra ressurs på kveldstid.

Valg av hus – ett eller flere?

Feltarbeidet skulle pågå i seks måneder. Dette var avtalt med institusjonsledelsen. Etter som arbeidet skred frem, vurderte jeg å utvide den sosiale enheten til å gjelde alle som inngikk i institusjonsvirksomheten. Et slikt valg måtte nødvendigvis bety en oppstykking av tiden. Den måtte fordeles mellom enhetene. Dertil måtte det selvsagt brukes noe tid på informasjons- og rekrutteringsarbeid, og studien ville da kunne favne om til sammen tolv ungdomsinformanter og 20–30 vokseninformanter. På den ene siden virket dette interessant. Kanskje var det mulig å observere forskjeller mellom enhetene når det gjaldt sosialt liv, handlinger og handlingsmønster? I så fall: Var det mulig å oppdage og si noe om hvordan forskjellene kunne forstås? På den andre siden virket det hensiktsmessig å følge kun én enhet og prøve å forstå det sosiale livet der. Det syntes med andre ord fornuftig å bruke de seks månedene (og om lag 50 dager) sammen med ungdommene og de voksne ved denne ene sosiale enheten, dersom målet var å få en dybdeforståelse. Enheten besto av til sammen 15 personer, og siden ungdomshjemmet praktiserte langturnus, møtte jeg ikke alle de voksne informantene ukentlig. Jeg måtte derfor beregne god tid dersom jeg skulle bli kjent med alle informantene, og dersom jeg skulle greie å avdekke eventuelle forskjeller eller likheter dyadene imellom når det gjaldt handlingsfrekvenser og -mønster og samspill med ungdommene.

Én fordel med å studere kun én enhet – i dette tilfellet ett hus – for å forstå en lokal kultur er at man gjerne får tilgang på viktige detaljer. Om man studerer flere enheter komparativt, kan det hende at man baserer konklusjonene på generaliseringer fra flere steder selv om man egentlig ikke har gått langt nok i studiet av detaljer på det enkelte sted (Fangen, 2004, viser til Rossvær 1998). Jeg konkluderte med at det ikke var mulig å observere tilstrekkelig i alle enhetene ved ungdomshjemmet innenfor den tid jeg hadde til rådighet, og at jeg antagelig var mest tro mot min problemstilling om jeg fortsatte å gå i dybden og søke tilgang på detaljer ved ett hus. Avgjørende momenter

som ledet frem til valget, var altså studiens problemstilling, den metodiske tilnærmingen og tiden jeg hadde til rådighet.⁹

2.3.3 Kontaktetablering, informasjonsarbeid og rekruttering av deltakere

Den aktuelle barneverninstitusjonen ble først kontaktet via Barne-, ungdoms- og familieetaten i Midt-Norge i desember 2013. I januar 2014 ble det opprettet kontakt mellom institusjonslederen og meg, og jeg fikk anledning til å presentere prosjektet nærmere. Institusjonslederen viste interesse og ønsket å bringe generell førstegangsinformasjon videre til miljøpersonalet ved institusjonen. Lederen fikk et informasjonsskriv om prosjektet, som ble delt ut til ungdommer og ansatte. Deretter fikk jeg, i februar måned, klarsignal til å komme på besøk for å informere muntlig / ansikt til ansikt om hva jeg ønsket å undersøke, hvorfor jeg ønsket å undersøke det, og hvordan jeg skulle gå frem. I denne forbindelse fikk både ungdommer og ansatte også anledning til å stille spørsmål til meg, som jeg søkte å besvare så godt jeg kunne. Miljøpersonalet ble informert muntlig på ulike tidspunkt i og med at de arbeidet i langturnus. Enkelte ansatte ble informert individuelt, andre ble informert i fellesskap. Jeg fikk også anledning til å informere om studien ved et personalmøte hvor hele miljøpersonalgruppen og ledelsen ved institusjonen var til stede.

Ungdommene ble informert individuelt. Jeg laget avtaler med hver av dem om når og hvor de eventuelt kunne tenke seg å snakke med meg. Samme informasjonsprosedyre ble gjennomført når de nye ungdommene flyttet inn. Samtlige samtaler ble etter ungdommenes eget ønske gjennomført på ungdommenes private rom. Jeg opplevde disse første møtene som betydningsfulle. For det første var det flott å få møte og hilse på den enkelte ungdom. For det andre var disse personlige møtene svært viktige med hensyn til å få gitt dem nødvendig informasjon om forskningsstudien, som hva det innebar å delta i forskningsstudien, hvilke krav/retningslinjer jeg som forsker måtte følge, og hvilke rettigheter de hadde til når som helst å trekke seg som deltagere. Det viste seg at de fleste ungdommene ikke hadde lest informasjonsskrivene de hadde fått utdelt på forhånd. Nettopp derfor fremsto møtene som svært viktige. I forbindelse med disse

⁹ I den siste tiden av feltarbeidsperioden var det også en student til stede i praksis. Jeg rekrutterte ikke vikarer og student som informanter, men jeg sørget for å informere dem om min rolle og mitt prosjekt så snart jeg møtte dem. Dette betød at jeg ikke skrev feltnotater som omhandlet observasjoner av -og/eller samtaler med disse personene, og at jeg ikke gjennomførte feltsamtaler eller intervjuer med dem. Jeg tok dette valget fordi jeg opplevde at jeg allerede hadde svært mange informanter. Jeg vurderte at det kunne være u hensiktsmessig å favne om flere; at utvalget ble for stort og uhåndterlig. Samtidig kan det selvsagt argumenteres for at vikarer og studenter ofte vil være del av et typisk bilde hva angår situasjon og bemanning i barneverninstitusjoner, og at det sånn sett ville vært relevant og hensiktsmessig å bringe dem inn som informanter.

kunne også ungdommen stille direkte spørsmål til meg. Det var med andre ord mulig å få til en dialog, i motsetning til når man bare sender et informasjonsskriv.

Ungdommene ga uttrykk for at de forsto hva studien gikk ut på, at det var greit for dem at jeg var til stede i institusjonsenheten i tiden fremover og at de ønsket å delta i studien. De fleste i miljøpersonalgruppen ga uttrykk for det samme, men noen var mer betenkte – kanskje særlig på vegne av ungdommene. Noe handlet nok om den meto-diske tilnærmingen, og det faktum at de måtte forholde seg til (nok en) «utenforståen-de» voksenperson over en såpass lang periode. Burde de skånes for denne typen forsk-ningsstudie, eller burde de få lov til å delta? Det virket som om enkelte var noe be-kymret for at det kunne bli for mye for ungdommene, men at de valgte å la det bero på ungdommene selv og hva de ønsket. Samtlige ungdommer og ansatte (også de to ung-dommene som flyttet inn på et senere tidspunkt i feltarbeidsperioden) undertegnet samtykkeerklæringer og bekreftet at de ønsket å delta i studien.¹⁰ Det ble i tillegg inn-hentet informerte skriftlige samtykker fra foresatte for de av ungdommene som var under 15 år.

2.3.4 Valg av informanter

Utvalgsprinsipper som tilfeldig utvalg eller representativt utvalg, slik disse prinsippene forstås og benyttes i kvantitativ forskning, gir liten mening i kvalitative forskningsstu-dier, der man i stedet er ute etter et strategisk utvalg, et godt eksempel, et typisk tilfelle. Med andre ord: tilfeller som det er mulig å finne tilsvarende varianter av andre steder (Fangen, 2004). Dette gjelder da også for deltagende observasjonsstudier. Som Fangen uttrykker det: «*I de fleste tilfeller vil du ikke benytte deg av noen fast prosedyre for utvelgning, men i stedet nettopp la valg av sted, sosial enhet og informanter kunne komme naturlig etter som din tilnærming til feltet utvikler seg*» (ibid., s 52).

Enheter og utvalg som benyttes i kvalitative forskningsstudier, har som regel noe med hverandre å gjøre. Derfor har Wadel (1991) valgt å betegne dem som samspillende utvalg. Valget av sted, valget av sosial enhet og valget av informanter er som regel nært relatert til hverandre (Fangen, 2004). I min studie gjorde utvelgelsen av sosial enhet – ett hus ved et større ungdomshjem som besto av flere hus/enheter – at utvalget

¹⁰ Ungdommene ble informert om at de ville motta et gavekort pålydende kr. 500 ved en eventuell deltagelse i studien. En kan ikke se bort i fra at dette hadde betydning for deres valg. Mulige etiske implikasjoner ved bruk av pengegaver/gavekort til barn og unge som deltar i forskningsstudier, kan og bør i mange sammenhenger drøf-tes. I denne studien, hvor problemstillingen krevde en omfattende metodisk tilnærming (i den forstand at aktøre-ne innenfor den sosiale enheten deltok i en forskningsstudie hvor datainnsamling pågikk to dager i uken over i seks måneder), mener jeg at det kan forvares at ungdommen fikk en påskjønnelse for sin deltagelse og imøte-kommenhet.

informanter kom naturlig. Men selv om jeg i utgangspunktet ønsket å fokusere på alle som var en del av – og som til sammen utgjorde – den sosiale enheten jeg skulle observere og samhandle med, forsto jeg etter hvert som feltarbeidet skred frem, at dette ikke var mulig.

Det er svært vanskelig å ta stilling til alle spørsmål som har med utvalg å gjøre i starten av et feltarbeid. Jeg oppdaget at jeg kom lettere i kontakt med noen enn med andre. Dette gjaldt både ungdommer og ansatte. Likevel hadde jeg fokus på at jeg skulle søke å nærme meg de som holdt litt avstand, eller som jeg oppfattet holdt seg noe i bakgrunnen. Jeg ville ikke presse meg på, men hadde som mål å få innpass ved å bygge tillit. Fangen beskriver forhandlinger om innpass som en kontinuerlig prosess, hvor man må være følsom for de signaler deltagerne gir om hvorvidt de har tillit og er tilgjengelige eller ikke (ibid).

De aktørene som representerte den mer eller mindre konstante sosiale enhet under feltarbeidsperioden i huset, var seks unge beboere¹¹ og ni voksne (fast ansatte miljøterapeuter og miljøarbeidere).¹² (De voksnes tilstedeværelse var i regelmessig omløp. To og to gikk sammen i par/dyader. Miljøpersonalet arbeidet i langturnus to eller tre dager i strekk. Deretter hadde de en uke fri). Dette utvalget syntes å være et godt eksempel, siden det finnes mange lignende enheter i institusjonsbarnevernet i Norge i dag. Totalt 15 informanter (ungdom og voksne) var tilknyttet huset. I tillegg bidro institusjonsleder samt to miljøterapeuter som var tilknyttet et annet hus, men som var teamledere for ansatte ved den aktuelle enheten, som informanter. Det vil si, disse tre var ikke del av det miljøet som ble studert aktivt i de ukentlige besøkene ved ungdomshjemmet, men de ble forespurt om å stille som (tilleggs-) informanter i forbindelse med intervjuing. Lederen var en sentral informant med henblikk på informasjon om institusjonens historie, ressurser, organisering, faglighet, arbeidsmetodikk, verdigrunnlag, ideologi med mer. De to øvrige ble forespurt om å bidra som informanter, fordi de fungerte som teamledere for to av de fire dyadene som arbeidet på huset. De to øvrige teamlederne inngikk i miljøpersonalet ved den aktuelle institusjonsenheten. De var part i hver sin dyade og del av den nevnte personalgruppen på i alt ni voksne.

¹¹ Det var plass til fire ungdommer i huset. Våren 2014 bodde det fire ungdommer der. Tre av ungdommene flyttet ut til sommeren, og to nye ungdommer flyttet inn, slik at det høsten 2014 bodde kun tre ungdommer i huset.

¹² Mer eller mindre konstant fordi én fast ansatt gikk ut i permisjon under feltarbeidsperioden, og en fast ansatt ved et annet hus gikk inn i dennes sted. Mer eller mindre konstant også fordi ungdomshjemmet av og til måtte sette inn (ekstra) vikarer, enten på grunn av sykdom, eller fordi det av og til også var behov for styrket bemanning ved ungdomshjemmet.

Ungdommene

Seks ungdommer i alderen 13 til 16 – fire jenter og to gutter – deltok i studien. Én av de seks bodde i huset gjennom hele feltarbeidsperioden. De øvrige fem bodde der vår eller høst 2014. Jeg møtte tre av ungdommene i den siste delen av deres opphold (mars–juni) og to i starten av deres opphold (august–november). Samtlige som var plassert under feltarbeidsperioden samtykket i å delta i studien.¹³

De fleste ungdommene var plassert etter § 4-4 fjerde ledd (frivillig plassering/hjelpetiltak). En var plassert etter § 4-12 (omsorgsovertagelse). Fire av dem hadde erfaring med plasseringer utenfor hjemmet i andre barneverninstitusjoner eller i fosterhjem. Ungdommenes bakgrunner var ulike. Det var forskjellige og sammensatte forhold som lå bak plasseringstiltakene. Noen hadde hatt store utfordringer knyttet til skole/skolegang over lengre tid; de ble hjemme i stedet for å gå på skolen. Dette hadde blitt en kilde til konflikter i hjemmet. I noen tilfeller hadde dårlig samspill mellom ungdommen og dennes foreldre/foresatte skapt utfordringer også knyttet til skole. Noen hadde blitt plassert på grunn av bekymring knyttet til nærmeste familie og ungdommens forhold til dem, andre på grunn av utilsiktet flytting fra fosterhjem (brudd med fosterforeldre) eller fordi ungdommen ikke hadde foreldre som kunne ta ansvar for ham/henne. Én av ungdommene hadde bodd ved ungdomshjemmet i over ett år og skulle fortsatt bo der da feltarbeidet ble avsluttet, tre av ungdommene bodde i ungdomshjemmet i ett år, én bodde i om lag seks måneder, og en hadde bodd der i seks måneder og skulle fortsatt ha tilhold i tiden som kom etter mitt feltarbeid.

I forbindelse med plassering i ungdomshjemmet fikk hver enkelt ungdom en hovedkontakt (og en stedfortreder for denne, eller en bikontakt) som arbeidet i huset hvor de bodde. Ungdommen hadde i utgangspunktet ingen innflytelse over hvem dette skulle være, siden deres hovedkontakt i prinsippet skulle være fastsatt allerede ved inntak. For ungdommene innebar det å ha en hovedkontakt at de visste hvem som tok seg spesielt av dem i tilknytning til deres opphold og deres «sak», tiltaks- og handlingsplaner, oppfølging av samværsavtaler, kontakt og oppfølging i forhold til familie og nettverk, kontakt med saksbehandler i barneverntjenesten, møter med skole/lærere, ansvarsgruppemøter, planlegging av ferier og øvrig praktisk tilrettelegging (etter ungdommens behov). For øvrig hadde også de andre voksne i huset ansvar for å følge opp, tilrettelegge og utøve omsorg for den enkelte ungdom.

¹³ Alle ungdomsinformantene har fått tildelt fiktive navn i rapportteksten, når de omtales direkte gjennom siteringer og situasjonsbeskrivelser.

Samtlige ungdommer hadde søsken, enten yngre, eldre eller begge deler. Noen hadde en del kontakt med søsken, mens andre hadde svært lite. Det kunne være ulike grunner til det siste, men én sentral faktor som gjaldt for flere av ungdommene, var at søsknene var plassert i ulike fosterhjem eller ikke bodde hos sin biologiske mor eller far. For øvrig kunne også betydelig aldersforskjell mellom dem og deres søsken ha noe å si for graden av kontakt.

De fleste ungdommene hadde kontakt med sine foreldre/foresatte den tiden de bodde ved ungdomshjemmet, men det varierte veldig i hvilken utstrekning. Noen snakket daglig med mamma på telefon og var ofte hjemme hos mamma og/eller pappa i helger. Andre møtte mamma eller pappa én gang i måneden enten hjemme eller ved ungdomshjemmet og hadde (tilsynelatende) liten kontakt utover dette. Ungdommens bakgrunn – om foreldrene hadde omsorgsansvar for ham/henne eller ikke, og hvilke samværsavtaler som var satt – hadde betydning i denne sammenheng.

De voksne

Åtte voksne – fire kvinner og fire menn – bodde og arbeidet i huset. I løpet av feltarbeidet gikk én av de åtte ansatte ut i permisjon og ble erstattet av en som til vanlig arbeidet ved et annet hus. Miljøpersonalet arbeidet i langturnus (2/7-2/7-3/7) og i faste dyader. Hvert par besto av en kvinne og en mann. Vaktene gikk fra mandag morgen til onsdag morgen, fra onsdag morgen til fredag morgen og fra fredag morgen til mandag morgen. Parene overlappet hverandre en time ved hvert skift; det ble gjennomført overlappingsmøte.¹⁴

Halvparten av staben var i 30-årene, de øvrige i 40-årene. De fleste hadde nokså lang erfaring i arbeid som miljøterapeuter eller miljøarbeidere ved institusjoner. To hadde arbeidet der i ni år, én i to år og de øvrige i mellom fire og åtte år. Flere hadde arbeidet ved andre institusjoner tidligere.

To var utdannet barnevernspedagoger, to var utdannet førskolelærere, én var utdannet vernepleier, én var utdannet ergoterapeut, én var utdannet lærer og to hadde ingen formell relevant høyere utdanning. (De to teamlederne som ikke arbeidet i huset, men som likevel ble intervjuet, var barnevernspedagog og vernepleier).

¹⁴ Alle voksne informanter har fått tildelt fiktive navn i rapportteksten, når de omtales direkte gjennom siteringer og situasjonsbeskrivelser. Unntaket er institusjonslederen, som jeg har valgt å omtale som leder/institusjonsleder.

Tre av de fire parene hadde arbeidet sammen (i dyade) siden ungdomshjemmet startet med langturnus i 2012. Det fjerde paret var nylig satt sammen. Den ene personen i dette fjerde paret hadde arbeidet på huset tidligere, men sammen med en annen partner. Den andre hadde arbeidet ved et annet hus og var ny på dette huset. De fleste hadde vært ansatt over flere år og kjente hverandre godt. Når de i tillegg arbeidet i faste dyader og levde og bodde sammen med ungdommene over to eller tre døgn, ble de svært godt kjent med hverandres styrker og (mulige) svakheter, og med hverandres tanker og meninger. Det enkelte par kunne bli svært godt samkjørte med hensyn til rutiner og oppgavefordeling seg imellom. Dyadene var del av et større team – de ansatte som arbeidet ved de øvrige enhetene. Disse ble ledet av en teamleder. Det var med andre ord kontakt og samspill mellom husene, slik at man også kunne få andre ansattes innspill og oppfatninger i det daglige.

Ungdommer og voksne ved institusjonen som ikke deltok i studien

Siden jeg valgte å studere det sosiale liv ved én av institusjonsenhetene / ett hus, innhentet jeg ikke samtykker fra ungdom og voksne ved de øvrige enhetene. Det var likevel slik at jeg både hilste på og slo av en uformell prat med mange av dem. Fortrinnsvis skjedde dette når ungdom og voksne stakk innom huset (hvor jeg gjorde feltarbeid) og/eller i det fysiske utemiljøet mellom husene, men det kunne også skje i forbindelse med at jeg av ulike grunner var innom deres hus. Ett av de to andre husene besøkte jeg jevnlig, siden ledelsen gjennomførte månedlige personalmøter der. Ved disse sammenkomstene møtte jeg hele staben/personalgruppen, men ungdommene i huset var (som regel) på skolen når møtene ble avholdt.

I tillegg var det slik at teamene besto av miljøpersonale fra samtlige hus. Personalet måtte samhandle og samkjøre og organisere hverdagen og (arbeids-) vekten. Derfor var det selvsagt en del bevegelse mellom husene. Miljøpersonell ved ett hus kunne komme innom et annet og vice versa. Også ungdommen var i bevegelse, og i perioder besøkte de hverandre nokså hyppig. Det var derfor umulig å unngå å treffe og/eller konversere med personer som ikke deltok som informanter i studien. Jeg sørget imidlertid for – så godt det lot seg gjøre – å informere alle på ungdomshjemmet om hvem jeg var, og hva jeg gjorde der. Situasjoner, samhandlinger og utspill som jeg så, hørte og/eller tok del i selv sammen med ungdom og voksne fra de andre husene, ble ikke nedtegnet som feltnotater og inngår ikke i datamaterialet.

2.3.5 Feltarbeidet

Gjennom feltarbeid og deltagende observasjon søker man å forstå et annet samfunn eller en fremmed kultur (i egen eller andres kulturkrets). For å forstå må man konsentrere seg om et begrenset antall spillere, siden det vil være helt umulig å observere alt som foregår. Samtidig deltar forskeren i samhandling med de som utgjør den sosiale enhet det søkes innsikt i, for deretter å samtale med informanter om det som foregikk i samhandlingen (Wadel, 1991).

Mitt feltarbeid besto mer konkret i å observere, å delta og å gjennomføre feltsamtaler med ungdom og voksne som bodde og arbeidet i en enhet tilknyttet en barneverninstitusjon. Feltarbeidet foregikk over seks måneder i 2014, fra midten av mars til midten av juni og fra slutten av august til slutten av november. Jeg besøkte institusjonsenheten to dager i uken; til sammen 12–14 timer per uke. Dager og tidspunkter varierte mellom ukedager og helger, tidlig morgen, formiddag, ettermiddag og kveld, men langt de fleste timene tilbragte jeg ettermiddag og kveld i ukedagene, siden ungdommene som regel var til stede i ungdomshjemmet på dette tidspunktet. På formiddagen var det mindre sjanse for at de var hjemme, selv om noen av ungdommene i perioder også kunne være hjemme på denne tiden. En del av ungdommene var i ungdomshjemmet også i helgene, men enkelte reiste hjem til familie. Det var likevel viktig å være til stede – observere og søke å delta i livet ved ungdomshjemmet – på ulike dager og tidspunkter. Slik var det mulig å danne seg inntrykk av rytme, hverdagsliv og gjøremål og foreta sammenligninger mellom tider på dagen og mellom ukedager og helger. Miljøpersonalet ble som regel informert fra uke til uke om hvilke dager feltarbeidsøktene ville bli gjennomført. En viktig grunn til dette var at det tok noe tid å reise til stedet, og det var greit å vite på forhånd om tidspunktet passet i den forstand at ungdommene mest sannsynlig var til stede. Feltarbeidsøkter uten informanter til stede var lite verdifulle.

De første ukene av feltarbeidet ble brukt til å bli kjent med omgivelsene, rutineene og organiseringen av hverdagen i huset. Dette innebar å observere hva som skjedde i løpet av en «vanlig» dag, og å se etter hvordan de samhandlende personene beveget seg i forhold til hverandre. De første uformelle samtaler med ungdommene som bodde der, og de voksne ansatte ble også gjennomført. Førsteintrykk ble dannet ved å observere – og være i lag med informantene.

Innpass

Et feltarbeid kan frembringe tvil og usikkerhet. Man kan for eksempel være i tvil om hvor mye man kan eller bør invitere seg selv inn i den/de sosiale enheter som studeres. Man lurer på om man bør være pågående, eller om man bør «ligge litt lavt» og være tålmodig. Selv opplevde jeg det som spesielt krevende å ha «samtaler med meg selv» om når og i hvilken grad det var naturlig, og hvorvidt det var sympatisk og/eller akseptabelt, å stå og banke på døra til ungdommenes rom, når de valgte å være der. Dette gjorde de nokså ofte, og noen av ungdommene valgte også å låse døren, som for å markere at de ønsket fred og ro. Samtalene med meg selv handlet både om å respektere ungdommene, og de handlet om hvem jeg faktisk presenterte meg som. Jeg måtte kunne stå for de valgene jeg gjorde. Derfor måtte terskelen ligge i nærheten av det som var naturlig for meg også.

Som tidligere nevnt poengteres det at idealet med hensyn til forskerens tilstedeværelse er at hun/han ikke skal oppleves som ubehagelig for deltagerne (Fangen, 2004). For å få innpass er det nødvendig å bygge tillit. Dersom ungdommene var på rommene sine og/eller de tilbragte mye av ettermiddagen og kvelden der, pleide jeg å banke på hos den enkelte for å høre om jeg kunne besøke dem / slå av en prat. Noen ganger var det greit for dem, andre ganger ikke. Dersom noen av ungdommene ga uttrykk for at de ønsket tid alene respekterte jeg selvsagt dette. Gjennom et feltarbeid kommer man gjerne nærmere enkelte informanter, enn andre. Så også i dette. Det gjaldt både innenfor ungdomsgruppen og voksengruppen. Det var dessuten umulig å fordele feltarbeidstiden likt mellom alle som bodde og arbeidet i huset. Noen informanter viste mer interesse enn andre i å omgås meg. At noen tok kontakt med meg, og at jeg visste om enkeltpersoner jeg kunne oppsøke for å slå av en prat i oppstartsfasen opplevdes som avgjørende der og da. Dette ble av noe mindre betydning etter hvert som jeg følte meg tryggere i settingen. Etter hvert syntes ikke ungdommene og de voksne «å reagere» på at jeg var i huset. Jeg «eksisterte» ikke for dem, på den måten at de hadde meg som forsker i fokus når jeg gikk omkring i huset, snakket med dem, spiste middag med dem eller så på tv. Dette ble også bekreftet i intervjusamtalene. Mange fortalte at de glemte min rolle som forsker, og at de opplevde at jeg «skled inn i miljøet». Jeg kunne oppfattes som en hjelper, en samtalepartner, en refleksjonspartner eller en student. Noen av ungdommene oppfattet meg nok også som en av de voksne på huset. Jeg var ikke «en av dem», men jeg var ikke lenger i samme grad en fremmed. Jeg følte meg velkommen i huset.

Deltagende observasjon

«Å henge med» de voksne ble på mange måter mer naturlig, enn «å henge med» ungdommene. Langt flere timer av feltarbeidet ble tilbragt sammen med miljøpersonalet, enn med beboerne. I utgangspunktet var det selvsagt ønskelig å fordele tiden likt, men som godt voksen gled jeg nok lettere inn i nettopp voksengruppen. Et annet forhold av betydning i denne sammenheng var at de voksne ofte var mer tilgjengelige og synlige i huset – i fellesrommene, enn ungdommene som ofte valgte å tilbringe mye av fritiden på rommene sine, hver for seg eller sammen. Noen ungdommer var også på faste treninger, øvelser og kamper i ukedagene, andre tok en tur til byen eller til kommunesenteret. I de tre første månedene av feltarbeidet bodde det flere ungdommer i huset som reiste hjem i helgene. Disse flyttet ut og hjem til sine foreldre sommeren 2014. De tre ungdommene som bodde i huset høsten 2014, var mer bofaste og til stede også i helgene, siden deres (familie-) situasjon var noe annerledes. Kontakt med far og/eller mor var regulert gjennom samværsavtaler.

Det meste av feltarbeidstiden gikk med til å være i institusjonsenheten – jeg observerte og samhandlet uformelt med de som var til stede og tilgjengelige. Jeg var på plass når ungdommene kom hjem fra skolen, kunne bidra litt med middagslaging, deltok ved måltider, så på tv, observerte samspill i forbindelse med prosjekter som ungdom og ansatte hadde gående, slo av en prat med ungdommene (oftest inne på deres private rom) og kunne bli oppdatert på spill og sosiale medier eller hvordan dagen var i dag, hvordan helga hadde vært, om ønsker knyttet til fritiden og fremtiden, og om det som gledet og det som ikke gledet dem. Jeg var til stede og deltok på husmøter, jeg var til stede når ungdommen gjennomførte rydding og romvask, jeg leste høyt fra en bok til en ungdom som ønsket dette, eller tegnet sammen med en ungdom som likte det. Jeg observerte og deltok også på ulike aktiviteter utenfor huset. Blant annet var jeg med på treningsstudio eller på en shoppingrunde i byen, så på tv på kveldene, observerte samspill i forbindelse med prosjekter som ungdom og ansatte hadde sammen («longboard-prosjektet»), spilte bordtennis/biljard med ungdom og ansatte på et aktivitetsrom eller volleyball med mange ungdommer og ansatte ute på tunet.

Den enkelte ungdom møtte jeg hver uke. Den enkelte voksne gikk det som regel noe lengre tid mellom hver gang jeg møtte, siden ungdomshjemmet praktiserte langturnus og personalet hadde fri en uke mellom hvert skift.

Observatørrollen tydeligst i møtevirksomhet

Jeg deltok også på alle typer mer eller mindre formelle, faste møter som ble arrangert i huset / på enheten eller for alle husene/enhetene: på personalmøter, husmøter, teamledermøter, overlappingsmøter og teammøter. I forbindelse med disse møtene ble rollen som observatør mer fremtredende enn deltagerrollen. Jeg deltok ikke aktivt på samme måte som ledelsen/administrasjonen og/eller miljøpersonalet. Møtene omhandlet daglig arbeid og organisering, hvordan situasjonen var på huset/husene, bemanningssituasjon, rapporteringer, den enkelte ungdoms situasjon her og nå, fokusområder knyttet til den enkelte ungdom, skolegang, bruk av mobiltelefoner og pc, kontakt med familie/nettverk, hvordan de siste dagene / den siste tiden hadde vært, hva som skulle skje fremover, hva team og dyader skulle fokusere på, osv. Dette var spørsmål og forhold som angikk ledelsen og miljøpersonalstaben, siden de hadde ansvar for å ivareta ungdommene som bodde ved ungdomshjemmet. «Deltagelse» på disse møtene muliggjorde innsikt i møtestruktur og -kultur, relasjoner og samspill mellom ansatte og mellom ledelse og miljøpersonell, ungdomshjemmets tenkningsgrunnlag med hensyn til hvordan man ivaretar omsorg for ungdommene, hva som til enhver tid var (hoved-) fokus også i forhold til barneverntjenestens «bestillinger»/tiltaksplaner og ungdomshjemmets handlingsplaner.

Feltnotater

«Å skrive feltnotater innebærer å forvandle en forbigående hendelse som kun eksisterer i øyeblikket, til å bli en redegjørelse som eksisterer på papiret, og som du kan vurdere igjen og igjen» (Fangen 2004: 102. Viser til Geertz 1973: 19). I forbindelse med feltarbeid er det nødvendig å skrive feltnotater. Dette kan gjøres på ulike måter. Noen velger å skrive kontinuerlig mens de er i felten – enten åpent eller ved å finne et sted hvor de kan sitte uforstyrret og notere sine observasjoner, tanker og refleksjoner. Andre velger å gjøre denne delen av arbeidet utenfor felten/enheten, dvs. i etterkant av feltarbeidsøktene. Hvordan man gjør dette, styres også til en viss grad av hvilken type studie/feltarbeid man gjennomfører. Dersom man gjør deltids deltagende observasjon hvor man fortsetter å leve sitt vanlige liv ved siden av feltarbeidet – som i denne studien, er det mulig å skrive feltnotater i etterkant av feltøktene. I motsatt fall – dersom man gjennomfører heltids deltagende observasjon og bor og lever sammen med dem man studerer og lærer av – vil man måtte gjøre sine notater i felten.

I tilknytning til feltarbeidet i institusjonsenheten var det ikke et alternativ å skrive notater mens jeg observerte og/eller samhandlet med ungdommene og de voksne som var i miljøet. En slik fremgangsmåte ville være svært kunstig og forstyrrende med tanke på

den «utførende innstilling» (Fangen 2004; viser til Habermas' vektlegging av «performative attitude», 1984). «Utførende innstilling» handler om «å gli naturlig inn» ved å småprate, delta i den daglige samhandling og å følge de uuttalte sosiale regler som gjelder. Dette lar seg vanskelig gjøre dersom forskerrollen blir fremhevet gjennom åpenlys og kontinuerlig notatskriving i samband med observasjoner og samhandlinger. En slik fremgangsmåte vil kunne ha stor betydning i forhold til innpass og hvilken informasjon man faktisk får tilgang på i løpet av feltarbeidsperioden.

Det var mulig å benytte personalkontoret ved institusjonsenheten i forbindelse med notatskriving. Dersom jeg gjorde dette til rutine kunne det imidlertid tenkes at ungdommene oppfattet meg som en av «de andre voksne», siden miljøpersonalet brukte kontoret til å føre døgnrapporter, overlappingsrapporter, handlingsplaner, halvårsrapporter og annen dokumentering og administrativt arbeide. Jeg ønsket ikke å bidra til at de skulle oppfatte meg som en person som var tilknyttet gruppen av ansatte på en slik måte. Det kunne få konsekvenser for min kontakt med ungdommene.

På bakgrunn av de ovennevnte vurderinger ble de fleste feltnotater skrevet så snart jeg var hjemme, i etterkant av hver enkelt feltøkt. For langt de fleste rundt femti besøksdagene ble feltnotatene skrevet ettermiddag eller kveld samme dag. Noen få notater ble gjort dagen etter. Ingen feltnotater ble gjort senere enn dagen etter det aktuelle besøket. Dette tidsgrepet var bevisst. Det hadde med hukommelse/minne å gjøre. Jo lengre tidsavstand man har til situasjoner/hendelser, desto vanskeligere blir det å huske detaljer og sammenhenger. Dersom jeg utsatte denne oppgaven, ville jeg trolig sitte igjen med mindre verdifulle og valide feltnotater. En klar fordel med å notere i etterkant av øktene, var at jeg kunne bruke all min tid i miljøet sammen med ungdommene og de voksne ansatte. En hake var at jeg i notatene fikk få nøyaktige, ordrette direkte sitater. Når det er sagt, er det ikke slik at feltnotatene representerer alt man husker fra feltarbeidet, alt man har hørt og sett. Det er umulig å få nedtegnet alt. I en del tilfeller er det slik at en viktig situasjon/hendelse sitter godt i hukommelsen, og at en gjenfortelling (muntlig) vil innbefatte langt flere detaljer og utbroderinger enn en har fylt på med i feltnotatene (Fangen, 2004). Notatene alene representerer altså ikke et totalt, fullendt bilde av det forskeren sitter igjen med av datamateriale fra felten. Mange situasjoner, bevegelser og mønster «setter seg» i hodet, i hukommelsen.

Det er ikke slik at det finnes kun én fremgangsmåte som sikrer at feltnotatene blir gode, og det lar seg umulig gjøre å rapportere «alt». Dette bør heller ikke være et mål. Med tanke på at materialet skal kunne analyseres, er det sjelden gunstig å sitte med et for

stort, detaljert og u håndterlig materiale. Man må være selektiv og evne å skille mellom viktig og unødig informasjon. Samtidig bør det som noteres fra felten, være beskrevne og grundig. Det er hensiktsmessig å være direkte og konkret i ordbruken, heller enn å bruke generaliserende kategorier (Fangen 2004).

Foruten å notere handlinger og samhandlinger (hva som ble gjort, og hva som ble sagt), egne følelsesmessige reaksjoner og etter hvert forsøk på fortolkninger og analyser, noterte jeg alltid hvor mange og hvem som var til stede den enkelte dag, hvilken uke- dag det var, på hvilket tidspunkt jeg kom og gikk, og hvordan jeg oppfattet stemningen i huset. I notatene fikk samtlige informanter fiktive navn og opplysninger som ville være avslørende for den enkelte ble dekket til. Feltnotatene ble ikke sortert i klare, atskilte bolker. Fangen (2004) foreslår for eksempel inndeling i observasjonsnotater (ON), teoretiske notater (TN) og metodologiske notater (MN). (Viser også til Schatzman og Strauss, 1973). Observasjonsnotater er notater som beskriver det som faktisk skjer (uten å bedrive mye fortolkning), teoretiske notater vil være forsøk på å utlede mening fra observasjonsnotatene, mens metodologiske notater er knyttet til forskerens egen fremgangsmåte i felten, kritisk selvrefleksjon over feltøkter som er gjennomført, hvordan fokusere og gå frem videre i prosessen, om feltnotaters validitet samt egne opplevelser og følelsesmessige reaksjoner/inntrykk. Jeg hadde notater som passet inn under alle de ovennevnte kategorier, men bedrev ikke alltid en bevisst inndeling i «type» notater under feltarbeidet. ON, TN og MN kunne komme i ett og samme notat. Det var også slik at de rene observasjonsnotatene var mer omfattende enn de teoretiske, og de teoretiske var noe mer omfattende enn de metodologiske. I etterkant av feltarbeidet ble notatene strukturert, slik at det ved gjennomgang fremgikk nokså tydelig hva som var hva. Å skape en oversikt og struktur i notatene lettet også analysearbeidet. Siden de ulike typene var markert i overskrifter og fargekoder behøvde jeg ikke lese gjennom alt ved søk etter spesielle typer notater. Det gjorde det lett å finne frem.

Innblikk i det som gjøres, og det som sies

Gjennom feltarbeidet og deltagende observasjon som metodisk tilnærming, fikk jeg et unikt innblikk i hverdagslivet ved institusjonsenheten. Ved å være tilstede over tid var det mulig å observere frekvenser og mønster med hensyn til handlinger og samspill; å erverve data om det som ble gjort (handlings- og samhandlingsdata) og det som ble sagt (samtale- og samhandlingsdata). I mange tilfeller kunne disse dataene sjekkes opp mot hverandre. Feltarbeidet muliggjorde en form for validitetskontroll. Wadel har poengtert dette på følgende måte: «*Ved at et feltarbeid innebærer å være til stede over tid, inngå i daglig samhandling med folk samt å kombinere ulike metoder og foreta juste-*

ringer i opplegget underveis i forskningsprosessen, er det mye validitetskontroll innebygd i feltmetodikk. En får stadig anledning til å sjekke informasjon og egne tolkninger. En kan holde det folk sier opp mot det de gjør, og en kan observere folk i ulike sammenhenger. På den måten bygger en etter hvert opp en trygghet om at den ervervede kunnskapen og forståelsen er troverdig og relevant» (2012: 14, 15).

Det er den eksplorerende tilnærmingen og den unike kombinasjonen av å være til stede, observere og å søke å delta innenfor den sosiale enhet man studerer – å få fatt i både det som gjøres, og det som sies, for så å kunne sjekke dette opp mot hverandre – som gir feltmetodikken troverdighet og relevans. Tilnærmingen gjør det mulig å vurdere både sannhetsgehalten i det deltagerne uttaler, og gyldigheten av egne observasjoner og tolkninger. Dersom validitet er å forstå som et spørsmål om forskningen virkelig måler det den skal måle, så er deltagende observasjon en metode som sikrer dette i høy grad (Fangen 2004; viser til Svartdal 1998). Det er likevel slik at man umulig kan observere alt, og Wadel (1991) poengterer at feltarbeideren «velger ut», og at det foregår både selektive observasjoner og tolkninger. Under feltarbeidsprosessen velger man ut, kategoriserer og grupperer det man merker seg; det er dette som skjer når man skaper data ut av observasjonene. Man søker å fortolke og å vise et sosialt fenomens betydning (Wadel 1991; viser til Asplund 1970).

2.3.6 Kvalitative intervjuer

Når man er ute etter å danne et rikt og fyldig bilde av et miljø, en sosial enhet eller organisasjon, egner deltagende observasjon som metode seg godt i kombinasjon med andre datakilder. Det vil ofte være gunstig å kombinere flere metoder for blant annet å kunne forstå sammenhengen mellom deltagerens samspill og de strukturelle vilkår eller forhold som deres posisjon i samfunnet legger for dem (Fangen, 2004).

I eksplorerende studier som benytter deltagende observasjon, er det vanskelig å vite på forhånd hvilke eventuelle (tilleggs-) metoder man kommer til å bruke. Det er den konkrete feltarbeidssituasjonen som avgjør dette; tema og metode vokser frem som en respons på den. I en del situasjoner vil det ikke være hensiktsmessig og/eller nødvendig å bruke intervju som metode, selv om det kan hende sjelden vil være direkte «feil». I dette tilfellet vurderte jeg – etter hvert som feltarbeidet skred frem – at det var hensiktsmessig å avtale og å gjennomføre individuelle intervjuer med informantene. Jeg trengte å dykke litt dypere inn i en del områder som interesserte meg spesielt, og som jeg vurderte som sentrale med hensyn til min problemstilling. Jeg var usikker på en del mulige sammenhenger, fikk ikke tak i dem og/eller ville sjekke ut mine foreløpige

tolkninger og «holdet» i dem. Det var ikke mulig å få gjort dette så «systematisk» som jeg ønsket, gjennom de ukentlige møtene med ungdommene og de voksne. Det var ikke tid til – og falt seg heller ikke alltid naturlig – å sette seg ned og føre feltsamtaler om det jeg var opptatt av, i en hverdag som var ungdommens liv og de voksnes arbeidshverdag. Jeg trengte en litt annen metode og setting for å få svar på spørsmålene mine, og vurderte individuelle intervjusamtaler som hensiktsmessig.

Intervjuguidene ble bygget opp rundt de tema som vokste frem i feltarbeidsprosessen, og som fremkom gjennom observasjon av – og deltagelse i – samhandlinger over tid. Ungdommene fortalte litt om egen bakgrunn, om skoleerfaringer/skolegang, fritid og interesser. De fortalte om erfaringer med måltider i huset, om hvordan hverdagen i huset var, og hvordan den eventuelt varierte etter hvilke dyader/team som var til stede. Og de fortalte om hvordan de syntes det var å bo og leve i ungdomshjemmet, og redegjorde for hvilke forhold/aspekter ved hverdagen det eventuelt var som gjorde at dette var eller ikke var et hjem for dem. De voksne fortalte om egen bakgrunn og om hvordan de opplevde (arbeids-) hverdagen. De fortalte hva arbeid og oppgaver besto i, hvordan arbeidstidsordningen var, hvordan det var å jobbe i faste dyader/team, og om hvilken interesse og motivasjon de hadde knyttet til miljøarbeid og miljøterapi med barn og unge. De fortalte om rutiner knyttet til skole, fritid og måltider, og de redegjorde for hvilke forhold/aspekter ved hverdagen det eventuelt var som gjorde at dette var eller ikke var et hjem for ungdommene.

Til sammen 17 individuelle intervjuer ble gjennomført, seks med ungdom, åtte med voksne ansatte på huset, to med teamledere som arbeidet på et annet hus, samt ett med lederen. I samråd med den enkelte informant ble det tatt lydopptak. Intervjuene ble gjennomført i juni, oktober og november måned. Setting for voksenintervjuene var personalkontoret eller et felles oppholdsrom. Ungdomsintervjuene foregikk på ungdommenes private rom.

2.3.7 Dokumenter

«En viktig grunn til å kombinere deltagende observasjon med studier av dokumenter er at du får en mulighet til å kontekstualisere materialet ditt bedre» (Fangen, 2004: 186). Gjennomgang og analyse av dokumenter sto ikke sentralt i denne studien, men det ble hentet noe skriftlig informasjon fra institusjonsplanen. Ved å gjennomgå dette

dokumentet¹⁵ fikk jeg opplysninger som gjaldt institusjonens organisering, målgruppe, målsetting og metodikk, bemanning og kompetanse, visjon, menneskesyn og verdier, ideologisk/historisk forankring, materielle krav, lokalisering, beboernes medvirkning og internkontroll. Dette var nyttig og relevant bakgrunnsinformasjon om virksomheten som kunne brukes i samtaler med miljøpersonell. De fleste punktene i institusjonsplanen ble berørt flere ganger i løpet av feltarbeidet, i samtaler og/eller i intervju med både leder og miljøpersonell.

2.3.8 Analyse

Betydning av ståsted og kontekst

I analyser tilknyttet feltarbeidsstudier vil både forskerens forståelse av aktørenes handlinger/samhandling og den (de) mening(er) handlingene/samhandlingene synes å ha for informantene selv, være innbakt. Når man erkjenner og vektlegger at sosiale enheter består av aktører som tenker, handler og samhandler, og forsøker å forstå enhetene nettopp på bakgrunn av aktørene, kan man si at det anvendes et handlings- eller aktørperspektiv.

Den sosiale virkelighet oppleves forskjellig fra person til person, og både kontekst og ståsted har betydning for våre tolkninger av «virkeligheten». Gregory Bateson formulerte viktigheten av kontekst på følgende måte: «*Without context, words and actions have no meaning at all*» (1979: 15). Det lar seg vanskelig gjøre å forstå ord og handlinger uten å se ordene og handlingene i sammenheng (med noe). Fangen (2004) viser til Garfinkel (1967) når hun poengterer at mening ikke kan gripes utenfor de sammenhengene der den skapes. «*Ved fortolkning av hva en handling eller ytring betyr, må handlingen eller ytringen ses i lys av sammenhengen den forekommer innenfor*» (2004: 213). Datamaterialet er kontekstavhengig. Hvordan noe oppfattes – hvilken mening det har – avhenger av omgivelsene rundt. I én sammenheng betyr et sett av begreper én ting, i en annen betyr de noe annet. Å delta i samhandling gjennom feltarbeid og deltagende observasjon er én måte å tilegne seg betydningen av begreper og uttrykk på, siden man gjennom slik deltagelse kan få et visst kjennskap til den sammenheng disse bygger på. En annen fremgangsmåte er å be om at informanten tydeliggjør sin bakgrunnsforståelse (Fangen, 2004).

¹⁵ Forskrift om kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner pålegger institusjonene å ha en skriftlig plan for sin virksomhet. I denne skal det fremgå hvordan institusjonen oppfyller de krav som stilles i forskrift og relevant regelverk for øvrig.

For å kunne «måle» eller undersøke samhandlinger og sosialt liv mellom ungdom og voksne ved en institusjonsenhet, måtte jeg som forsker være til stede, slik at jeg både kunne observere og delta. Jeg måtte bruke meg selv som instrument for å få tilgang på nødvendig informasjon. Hylland Eriksen har uttrykt at: «*Mennesker er de mest presise måleinstrumenter i utforskningen av andre menneskers menneskelighet*» (1993: 13).¹⁶ Med dette fremheves betydningen av forskerens tilstedeværelse.

Prosess

En hovedmålsetting med analysene av materialet var å få en dypere innsikt i det som fremsto som sentrale temaer og forhold ved og i institusjonsenheten. Dette ble gjort ved å søke å fortolke og forstå både nedskrevne handlings- og samhandlingsobservasjoner, uformelle samtaler og utsagn, og individuelle intervjusamtaler med informanter – seks ungdommer og elleve voksne (inklusive institusjonslederen). Kvalitativt analysearbeid består blant annet i å registrere, velge ut, gruppere, sortere – og å oppdage mulige mønster og sammenhenger i materialet. Dette arbeidet tar ikke til først etter datainnsamlingen. Det pågår fra og med påbegynt feltarbeid og videre mer konsentrert og sentrert i etterkant og helt frem til rapportskrivningen. Gjennomganger av tekstmateriale fra feltdagboken ble gjort allerede under feltarbeidsperioden. I tillegg ble det gjennomgått mer sammenhengende og konsentrert i etterkant av datainnsamlingen. Lydopptaksmaterialet fra de individuelle intervjuene ble hørt igjennom og transkribert etter avsluttet feltarbeid. Felles for begge typer materiale var at de ble gått gjennom over en lang tidsperiode og i flere omganger. Det ble systematisert, tematisert og de- og rekontekstualisert lange tekster og tekstavsnitt. I materialet ble det oppdaget frekvenser av handlinger og samhandlinger, mønster og sammenhenger, men også kontraster og motsigelser. Lokalisering av sentrale temaer og forhold ved og i institusjonsenheten som var betegnende, og som kunne bidra til dypere innsikt i handlinger og samspill aktørene i mellom, ble gjort både i feltarbeidsprosessen og i analysearbeidet i etterkant av dette. Et sentralt bakteppe i fortolkningsprosessen var både de tidligere forskningsstudier som jeg selv har gjennomført og deltatt i (som omhandler barneverninstitusjoner), og annen relevant nasjonal og internasjonal forskningslitteratur på feltet.

Feltnotatene

Notatene ble ordnet etter dato, dag og tidspunkt for når den enkelte feltarbeidsøkt startet og sluttet. Notatmengden var på et betydelig antall sider og for å få oversikt og gjøre bruk av dem måtte tekstmaterialet begrenses og sorteres. Temaoverskrifter, underoverskrifter og fargekoder ble benyttet i denne forbindelse. Dette effektiviserte det

¹⁶ <http://hyllanderiksen.net/Kulturoversettelse.html>. Lastet ned fra internett 28.4.2016. Norsk Antropologisk Tidsskrift nr. 1, 1993.

videre arbeidet, som besto i gjentatte gjennomlesninger, sammenstillinger og etter hvert uttrekk av betegnende handlings- og samspillmønster, samtaletemaer, sitater og utsagn. Sentrale temaer i materialet jeg valgte å rette spesiell oppmerksomhet mot var: ungdomshjemmet og institusjonsenheten som størrelse (hva den representerte for hvem), ungdommenes begreper om de voksne og de voksnes begreper om ungdommene, skolegang, mat og måltider, fritid og longboardprosjekt. Som beskrevet tidligere ble også deler av notatene delvis sortert under feltarbeidet. Denne sorteringen omhandlet *type* notater – direkte observasjonsnotater, mer teoretiske notater eller metodenotater.

Den analytiske forståelse som overskrider den mer direkte oppfatning som oppstår i situasjonen, oppnås gjerne ved å gå igjennom feltnotatene gang på gang. Slik finner man betydninger og mønster i handlinger og samspill (Fangen 2004). Mulige fortolkninger og foreløpige analyser ble nedtegnet allerede under feltarbeidet. Disse var åpne ideer og skisser – ikke endelige analyser. Jeg observerte gjentatte handlinger, merket meg mulige mønster og trekk i handlinger og samspill og reflekterte rundt disse. Målet var å forstå og/eller se sammenhenger i det som ble gjort, og det som ble sagt.

Feltnotatene inneholdt også noen nedtegnelser av mer personlig, følelsesmessig art, hvor jeg for eksempel ga uttrykk for skuffelse og frustrasjon fordi jeg ikke forsto det jeg observerte og/eller hørte. I analysearbeidet (under feltarbeidsperioden og i etterkant) reflekterte jeg over disse nedtegnelsene. De fortalte noe om min egen forforståelse, og at mine forventninger ikke «inntraff». Disse oppdagelsene kan jeg vanskelig ha gjort uten feltarbeidet. Feltnotatene gjorde det altså mulig å oppdage utvikling og mønster også i egne tanker og handlinger, å reflektere over disse og hvordan de eventuelt spilte inn i prosessen.

Intervjuene

I all gjennomlesning av transkripsjoner i forbindelse med kvalitative forskningsstudier er det viktig å danne seg et helhetsinntrykk av materialet. Det er problemstillingen(e) som styrer arbeidet med å identifisere spor, mønster, sentrale utsagn og beretninger. Meningsinnholdet i de tema som utkrystalliserer seg, analyseres med vekt både på likheter og forskjeller på tvers, i og mellom intervjuene.

Klargjøring for nærmere analyse av intervjumaterialet fra feltarbeidsstudien ble gjort ved å høre gjennom og transkribere lydfilene. Etter å ha vært i kontakt med og fulgt retningslinjer fra NSD personvernombudet kunne en vitenskapelig assistent bidra i dette arbeidet.

Intervjuene med de seks ungdommene ble i hovedsak gjort mer håndterlige ved at de ble delt inn i tekstavsnitt merket med fargekoder ut fra overordnede temaer og forhold som fremsto som sentrale: «institusjonen som hjem», «forståelsen av de voksne og forholdet til dem», «mat og måltider», «skolegang» og «fritid». Disse temaene vokste frem som et resultat av observerte handlinger, uformelle samtaler og samspill under feltarbeidsperioden samt de samtaledata som kom ut av intervjuene, og som delvis ble styrt gjennom intervjuguiden. I tilknytning til de overordnede temaer/forhold utkrystalliserte det seg etter hvert en rekke interessante undertemaer som kunne bidra til dypere innsikt, og som ble sammenlignet på tvers av intervjuene. Analysearbeidet medførte også selektering; noe ble tatt bort og/eller sett bort ifra. Dette kunne være gjentakelser eller innhold som ikke fremsto som relevant. Dette var imidlertid en prosess som gikk over flere måneder, slik at materiale som i første omgang ikke ble ansett som interessant, i neste omgang likevel kunne bli det. Mulige sammenhenger er ikke gitt og innlysende ved første gjennomgang. Intervjuene med de elleve voksne ble behandlet på samme måte som ungdomsintervjuene. Utover de ovennevnte temaer og temaprosedyrer ga imidlertid disse, til forskjell fra ungdomsintervjuene, noe informasjon om ungdomshjemmets historie og virke. En god del materiale ble derfor kategorisert og samlet under temaet «Om ungdomshjemmet – organisering, miljø og faglighet». Dette omhandlet de voksnes forståelse av – og syn på – ungdomshjemmet og dets historie, oppgaver og arbeid som ble utført, og måten arbeidet/oppgavene ble utført på. Deler av dette materialet har blitt brukt og sett i sammenheng med de sentrale temaene som presenteres i rapporten; spesielt gjelder dette kapittel fem, seks og ti.

3. ETISKE BETRAKTNINGER

En rekke etiske betraktninger ble gjort både i forkant, i gjennomføringsfasen og i etterkant av feltarbeidsstudien. Etiske vurderinger kan for eksempel omhandle forskningsmetode i forbindelse med datainnsamling, hvem det forskes på, hvem som gjennomfører feltarbeidet, hvilken kompetanse vedkommende har, samt mulige dilemma som kan oppstå i forbindelse med vern av informantenes anonymitet.

3.1 Deltagende observasjon som forskningsmetode og forskerens kunnskap og kompetanse

Fangen skriver følgende om feltarbeid som metode: «Av alle datainnsamlingsmetoder kan deltagende observasjon sies å være den minst påtrengende, fordi du inntar en behagelig deltagende rolle, istedenfor å skape en kunstig, profesjonell situasjon som kan skape avstand mellom deg og de du studerer. Men på den annen side kan metoden til tider medføre at folk opplever det som at du invaderer deres privatliv, i og med at du observerer dem i så mange situasjoner (...)» (2004: 153). Deltagende observasjon gir forskeren en spesiell nærhet til felten. Forskeren møter de personer som er «gjenstand» for forskningen, ansikt til ansikt, inngår i jevnlig samspill med dem innenfor deres mer eller mindre «naturlige» kontekst, observerer handlinger og søker å fange opp ulike uttrykk og uttrykksformer. I studien som denne rapporten bygger på, fikk jeg tilgang til det «private rom» i den forstand at barneverninstitusjonen var å regne som et midlertidig hjem for de ungdommene som bodde der. Dette forholdet krevde at informasjonen ble behandlet spesielt varsomt, og at det ble gjort refleksjoner rundt egen fremgangsmåte i kontakt informantene, oppbevaring av data og presentasjon av data i endelige publikasjoner.

I forbindelse med gjennomføring av studien har jeg vurdert det som en styrke at jeg er utdannet sosialantropolog og har anvendt deltagende observasjon som metodisk verktøy tidligere, og at jeg i tillegg har utviklet forskningskompetanse i en rekke prosjekter som omhandler barn, unge og ansatte som bor og arbeider i barneverninstitusjoner. Jeg har tidligere avlagt besøk i mange barneverninstitusjoner og snakket med barn og unge som har bodd der, om temaer som medvirkning, fritid, tvang og vennskap. Hverken forskningsfeltet, settingen eller forskningsmetoden var meg ukjent. Det er mulig å anta at denne forhånds-kunnskap og kompetansen bidro til å trygge både meg og dem jeg

«forsket på». I de forskningsetiske retningslinjers punkt «*Hensynet til beskyttelse av barn*» poengteres det nettopp at forskeren må inneha tilstrekkelig forhåndskunnskap av denne art: «*Forskning om barn og deres liv og levekår, er verdifull og viktig. Barn og unge er sentrale bidragsyttere i denne forskningen. Deres behov og interesser ivaretas på andre måter enn ved forskning med voksne deltakere. Barn er individer i utvikling og har ulike behov og evner i forskjellige faser. Forskeren må ha tilstrekkelig kunnskap om barn til å kunne tilpasse både metode og innhold av forskningen til den aldersgruppen som skal delta*» (2016: 20). Samtidig foreligger det en dobbelthet i dette, siden min erfaring, kompetanse og kjennskap til feltet har bidratt til at jeg har utviklet perspektiver som har betydning for hva jeg ser etter, og hvordan jeg fortolker og formidler kunnskap på feltet. Min forforståelse og oppfatning av kontekst vil ha betydning for fortolkningsprosessen. Samtidig har Fangen (2004) poengtert at det er et problem at mer og mer forskning foregår fra skrivepulten, og at færre og færre forskere har kompetanse og erfaring fra feltarbeid. Problemet knyttes spesielt til mangel på erfaring med mulige etiske dilemmaer som kan oppstå under feltarbeid, og at det derfor også blir vanskelig å vurdere slike fullt ut for forskere som ikke har praktisert deltaende observasjon som datainnsamlingsmetode.

3.2 Utsatte grupper, konfidensialitetskravet og barns deltagelse i forskningen

Mange forskningsetiske aspekter har vært relevante i denne studien, og mange ble vurdert allerede i forkant, dvs. da prosjektbeskrivelse ble utarbeidet og meldeskjema til NSD personvernombudet fylt ut. Men også under og etter datainnsamlingen har dette vært viktige momenter og mulige dilemmaer som har krevd refleksjon og vurderinger. Nedenfor fremheves noen sentrale momenter som har dannet et viktig bakteppe gjennom hele forskningsprosessen.

3.2.1 Hensynet til utsatte grupper

«Hensynet til utsatte grupper» har vært et relevant forskningsetisk moment i dette prosjektet. Det stilles et spesielt krav til forskere om å ta ansvar for utsatte gruppers interesser gjennom forskningsprosessen. Barn og unge som er plassert utenfor hjemmet, og som bor i barneverninstitusjon, kan forstås som en utsatt gruppe. De er ikke omgitt av sine foreldre og den nærmeste familie i det daglige, og det å bo i barneverninstitusjon kan oppleves vanskelig selv om man kjenner seg trygg og har tillit til de voksne som utøver omsorg. På bakgrunn av dette har det vært viktig å reflektere rundt – og å være aktsom med å operere med – inndelinger/betegnelser som kan skape urimelige genera-

liseringer og derigjennom medføre en stigmatisering av ungdommene/ungdomsgruppen. En måte for meg som forsker å ta ansvar for ungdommenes interesser på har vært stadig å reflektere rundt deres spesielle situasjon, og å være bevisst deres interesser som utsatt gruppe i den forstand at de er barn og unge som er plassert utenfor hjemmene sine i et barnevernstiltak.

3.2.2 Mulige dilemma knyttet til konfidensialitetskravet

Etiske dilemma i form av motsetninger mellom ønsket om å opprettholde tillit og tilgang til feltet på den ene siden og plikten man har som borger til å melde fra om planlagte/utførte voldshandlinger og annen kriminalitet på den andre, kan også oppstå i forbindelse med gjennomføring av forskningsprosjekter. Dersom jeg i forbindelse med denne studien for eksempel hadde mottatt informasjon om mulige overgrep mot ungdommer, ville dette bety at jeg måtte legge forskningen og konfidensialitetskravet til side, fordi jeg som borger plikter å rapportere om slike forhold.

3.2.3 Barns deltagelse i forskningen – samtykke/ samtykkekompetanse, nytte/skade og konfidensialitet

«Det er viktig at barn og unge inkluderes i forskning som er relevant for deres helse og velferd. Så fremt det ikke er etiske eller vitenskapelige grunner til at barn ikke skal inkluderes i forskning, bør de bli inkludert». (Backe-Hansen, E. "Barn", De nasjonale forskningsetiske komiteene. <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Barn/>). Det kan i denne forbindelse også vises til FNs barnekonvensjons artikkel 12, som fastslår barns rett til deltagelse. Barn og unge har rett til å delta i forskning som er relevant for dem og deres egne liv. De har rett til å få sine egne synspunkter frem. De er å anse som svært viktige, fordi de tilfører ny kunnskap og nye bilder av barndom og oppvekst.

Backe-Hansen poengterer at de forskningsetiske spørsmålene som reises i forbindelse med inkludering av barn og unge i forskningsprosjekter, fremfor alt omhandler samtykke/samtykkekompetanse, nytte og skade av forskningen og hensynet til konfidensialitet. Samtykke og samtykkekompetanse dreier seg om et samspill mellom det juridiske regelverk, om barns forutsetninger for å samtykke på egne vegne og foresattes forståelse av at det er viktig og nyttig at barn deltar i forskning som er relevant for deres liv, oppvekst og utvikling. Studien har fulgt de retningslinjer som gjelder for samtykke/samtykkekompetanse. Når det gjelder mulig nytte og/eller skade av å delta i forskningen, må dette ses i sammenheng med forskningstemaet, hvordan forskningen søkes gjennomført, og hvilke spørsmål forskeren faktisk stiller. Denne studien har ikke

stilt spørsmål som kan medføre selvinkriminerende svar. Ungdommene ble ikke stilt overfor direkte spørsmål som omhandlet mulige problemer/utfordringer (de måtte ha) som kunne medføre potensielt ubehag. Det ble heller ikke innhentet medisinske helseopplysninger om dem.

Det som kan hende har fremstått som det største etiske dilemmaet i studien, er forskningsmetoden. Som forsker kan man ikke på forhånd vite om feltarbeidet (delvis deltagende observasjon) vil kunne oppleves som ubehagelig for informantene. På den ene siden kan metoden virke mer invaderende enn andre metoder fordi forskeren observerer deltagerens handlinger og samhandlingsmønster i hverdagen. På den andre siden kan den fremstå som mindre påtrengende og kunstig enn andre nettopp fordi forskeren deltar i større grad enn det som er vanlig ved andre metodiske tilnærminger. Et relevant spørsmål i denne forbindelse blir også om et mulig ubehag knyttet til den metodiske tilnærmingen kan oppveies av den nytte man eventuelt får ut av studien. Ungdommene hadde mulighet til å velge å ikke delta i studien. De var også informert om at de hadde mulighet til å trekke seg på et hvilket som helst tidspunkt (i løpet av prosjektperioden) uten å komme med noen begrunnelse. Her lå deres mulighet til ikke å gå inn i eller å gå ut av en studie og/eller en rolle de ikke var fortrolige med.

Når det gjelder nyttespørsmålet, knytter også dette an til målet med studien; å utvikle kunnskap om sosialt liv og samhandlinger innenfor en institusjonssetting. Dypere innsikt på dette området er et viktig supplement til det vi allerede har av kunnskap om institusjonsbarnevernet. Studien vil kunne gjøre det mulig å forstå / si noe mer om hvilke rammer unge som bor i barneverninstitusjon forholder seg til i det daglige, hvordan det miljøterapeutiske arbeidet utføres, og hvordan omsorg gis. Dette er å anse som nyttig forskningskunnskap og kan være et viktig bidrag til den videre utvikling av institusjonsbarnevernet i Norge.

«Konfidensialitet skjerpes normalt med graden av informasjonens sensitivitet, samt graden av utsatthet den det forskes på lever under»¹⁸. Konfidensialitet handler om fritt informert samtykke og «kontrakten» mellom den/de personene det forskes på og forskeren. Denne stadfester blant annet hvordan informasjonen som innhentes kan brukes og anonymisering av data står svært sentralt; de resultater som tilbakeføres skal ikke true konfidensialiteten. Noen ganger kan forskeren oppleve at det oppstår konflikt mellom vitenskapelige standarder og kravet til konfidensialitet. I slike tilfeller anses det

¹⁸ <https://www.etikkom.no/fbib/temaer/personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/konfidensialitet/#relasjonen> Lastet ned fra internett 4.7.2016.

som viktig å ivareta etisk standard. Konfidensialiteten skal respekteres. Også lagring og bearbeiding av data handler om konfidensialitet. Både i dette og i publisering av resultater ligger det en fare for gjenidentifisering av enkeltpersoner. Det har vært svært viktig å foreta refleksjon omkring konfidensialitet i tilknytning til denne feltarbeidsstudien. Som forsker var jeg i en posisjon hvor jeg fikk følge tett på hverdagslivet til seks ungdommer som bodde i en institusjonsenhet, som på dette tidspunktet representerte deres midlertidige hjem. Studien hadde ikke til hensikt å innhente og bruke/videreformidle sensitive personopplysninger og det ble ikke notert/lagret slike opplysninger. Like fullt var det viktig med kontinuerlig etisk refleksjon omkring ungdommene som informanter, deres (utsatte) situasjon og at jeg trådte inn på en arena som representerte deres midlertidige hjem og foretok observasjoner der. Jeg har vært opp-tatt av å ivareta og sikre deres anonymitet gjennom hele prosjektperioden; både i lagring av data, bearbeiding av data og i publisering. I feltnotatene ble den enkelte informant koblet til en bokstavkode som ikke var gjenkjennbar ut ifra deres virkelige navn. I rapporten har informantene, i forbindelse med siteringer, fått tildelt fiktive navn. Jeg mener at denne fremgangsmåten er etisk forsvarlig både med hensyn til krav om konfidensialitet og krav om etterprøvbarhet.¹⁹

¹⁹ I forbindelse med noen få spesifikke situasjonsbeskrivelser hvor det benyttes siteringer har jeg vært i tvil hva angår etisk forsvarlighet ved å bruke informantenes fiktive navn. Ved disse særtilfellene har jeg valgt ikke å gjøre dette.

4. RELEVANT FORSKNING

De senere årene er det gjennomført flere forskningsstudier og brukerundersøkelser med fokus på institusjonsbarnevernet i Norge (Ulset, 2016; Kaye et al., 2015; Ulset og Melheim, 2013; Landrø og Hyrve, 2013; Ulset og Tjelflaat, 2013; 2012; Fransson og Storø, 2011; Backe-Hansen m.fl., 2011; Ulset, 2011, Rambøll, 2011, Gautun, 2010; Mathisen, 2010; Reime og Fjær, 2010; Ulset, 2010; 2010, Ulset, 2009; Tjelflaat og Ulset, 2008; Tjelflaat og Ulset, 2007; Gautun, Sasaoka og Gjerustad, 2006; Sävfenbom, 2005). De fleste av disse studiene favner også om perspektivene til barn og unge som opplever å bo i barneverninstitusjoner. Det betyr at beboere har deltatt som informanter og gitt uttrykk for egne erfaringer og oppfatninger knyttet til ulike aspekter ved institusjonstilværelsen/det å bo i institusjon i kortere eller lengre perioder av oppveksten.

Det som fremfor alt kjennetegner de *kvalitativt* orienterte institusjonsstudier som er gjort i Norge, er at de har samlet data og presentert funn på bakgrunn av intervju som metodisk tilnærming. Denne egner seg godt til å fange opp menneskers opplevelser, oppfatninger og holdninger (knyttet til bestemte temaer); vi har å gjøre med det Fangen (2004) kaller selvpresentasjonsdata. Metoden egner seg imidlertid ikke dersom man ønsker å fange opp handlinger, handlingsmønster og samspill innenfor en enhet, en institusjon eller et samfunn. Per i dag har vi svært lite forskningsbasert kunnskap om *det som gjøres* – det vil si handling og samhandling mellom barn, unge og voksne (ansatte) som bor og arbeider i barneverninstitusjon. Relasjoner og relasjonsarbeid må anses som et viktig aspekt i miljøterapeutisk arbeid og en viktig faktor for beboernes trivsel og trygghet under institusjonsoppholdet. Derfor er det også viktig å forske på sosialt liv og samspill innenfor denne settingen. Også utenfor Norge poengteres det av en rekke forskere at det, generelt, er behov for mer kunnskap om barn og unges hverdagsliv i barneverninstitusjon (Azzopardi, 2010; Henriksen et al., 2008; Emond, 2004; Ridley & McCluskey, 2003; Day, 2000).

I Norge har ikke feltarbeid og deltagende observasjon vært en ofte anvendt metode i studier som har hatt fokus på institusjonsbarnevernet, men det finnes noen eksempler. Hennum (1997) gjorde feltarbeid i forbindelse med en studie hvor hun så på samspillet mellom ungdom plassert etter atferdsbestemmelser (i lov om barneverntjenester av 1992) og miljøarbeidere i krise- og utredningsinstitusjoner. På bakgrunn av dette

problematiserte hun institusjonens mål og oppdrag og rettet søkelyset mot et spenningsforhold mellom moral og kunnskap i disse institusjonene. På midten av 1990-tallet gjorde også Fransson et feltarbeid blant unge jenter ved en langtids oppvekstinstitusjon (1996). Hovedfokuset i denne studien var jentenes liv i barneverninstitusjonen. Fransson ønsket å få innsikt i hvordan jentene ordnet sin tilværelse, og hvordan de tenkte og snakket om den, om seg selv og om miljøarbeiderne og jevnaldrende utenfor. Tre ulike områder ble tematisert i studien: jentenes identitet- og identitetsforvaltning (både individuell og kollektiv), jentenes konstruksjon av de mannlige og kvinnelige miljøarbeiderne, og miljøarbeidernes klassifisering av jentene.

Nevnes kan også Mathisens studie av Frelsesarmeens barneverninstitusjoner (2010), hvor hovedtema for rapporten var fagutøvelse og miljøterapi, verdier, idealisme, arbeidsmiljø, organisering og brukervedvirkning. Denne var i hovedsak basert på spørreskjemasvar fra ansatte i Frelsesarmeens institusjoner, men i tillegg nyttet den intervju, dokumentanalyse og korte feltarbeidsbesøk som metodisk tilnærming. Observasjonene ga innblikk i ansattes arbeidshverdag og i hvordan barna og ungdommene hadde det i institusjonene.

I prosjektet «Barneverninstitusjoner som arena for omsorg», som pågår i samarbeid mellom NOVA og HIOA, nyttes også feltarbeid (herunder observasjon og intervju) som én av flere metoder. Forskergruppen ønsker å få en dypere forståelse av barneverninstitusjonene og hvordan de som bor der, erfarer sine liv og de relasjonene de inngår i. Det er ved å være i miljøet over tid og bli kjent med menneskene, institusjonsorganiseringen, hverdagslivets rytmer og aktiviteter at forskeren kan oppnå denne typen innsikt.

Det er også gjennomført institusjonsstudier utenfor Norge som baserer seg på feltarbeid og deltagende observasjon som metode. Spesielt relevante i denne sammenheng er de som er gjort innenfor vår egen kulturkrets (dersom naboland og øvrige nære europeiske land kan sies å utgjøre vår kulturkrets). Blant annet har Emond gjennomført ett års feltarbeid ved to skotske barneverninstitusjoner, hvor hun søkte å skape en modell for å forstå de sosiale relasjonene beboerne i mellom (2003; 2004). I Danmark har Stokholm (2009; 2006 b,c) studert fellesskapet som oppstår mellom barna/ungdommene ved to institusjoner, og presentert resultatene i en doktorgrad. Hennes metodiske tilnærming baserte seg på feltarbeid, gruppeintervju og individuelle intervju. Analysene i Emond og Stokholms studier viser felles trekk med hensyn til betydningen av barne- og ungdomsgruppene ved institusjonene (Backe-Hansen m.fl., 2011). Også

Schwarz (2007) har skrevet en doktoravhandling hvis metodiske tilnærming baserer seg på feltarbeid i kombinasjon med intervju ved en langtids barneverninstitusjon i Danmark. Hun mener at det er mulig å tolke institusjonen som et barneunivers i den forstand at det til enhver tid bor mange barn og unge sammen innenfor denne settingen, samtidig som det er skiftende voksne rundt dem i det daglige. Hun belyser hvordan relasjonene og fellesskapene som oppstår mellom de unge i institusjonene, blir av særlig betydning, og hvordan det å inngå i disse spiller en sentral rolle i de unges hverdagsliv.

Av de senere studier nevnt ovenfor, som anvender feltarbeid og deltagende observasjon som metode, synes det å ha vært et fellestrekk at de har vektlagt å undersøke relasjonene, samspillet og fellesskapet beboerne/ungdommene imellom.

5. BARNEVERNINSTITUSJONEN – UNGDOMMENES MIDLERTIDIGE HJEM, DE VOKSNES ARBEIDSPASS

Hva representerte barneverninstitusjonen, for hvem? Hvilke grunnleggende forståelser gjaldt for ungdommene, hvilke gjaldt for personalet, og hva hadde disse forståelsene å si for samspillet? Mange forhold fremsto som relevante, men de hadde ikke nødvendigvis samme betydning for ungdommene (på den ene siden) og personalet (på den andre). Både systemkontekst (rammebetingelser satt av stat/kommune, herunder ulike formelle rammer), ytre kontekst (nærmiljøet) og indre kontekst (selve ungdomshjemmet/institusjonsenheten) vil kunne ha betydning for forståelsen av en barneverninstitusjon, hva den representerer, og hvilke mønster av handlinger og samspill som utspiller seg mellom de ulike aktørene. Ett særtrekk ved barneverninstitusjoner er at de representerer flere størrelser (Backe-Hansen m.fl., 2011; Garsjø, 2008). For barna og ungdommene som bor der i kortere eller lengre perioder i oppveksten, representerer de – eller de er ment å representere – midlertidige hjem. For de voksne som omgås barna og ungdommene, og som er til stede i institusjonene for å gi dem god omsorg og behandling, representerer de fremfor alt en arbeidsplass.

5.1 Noe utenom «et vanlig hjem»

Dette kapitlet setter søkelys på en rekke faktorer/kvaliteter som gjorde at institusjonsenheten vanskelig kunne oppfattes og beskrives som «et vanlig hjem». Med dette menes at en del kjennetegn som assosieres med – og som man forventer å finne i et hjem – ikke var der, og/eller at en del trekk som man ikke assosierer med – og forventer å finne der – derimot var der. «Annerledesheten» ble særlig tydeliggjort av at institusjonen var et arbeidssted for de voksne/miljøpersonalet, og at en offentlig tjeneste – barnevernet – hadde overordnet ansvar. Hverdagen og det sosiale liv ble dermed, i langt større grad enn i «et vanlig hjem», styrt gjennom fagideologisk tenkning og ulike prosedyrer og planer som måtte følges. Mange planer og prosedyrer var knyttet direkte til lov- og regelverk – for eksempel barnevernloven med forskrifter. Når barneverninstitusjonen fremsto og ble forstått som minst to forskjellige ting, eller som en sammensatt ting (i den forstand at den var et midlertidig hjem for noen og et arbeidssted for andre), preget dette selvsagt også det indre sosiale liv. De prosedyrer, regler, rutiner og praksiser som gjaldt, var på mange måter særegne.

5.1.1 Hvem bor sammen, hvorfor og hvor lenge?

- *Det er egentlig... det er egentlig veldig mye forskjellig, da. Det er jo nesten ingenting som er likt, for jeg har liksom ikke mamma og lillebror og sånn her. Jeg føler meg ikke sånn... jeg vet ikke. Det er jo hjemme som er til mamma.*
- *Ja. Kaller du ikke dette et hjem?*
- *Jo, når jeg er på skolen og sånn, så sier jeg at jeg vil hjem. Jeg mener jo her.*

Denne replikkvekslingen er hentet fra en intervjusamtale jeg hadde med Andrea, hvor jeg spør om det er noe som oppleves annerledes ved å bo i et ungdomshjem, sammenlignet med det å bo i et vanlig hjem. Det mest åpenbare avviket for ungdommene var «hvem de bodde sammen med». De bodde ikke med sine nærmeste – foreldre og søsken – men med folk de i utgangspunktet ikke kjente. Hjemme ble, som vi ser av sitatet ovenfor, assosiert med foreldre og søsken, men ungdommene valgte likevel ofte å bruke «hjem» om det tilholds- og bosted de hadde i dag. Her og nå, i det daglige, var det dette stedet som representerte deres «hjem», i den forstand at de alltid dro tilbake hit etter skolegang og aktiviteter i den ytre kontekst.

Hvem som bodde sammen, hvorfor de bodde sammen, den forholdsvis korte botiden til ungdommene, hvilke roller de hadde overfor hverandre, det flyktige og midlertidige ved relasjonene og hvordan livet i huset var organisert og artet seg – alle disse momentene var selvsagt medvirkende til at «institusjonen som hjem» vanskelig kunne oppfattes og beskrives som et «ordinært hjem». Samtidig hadde de betydning for samspillet mellom de som til enhver tid representerte «familiemedlemmene».

5.1.2 De voksne er på jobb; de får betalt

Ungdommene pekte på det avvikende ved at man bodde med ukjente man kanskje ikke likte, og/eller med folk som man etter hvert betraktet som venner. I tillegg måtte de forholde seg til at autoritetspersonene var ukjente, og at de var på jobb og fikk betalt.

Kim sa det slik:

- *Omgivelsene.*
- *Er det omgivelsene?*
- *Ja. For eksempel at det er ukjente folk som jobber her, som skal bestemme over deg, og at du bor sammen med enten venner eller folk du ikke liker så godt.*
- *Hvordan oppfatter du de voksnes rolle?*
- *De jobber her, det er jobben deres. Autoritetspersoner. (...).*
- *I kraft av at de er en voksen, så er de en autoritetsperson, er det det du tenker?*

- *Nei, men i og med at de jobber her. De har rett til å fortelle meg hvilke regler som skal være her, og sånne ting.*
- *Kan ikke dere påvirke reglene? Kan ikke dere komme med forslag og ha medvirkning?*
- *Jeg tror vi i utgangspunktet har rett til det, ja, men jeg har ikke opplevd det, nei.*

Kim definerte personalet som ukjente «autoritetspersoner» som var på jobb. Dette momentet hadde nok også betydning for hvordan stedet ble oppfattet, og for hvilke handlinger og samhandling som vokste frem mellom ungdommen og de voksne.

Andrea uttrykte seg slik:

«Jeg har ikke noe veldig spesielt forhold til dem. De er nå veldig greie og sånn, men liksom...de er nå bare voksne som jobber her.»

Ungdommene syntes i mange sammenhenger å være opptatt av at de voksne var på jobb, at de fikk betalt for å være til stede. Slik jeg tolket ungdommene, kunne dette representere et usikkerhetsmoment for dem. De visste ikke om de voksne egentlig «brydde seg», eller om de var der kun for å tjene penger. De snakket ofte om «ekthet». Var omsorgen som kom til uttrykk, ekte, eller var den bare profesjonell? De voksne var satt til å utføre et oppdrag. De forholdt seg til «bestillinger» fra barneverntjenesten. I et vanlig hjem var det ingen utenforstående tjeneste som «styrte» hverdagslivet. Fransson har blant annet drøftet «det betalte arbeidet» i rapporten «Rom for jenteliv» (1996). Denne er basert på en feltarbeidsstudie om relasjoner i en barneverninstitusjon, hvor hun blant annet fokuserer på hvordan forestillinger om «de andre» påvirker de relasjonene som utvikles.

Mange voksne å forholde seg til

Et annet aspekt som gjorde institusjonsenheten til noe utenom et «ordinært» hjem, var voksentettheten, samt de regelmessige utskiftningene av voksne i huset. For ungdommene ble det mange personer og ansikter å forholde seg til, og det tok tid å lære navnene på alle. Flere ungdommer sa at selv om de hadde bodd i ungdomshjemmet en god stund, husket de ikke navnene på hver enkelt. Jeg overhørte også at de i en del tilfeller brukte «du» i stedet for egennavn når de henvendte seg til miljøpersonell. Dette kunne fremstå som upersonlig og et tegn på at de som bodde sammen, ikke kjente hverandre

så godt, men det tok da også tid å lære seg navnene på det betydelige antallet voksne man omga seg med.²⁰

Det kan også nevnes at en del ungdommer ble plassert i ungdomshjemmet i løpet av sommermånedene. På dette tidspunktet var det ferieavvikling for den faste miljøpersonalstaben, slik at de som tok imot, og som først ble kjent med ungdommene, gjerne var ferievikarer. Deretter ble det en utskiftning av voksne i løpet av august, rundt skoles-tart. Først da var den faste miljøpersonalstaben på plass. Og igjen var det nye navn å lære og nye personer man måtte bli kjent med og begynne å forholde seg til. Sommer-månedene var spesielle, og ungdomshjemmet om sommeren ble av enkelte voksne beskrevet som en «leirskole».²¹

At ungdomshjemmet praktiserte langturnus, bidro til færre utskiftninger/skift, slik at ungdommene kunne forholde seg til de samme voksenpersonene over to eller tre døgn. Det ble mer kontinuitet og flyt i hverdagen. Både ungdommene og miljøpersonalet mente at dette var gunstig. Samtidig kan det tenkes at det tok noe lengre tid å lære seg å kjenne ansikter og navn den første tiden i og med at personalet/dyadene hadde en uke fri mellom hvert skift.

De voksne har krav på hviletid

Siden ungdomshjemmet praktiserte langturnus, hadde de voksne lovfestet krav på hviletid. De skulle ha minst to sammenhengende perioder med hvile per døgn, hvor de var fritatt fra aktivt arbeid. Hviletiden innebar i praksis at de ikke behøvde å være tilgjengelige for ungdommene. Den lengste hvileperioden på åtte timer skulle plasseres på natt (mellom 22.00 og 08.00), mens den korte på to timer skulle plasseres utenom denne tidsperioden. Dette aspektet understreket at ungdomshjemmet var en arbeidsplass,

²⁰ Åtte personer rullerte i dyader – to og to. De var én uke av mellom hvert skift. I tillegg var det ekstravakter, studenter, noen som gikk ut i permisjon, og andre som kom til i løpet av feltarbeidsperioden. Det var heller ikke uvanlig at miljøpersonell som arbeidet ved andre hus – for eksempel teamledere, av og til var til stede i huset.

²¹ I sommermånedene, når det var ferie, skolefri og ferieavvikling, kunne det sosiale liv ved ungdomshjemmet ta en noe annen form, i følge miljøpersonell ved institusjonsenheten. En pause i feltarbeidet som ble gjennomført nettopp på dette tidspunktet utelukket muligheten til å observere og «delta» i det som skjedde, men miljøpersonell meddelte at ungdomshjemmet nok kunne fremstå mer som en «leirskole» hvor ungdommene styrte mye selv. De ga uttrykk for at det var naturlig at livet og omgangsformen var noe annerledes disse månedene, men de var ikke fornøyd med den retningen det kunne ta. De så også en sammenheng mellom «leirskole-tendensene» og det faktum at mange i personalstaben gikk ut i flere ukers ferie, samtidig som vikarer erstattet dem og deres omsorgsansvar. Når ferien var over og skolen startet opp kunne de oppleve å bruke uforholdsmessig mye tid på å få rutiner og omgangsform på plass igjen. De syntes å oppfatte at situasjonen i sommerferien og i etterkant av denne ikke var optimal og gunstig hverken for ungdommene, vikarene eller den faste miljøpersonellstaben. Noen snakket om at de burde se på andre løsninger for ferieavvikling slik at rutiner, omgangsform, handlinger og samspill kunne opprettholdes i større grad og være mer gjenkjennbart og i tråd med de/det som ble skapt og forsøkt fulgt ellers i året.

hvor de ansatte hadde lovfestede rettigheter og krav som skulle innfris. Måten hviletiden (utenom natt) ble tatt ut på, var i praksis svært forskjellig. Noen opplevde at de måtte trekke seg tilbake og bort fra miljøet for å få hvile. Andre opplevde at de fikk gjennomført hviletiden selv om de oppholdt seg i huset / miljøet.

5.1.3 Instrukser, standard prosedyrer, rapportskriving og dokumentering

Systemkontekstens nærvær viste seg blant annet gjennom ulike krav og mål som fulgte institusjonsplasseringene. Lovverk og forskrifter ligger til grunn for og styrer saksgang, plasseringsvedtak og ulike rettigheter og krav under institusjonsoppholdet. De kommunale barneverntjenestene, Barne-, ungdoms- og familieetaten og Fylkesmannen (som fører tilsyn med barneverninstitusjoner på vegne av Helsetilsynet) har alle sine systemer og prosedyrer. Institusjonsledelsen og miljøpersonalet måtte derfor forholde seg til og følge en rekke instrukser, lese dokumenter og tiltaksplaner, utarbeide og evaluere handlingsplaner med jevne mellomrom, føre døgnrapporter tilknyttet den enkelte ungdom (én rubrikk for objektive opplysninger og én rubrikk for mulige subjektive tolkninger), sørge for annen dokumentering i BIRK (Bufetats fag- og rapporteringssystem for det statlige barnevernet) og utvikle rutiner og prosedyrer for egen kontroll og intern styring av rutiner og systemer (internkontroll), som Fylkesmannen i neste omgang kontrollerte gjennom systemrevisjon. Det var også pålegg om å føre tvangsprotokoller (som ble forelagt Fylkesmannen) og registrere skademeldinger (som ble forelagt Bufetat), dersom dette var aktuelt i forbindelse med rettighetsbegrensninger og gjennomføring av tvangstiltak. For øvrig hadde ungdomshjemmet også en intern skriftlig rapporteringsrutine som var tilknyttet overlappingsmøtene ved skiftene, som fant sted tre ganger per uke. Utover dette ble det utarbeidet, skrevet ut og hengt opp ukeplaner for den enkelte ungdom, og det ble registrert diverse gjøremål, aktiviteter med mer (tilknyttet eksakte tidspunkter) i Outlook-programmet.

«Kartlegging av ny ungdom» var også en del av institusjonens interne prosedyrer. Denne kartleggingen foregikk i oppstarten av en ungdoms opphold og gikk ut på å observere og registrere væremåte, handlingsmønster og mulige utfordringer og behov knyttet til morgenrutiner, dagtid, kveldsrutiner og natt. Personalet søkte å kartlegge hvordan ungdommen handlet under lek/aktivitet, ved måltider, i forbindelse med utførelse av arbeidsoppgaver og så videre. De søkte å tolke grad av selvstendighet og behov for grensesetting.

Med den enkelte ungdom fulgte det også dokumenter/mappe med opplysninger om bakgrunn, oppvekstforhold, særlige opplevelser og behov i oppveksten, kontakt med barneverntjenesten, tidligere tiltak fra denne samt noe informasjon om andre tjenester og instanser som eventuelt hadde vært inne i bildet før institusjonsplasseringen. I samtale med miljøpersonalet fikk jeg imidlertid inntrykk av at informasjonen i disse dokumentene ikke ble brukt aktivt i den forstand at de «leste seg nøye opp» på ungdommene den første tiden av oppholdet. Det syntes ikke å foreligge rutiner som fortalte om en særskilt fremgangsmåte og bruk av disse dokumentene. Flere i miljøpersonalgruppen argumenterte med at det ikke var mulig å danne seg et eget førsteinntrykk dersom man leste alle sakspapirer, beskrivelser fra barneverntjeneste, BUP og andre tjenester om den enkelte ungdom. De syntes å oppfatte denne praksisen – hvor de ikke søkte å danne seg inntrykk og forstå ungdommene på bakgrunn av en mengde uttalelser og beskrivelser som andre hadde gitt på et annet tidspunkt i en annen kontekst – som rettferdig også overfor ungdommene. De fortalte imidlertid at ungdomshjemmets ledelse hadde rutiner for å informere miljøpersonalet muntlig dersom noen ungdommer som skulle bo hos dem, hadde spesifikke utfordringer og behov knyttet til traumer, relasjoner, diagnoser eller annet. Den enkelte ansatte trengte ikke å gå nøye gjennom ungdommens mappe for å være oppdaterte på slike ting. Inntrykk var at praksisen blant miljøpersonalet varierte på dette området. Noen brukte sjelden tid på å gjennomgå disse dokumentene. Andre bruket noe mer tid på det. Trolig ble en slik gjennomgang vurdert som mer eller mindre hensiktsmessig ut ifra den enkelte ungdoms situasjon. I tillegg er det grunn til å tro at ansvaret som lå i hovedkontaktrollen, krevde en viss gjennomgang av de sakspapirer og dokumenter som fulgte med ungdommen.

«De er mye på kontoret»

Å følge standard planprosedyrer, rapportere og å dokumentføre innen gitte frister var en del av hverdagen til de voksne, selv om de i utgangspunktet var til stede i huset og rundt ungdommen for å gi dem omsorg og å støtte/tilrettelegge for utvikling. Både fra ledelseshold og fra miljøpersonalgruppen ble det gitt uttrykk for at det var blitt flere slike arbeidsoppgaver. Man brukte mer tid på å rapportere nå enn før. Ungdommene bemerket også, både i intervjusamtaler og i uformelle samtaler, at de voksne brukte (for) mye tid på kontoret. Dette syntes de ikke noe om. Noen, blant andre Andrea, tok det som et tegn på at de ikke trivdes med ungdommene, og/eller at de var opptatte og ikke ønsket å bli forstyrret:

- *De er mye på kontoret.*
- *Hva gjør de på kontoret, da?*

- *Skriver på pc-en, eller så snakker dem. (...). Hvis de bare er på kontoret, så føles det som om de liksom ikke har tid. (...). Det virker som de liksom er sånn. De jobber, da.*
- *De er på jobb, ja. Det er et tydelig tegn på at de er på jobb?*
- *Ja.*

Kontorarbeidet minnet ungdommene på at de voksne var på jobb. Ungdomshjemmet var deres arbeidsplass, ikke deres hjem. Kontoret i huset var de voksnes arena; det ble brukt forholdsvis mye, og rommet markerte både det administrative ved situasjonen til ungdommene og funksjonen/rollen til de voksne rundt dem.

5.1.4 Møtevirksomhet

Å forberede og gjennomføre møter var også en del av livet ved ungdomshjemmet, men med unntak av ansvarsgruppemøter og uformelle husmøter var ungdommene stort sett ikke direkte involvert i disse. De ulike møtene omhandlet imidlertid ofte ungdommene – deres situasjon, utvikling, utfordringer, hva som var fokusområder, og ellers det daglige livet ved husene. Med unntak av de uformelle husmøtene ble samtlige interne møter avholdt morgen, formiddag og tidlig ettermiddag i ukedagene. Tanken var at all møtevirksomhet skulle foregå når ungdommene var på skolen, slik at møtene ikke grep inn i ungdommenes hverdagsliv. Følgende faste møter ble avholdt ved ungdomshjemmet:

- **Overlappingsmøter**

- gjennomført i huset i forbindelse med skift tre dager i uken – mandag, onsdag og fredag, klokken 9–10. Dyaden som går av, og dyaden som går på, er møtedeltagere.

Formål: Dyaden som går av, oppdaterer dyaden som går på, om hvordan skiftet/dagene har vært, om ungdommenes situasjon og om viktige aktiviteter, gjøremål og planlagte ting i dagene som kommer. Dyaden som går på, kan stille spørsmål og vurdere i samarbeid med dyaden som går av.

- **Teammøter**

- gjennomført ved ett av de tre husene i etterkant av overlappingsmøter ved skift – mandag, onsdag og fredag. Fem–seks møtedeltagere.

Formål: Å informere, planlegge og samkjøre teamet for de kommende døgn. Hva skal skje? Hvem skal hva til hvilke tidspunkter? Hvem i teamet kan følge opp hva/hvem? Hvordan finne praktiske løsninger med hensyn til kjøring/henting og så videre?

- Teamledermøter

- gjennomført ved ett av husene én formiddag / tidlig ettermiddag i måneden. Fire teamledere og ledelse er møtedeltagere.

Formål: Utveksle erfaringer mellom de ulike teamene og samkjøre praksis.

- Personalmøter

- gjennomført ved ett av husene én morgen og formiddag i måneden. Ledelsen og samlet miljøpersonellstab er møtedeltagere. Felles lunsj gjennomføres mellom personalmøte og husmøter.

Formål: Ledelsen og miljøpersonellstaben møtes. Ledelsen informerer personalstaben om situasjonen ved ungdomshjemmet, viktige saker, hendelser og eventuelle utfordringer. Ledelsen kan ta opp og drøfte ulike mål og målinger, nye prosjekter og/eller tiltak som skal prøves ut. Miljøpersonalet kan også informere, ta opp spørsmål til drøfting og komme med innspill. Av og til inviterer ledelsen personer fra ulike instanser utenfra som ungdomshjemmet er i kontakt med, for å informere om spesifikke situasjoner/hendelser, hvordan miljøpersonalet bør gå frem, og/eller om prosjekter som er aktuelle for ungdomshjemmet.

- Formelle husmøter

- gjennomført ved de respektive husene i etterkant av personalmøte én tidlig ettermiddag i måneden. (Mot slutten av feltarbeidet mitt ble det bestemt at dette møtet skulle avholdes to ganger i måneden. Man så behov for at hele miljøpersonalstaben ved det enkelte hus møttes oftere, siden turnusen medfører at enkelte dyader aldri overlapper hverandre.)

Formål: Å informere, planlegge og samkjøre praksis. Hver enkelt ungdoms situasjon gjennomgås, fokusområder knyttet til den enkelte ungdom drøftes/bestemmes, og det utveksles erfaringer og drøftes hvordan personalet bør gå frem for å tilrettelegge og støtte ungdommene, slik at man når ulike mål som står nedtegnet i planene.

- Uformelle husmøter

– gjennomført ved de respektive husene mer eller mindre jevnlig; mål om ukentlig, én kveld i forbindelse med kveldsmat. Miljøpersonell dyden som er i huset, og ungdommene som bor der, er møtedeltagere.

Formål: Å tilrettelegge for medvirkning – at alle skal bli hørt. Ungdommene og de voksne utveksler erfaringer med – og oppfatninger av – uken som har gått. Hva har de opplevd som bra/positivt? Hva har de opplevd som mindre bra / negativt? Hva kan gjøres/bli bedre? Hvilke ønsker har ungdommene og de voksne for dagene som kommer? Mat- og måltidsønsker, innkjøpslister og middagsmenyer kan tas opp og noteres.

Det kan tenkes at møtelisten ikke er komplett, men disse møtene ble i alle fall registrert gjennom observasjon og «deltagelse» i forbindelse med feltarbeidet. Beskrivelser av formål med de ulike møtene er gjort på bakgrunn av egne tolkninger og gjennom uformelle samtaler med miljøpersonell og/eller ledelse hvor man har gitt uttrykk for hensikt med møtene.

Ungdomshjemmet gjennomførte også fagdagsmøter én gang i året. Disse hadde et bestemt tema / faglig innhold som var relevant. Fagfolk utenfra kunne inviteres inn for å holde foredrag, og det ble gjennomført drøftinger og reflektert i grupper. Fagdagsmøtene gikk over to dager og innebar gjerne at ledelse og miljøpersonell reiste bort og bodde sammen.

Det ble også gjennomført møter som ikke kun angikk ledelse, personell og ungdommer ved ungdomshjemmet, men også aktører/instanser utenfra, for eksempel ansvarsgruppemøter (hvor ungdommen, foreldre/foresatte/familie, saksbehandler i barnevernet, hovedkontakt i institusjonen, Barne- og ungdomspsykiatri (BUP), fastlege, kontaktlærere og andre aktører kunne delta) og regelmessige møter mellom miljøpersonell og skole.

Poenget er at også møtevirknsomheten var med på å definere enheten som noe utenom et «normalt» hjem. Møtene fortalte at dette, for noen, også var et arbeidssted. Det gjorde noe med forståelsesrammen – kan hende spesielt de voksnes oppfatning av stedet og av hvorfor de selv befant seg der? Det forelå noen formelle arbeidsoppgaver som skulle utføres og de ulike møtene var påminnere om nettopp dette. Samspeillet med ungdommen bar derfor mer eller mindre preg av at noe skulle gjøres, endres, utvikles og mestres innen et forholdsvis kort tidsrom.

5.1.5 Miljøterapeuter, miljøarbeidere, miljøterapi og sosialpedagogikk

De voksne var miljøterapeuter eller miljøarbeidere. Deres roller og oppgaver som ansatte ved ungdomshjemmet var definert gjennom formelle stillinger. Ledelsen og personalstaben var bevisst dette. Ungdommene oppfattet også, og var opptatt av, at de voksne var der fordi det var jobben deres, som de tjente penger på. Utover dette syntes de ikke å være kjent med begreper som miljøterapi og sosialpedagogikk. De brukte aldri uttrykk som miljøterapeut eller miljøarbeider, når de snakket om de voksne med meg. Ungdommene visste lite eller ingenting om det faglige idé- og tenkningsgrunnlag de voksne bygget sin praksis på. Hovedsakelig forsto og definerte ungdommene jobben til de voksne på grunnlag av det som ble sagt og gjort i hverdagen, som de selv tok del i, og/eller som de observerte. At dette var basert på miljøterapeutisk tenkning knyttet til en institusjonell praksis og/eller sosialpedagogikk, visste de lite om.

Det lå gjerne faglig funderte drøftinger og/eller betraktninger til grunn for hvordan de voksne valgte å gå frem for å muliggjøre utvikling og endring på områder som var definert i barneverntjenestens tiltaksplan tilknyttet den enkelte ungdom. Trolig fremgikk disse i handlingsplanene som ungdomshjemmet/hovedkontakten hadde ansvar for å lage.

Profesjonalitet og personlighet

Den «profesjonelle» siden ved rollen til de voksne, som var del av det de spilte ut, syntes å være mer eller mindre skjult for ungdommene. De oppfattet at de voksne var på jobb, men de hadde ikke innsikt i hvordan de tenkte rent faglig, og hvilke drøftinger og formelle planer som «styrte» deres handlingsvalg og måte å samhandle på.

Når ungdommene snakket om hva som var viktig for dem i forhold til de voksne, fremhevet de kvaliteter som «ekthet», «å være snill», «å være koselig», «å ha sans for humor», «å ha personlighet» og «å vise interesse». Ungdommene ønsket å bli sett og hørt. De voksne måtte ikke være «falske», og de burde ikke drive med «dobbeltkommunikasjon». Visse personlige egenskaper fremsto som viktige, og hvilke egenskaper de voksne ble tillagt, hadde å gjøre med hvordan de voksne valgte å omgås ungdommene, både verbalt og non-verbalt.

En sentral oppgave til de voksne som bodde sammen med ungdommene, var å gi slik god og forsvarlig omsorg man forventer i et hjem hvor barn og unge bor og lever sammen med sine foreldre/foresatte. Utover denne opplagte oppgaven var de også – som fagfolk – gitt ulike oppgaver, nedfelt i formelle planer, knyttet til den enkelte

ungdom: De skulle tilrettelegge for og hjelpe/støtte ungdommene på ulike områder. De skulle bidra til at man nådde målene i tiltaksplanen ved å følge en handlingsplan. Denne rollen eller oppgaven representerte noe mer og annet enn det man intuitivt tillegger foreldrerollen/voksenrollen i et «vanlig» hjem. De voksnes rolle hadde en «behandlingsdimensjon» som var forankret i en fagideologisk tenkning, nemlig miljøterapien. Men også sosialpedagogikken, forstått som sosialisering hvor man har fokus på oppdragelse og forebygging (å trene på deltagelse og forståelse av sosialt liv) (Larsen, 2015; viser til Storø, 2008) – kunne ligge til grunn for den faglighet som ble utøvet i interaksjon med ungdommene.

Miljøterapiens ulike retninger

Ungdomshjemmet ga uttrykk for å støtte seg til Erik Larsens forståelse av miljøterapi i institusjonell praksis. Dette fremkom av institusjonsplanen, og det ble angitt av institusjonslederen. Larsen (2015) har en organisatorisk oppfatning; han vektlegger miljøterapi som en organisatorisk virksomhet: *«(...) der vi må ha kontroll over grunnleggende (organisatoriske) rammer for at det terapeutiske arbeidet i miljøet skal bli mulig»* (2015: 21, viser til Larsen 2012: 103). I miljøterapibegrepet, som er todelt, ligger det at man organiserer eller legger til rette (i miljøet) for forandring og utvikling (terapi). For barn og unge som bor i barneverninstitusjon, søker man da å skape muligheter for at de, i sin situasjon, kan arbeide med sin forandring og utvikling (2015). Det finnes flere varianter eller ulike retninger innen miljøterapi. Larsen (2015) nevner blant annet kognitiv miljøterapi, ambulant miljøterapi og mentaliseringsbasert miljøterapi og hevder at de to første formene for miljøterapi ikke legger vekt på den organisatoriske virksomheten i miljøterapien. Ettersom han er av den oppfatning at miljøterapi fordrer en organisatorisk forståelse, mener han at det gir lite mening å snakke om eksempelvis kognitiv miljøterapi. Derimot hevder han at den mentaliseringsbaserte miljøterapien (Skårderud og Sommerfeldt, 2013) kan gi mening, nettopp fordi den kobler det terapeutiske arbeidet til bestemte miljøterapeutiske strukturer. Larsen skriver at *«(...) miljøterapi handler om å få muligheten til å arbeide med vonde og negative indre bilder og relasjonserfaringer. Miljøterapi er som ordet sier 'terapi', basert på en (psykodynamisk) utviklingspsykologisk forståelse og psykoterapeutisk tenkning og tradisjon, og der det grunnleggende spørsmålet blir hvordan miljøterapi kan forstås»* (2015: 22).

Eklektisme og innhenting av spesialistkompetanse

Under feltarbeidet fremkom det aldri, hverken i samtaler med miljøpersonalet eller gjennom observasjon av handlinger og samhandling ved ungdomshjemmet, én eksplisitt retning innen miljøterapi som beskrev praksis. Erik Larsens grunnleggende tenkning ble nevnt av lederen; den var (mer eller mindre) kjent blant miljøterapeutene,

og den ble også referert til i institusjonsplanen. Inntrykket var at miljøpersonalet arbeidet med ungdommenes relasjonserfaringer og søkte å tilrettelegge for endring og utvikling på dette området. Siden mange av ungdommene skulle flytte tilbake til foreldrene etter endt opphold, hadde personalet også kontakt og samarbeid med hjemmet/foreldrene og familien som et viktig fokusområde. Når det gjaldt ungdom som trengte å arbeide med vonde, negative indre bilder, var det mitt inntrykk at ungdomshjemmet ofte valgte å kontakte andre tjenester – gjerne barne- og ungdomspsykiatrien (BUP), Ressurssenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS), Statens barnehus og eventuelt fastlege – slik at disse kunne bistå i forbindelse med slike større/tyngre utfordringer. Institusjonslederen bekreftet i samtale med meg at de var svært bevisste på og opptatt av å hente inn ekspertise som de selv ikke kunne dekke, men som de mente at ungdommen hadde behov for. De måtte ikke stille seg slik at de ikke handlet når de visste at det var behov for bistand fra andre tjenester.

Til dels ulike retninger og forståelsesgrunnlag syntes å være representert innenfor miljøpersonalgruppen. Praksisen fremsto som eklektisk; man var prøvende og utforskende. Spesielt i forbindelse med de formelle husmøtene, hvor de fire dyadene var samlet for å drøfte situasjonen på huset og fokusområder knyttet til den enkelte ungdom, fremkom det ulike syn, både når det gjaldt hvordan en ungdoms valg og handlinger kunne forstås, og hvilke innfallsvinkler og metoder man burde støtte seg til for å tilrettelegge for ungdommens utvikling og forandring på ulike områder. De til dels ulike perspektivene i en del sammenhenger syntes blant annet å ha sammenheng med den enkeltes fagbakgrunn og tidligere praksiserfaring. For eksempel kunne vernepleiere ha andre innfallsvinkler enn barnevernspedagoger og/eller ergoterapeuter, og miljøpersonale med praksiserfaring fra ruskollektiver for ungdom kunne bringe med seg andre perspektiver og syn på hensiktsmessige fremgangsmåter enn de som ikke hadde praksiserfaring fra denne typen institusjoner.

Alt fra speilingsteori til stimuli-respons-teori og atferdsterapi basert på en oppfatning om at belønning forsterker ønsket atferd, og at negative konsekvenser reduserer ønsket atferd, til traumebasert teori,²² hvor man er opptatt av traumebevisst omsorg, ble på ulike tidspunkter presentert som mulige relevante perspektiver og tilnærminger i møte med ungdommene.

²² Ungdomshjemmet deltok blant annet i kompetansehevingsprogrammet «Handlekraft». Dette formidlet grunnleggende forståelse av traumebevisst omsorg. Programmet skal bidra til å øke tema-, handlings- og samarbeidskunnskap om fysiske, psykiske og seksuelle overgrep (<http://www.handle-kraft.no/>).

Også dette avsnittet viser hvordan «institusjonen som hjem», sett utenifra, vanskelig kan tolkes og beskrives som et «ordinært hjem». Men det fremgår også, som påpekt under avsnittet «Profesjonalitet og personlighet», at ungdommene ikke nødvendigvis festet seg ved den profesjonelle siden hos de voksne. De var klar over at de voksne gjorde en jobb, at de var ansatt og fikk betalt for å være sammen med og passe på ungdommene. Utover dette syntes de stort sett å legge merke til, være opptatt av og forholde seg til den enkelte voksens personlige kvaliteter.

5.1.6 Generalister og «spesialister» med ulik stil

Miljøpersonalet hadde en helhetlig tilnærming i sitt virke og utøvet generalistroller. Å tenke helhetlig og se sammenhenger var nødvendig for å kunne tilrettelegge i institusjonshverdagen og i ungdommenes liv. Samtidig hadde hver enkelt ansatt noen personlige egenskaper, ferdigheter og interesser. Det syntes som om de fleste hadde opparbeidet seg erfaring og kunnskap som gjorde dem spesielt kompetente på ett eller flere områder. Dermed var det også mulig å tolke dem som «spesialister».

Noen kunne være spesielt dyktige til – og interesserte i, å lage mat og tilberede / sette i stand måltider og til å skape god stemning rundt matbordet ved fellesmåltider. Andre var spesielt flinke til å aktivere. De var i aktivitet sammen med ungdommene og satte i gang prosjekter som skapte felles giv og glede. Interessen for aktiviteten eller prosjektet motiverte til samarbeid og samspill og bidro til trivsel, følelse av tilhørighet og tillit. Atter andre syntes å være spesielt opptatt av og dyktig på oppfølging og logistikk – planlegging, administrering og organisering rundt den enkelte ungdom. De var praktisk orienterte og effektive når det gjaldt å få på plass avtaler, gjennomføre møter og å – så langt det lot seg gjøre, holde kontakt og samarbeide med familie og nettverk.²³ Derest var det noen som «bar hjertet på utsiden» i sitt arbeid og i sin omgang med ungdommen. Enkelte voksne kunne kanskje oppfatte dette som mindre «profesjonelt», blant annet fordi man ikke (alltid) skilte strengt mellom arbeid og fritid. Ungdommen på sin side kunne tolke dette som tegn på «ekthet», at den voksne virkelig brydde seg. Det var også enkelte i miljøpersonalgruppen som syntes å være spesielt opptatt av og driftige når det gjaldt ulike rapporterings- og dokumenteringsoppgaver. De likte å holde orden og viet gjerne mer tid enn andre til å skrive fyldige døgnrappporter, som riktignok kunne være et svært viktig redskap i arbeidshverdagen, kanskje spesielt i forbindelse med utveksling av informasjon ved overlappingsmøter og teamskift.

²³ Dette var også oppgaver som tilfalt hovedkontaktrollen, men enkelte i miljøpersonalgruppen syntes å ha dette som et mer generelt fokus og som en «naturlig» måte å tenke og arbeide på.

Feltarbeidet gjorde det mulig å følge og bli kjent med de fire dyadene som arbeidet sammen i huset, og som var del av fire team på fem eller seks ansatte. Det var interessant å observere og samtale om hvordan partnerne kunne utfylle hverandre, og hvordan de ulike parene gikk frem. Selv om fokusområdene knyttet til den enkelte ungdom var mer eller mindre definerte og utgjorde et felles utgangspunkt for alle, var det ikke alltid slik at dyadene valgte å sette inn samme tyngde/trykk og tilnærming i arbeidet med disse fokusområdene. En fellesnevner som likevel kan beskrive personalgruppens grunnleggende stil var ro, tålmodighet og fravær av synlig stress. Det ble gjort noen få observasjoner som fortalte om avvik; situasjoner hvor tale- og handlemåte ikke kunne beskrives med denne fellesnevneren – men det generelle inntrykket var av at de nevnte karakteristikker var representative.

Selv om de fire dyadene, som alle bestod av en kvinne og en mann, hadde disse fellesnevnerne, syntes de å ha til dels ulike kvaliteter og særpreg. Flere av dyadene besto av partnere som hadde jobbet sammen over lang tid. De kjente hverandre godt og visste ofte hva den andre tenkte og mente. De syntes å være godt samkjørte, og det ble aldri observert at de i arbeidet og/eller overfor ungdommene viste uenighet eller splid. Det er grunn til å tro at de opplevde å ha ulike oppfatninger om saker og ting, men de syntes å unngå å diskutere og å fremstå som «splittet» utad, i miljøet. Ungdommene fortalte at de oppfattet en del skilnader *mellom* de fire dyadene, og at dette hadde noe innvirkning på hverdagen, miljøet og det sosiale liv. I tillegg viste ansatte i miljøpersonalgruppen interesse og nysgjerrighet på dette området. Ved flere anledninger spurte de direkte om jeg hadde observert ulikheter mellom teamene og/eller dyadene og ga samtidig uttrykk for at de forventet at jeg kom til å gjøre det.

5.1.7 Fysiske omgivelser, symboler og objekter

Beliggenhet

Institusjonsenheten var en enebolig beliggende i rolige, naturskjønne omgivelser. Det var ingen biltrafikk, ingen støy - et fredelig sted å være. Noen av ungdommene ga likevel uttrykk for at stedet og huset burde vært mindre avsidesliggende. Spesielt de som var vant til å bo sentralt, i en by eller et tettsted, snakket om dette. De følte seg noe avsondret og ufrie, siden mye måtte planlegges på forhånd. Det handlet om logistikk. Dersom de ønsket å finne på noe utenfor ungdomshjemmet i fritiden sin betinget dette (stort sett) at noen av de voksne hadde tid og mulighet til å kjøre.

To av ungdommene – Robin og Andrea, uttalte seg om den fysiske beliggenheten på følgende måte:

«Hvis det hadde vært litt mer sentralt enn midt i ingenmannsland, så tror jeg jeg hadde kommet til å være litt mer ute blant folk og sånt.»

«Det er i hvert fall ikke bra at det er så langt unna byen. Jeg er veldig vant til å være i byen og sånn, så det savner jeg (...). Jeg ville flyttet det nærmere byen. (...). Men det er bra at... jeg vet ikke, det er nå bra at vi finner på ting, at vi kan...at det er mange ungdommer, synes jeg.»

Selv om flere ungdommer påpekte at de hadde ønsket å bo mer sentralt, så var ikke dette et tema som ble brakt på bane i det daglige. Det syntes ikke å prege hverdagen deres på en slik måte at de stadig tenkte på det og var misfornøyde av den grunn. Det var til sammen ti ungdommer som bodde ved ungdomshjemmet (fordelt på tre hus med noen få meters avstand). Mange definerte hverandre som venner, og stort sett – hver ettermiddag og kveld i ukedagene og i helgene også – var det noen man kunne være sammen med. De var en flokk og besøkte hverandre på husene, og de behøvde sånn sett ikke å kjenne på ensomhet. Mulighetene for å være sosial var så store at det til og med hendte at noen ungdommer ba de voksne om å sørge for litt mindre rensel mellom husene.

En av ungdommene - Marian, som gjerne brukte tid med andre beboere, fortalte at hun også trengte tid alene. Det opplevde hun å få da hun flyttet til ungdomshjemmet. Om «alenetiden» sa hun som følger:

«Det er godt. For når jeg bodde i (...), så var det bestandig fullt av folk rundt meg. Jeg hadde bestandig besøk, så det er veldig godt faktisk å ha litt tid for seg selv. (...).»

Marian ga uttrykk for at hun trengte ro og opplevde det som befriende å slippe å måtte forholde seg til stadige planer, aktiviteter og opplegg.

Ungdommene brukte en god del tid på pc-spill, internett og sosiale medier og måtte ikke nødvendigvis oppsøke venner og andre ansikt til ansikt for å være sosiale.

Institusjonens beliggenhet representerte ikke et avvik fra «et normalt hjem», siden mange barn og unge i Norge opplever å bo og vokse opp i små og mellomstore bygder hvor boliger og hjem ikke ligger tett i tett. Likevel opplevde flere av ungdommene at stedet var isolert sammenlignet med det som representerte det alminnelige for dem.

Utforming og interiør

Institusjonsenheten var utformet som en ordinær enebolig over to plan. Man kom inn i en liten gang med ytterklær og sko. En dør på høyre side førte inn til et lite vaskerom. Gikk man rett frem, kom man til en litt større gang/ korridor. Herfra kunne man enten gå opp i andre etasje til loftstuen, et bad, en bod og fire soverom, eller videre inn i rommene første etasje besto av: stue og kjøkken i åpen løsning, et bad, et toalett, et kontor samt to soverom²⁴. I forbindelse med den åpne stue- og kjøkkenløsningen var det en verandadør som førte ut til en stor platting. Plattingen ledet ned til en plen, som førte videre til mer uberørt natur og utsikt.

Huset var slik vi gjerne ser for oss en enebolig, i den forstand at det innbefattet alle de rommene og alt det grunnleggende, faste inventaret man forventer å finne. Kjøkkenet var nyoppusset med nye kjøkkenbenker, ny kjøkkeninnredning og hvitevarer. Spisestuen (kjøkkenbord med stoler) var plassert i kjøkkenavdelingen, og det var en vedovn like ved. I stuen var det en tv, tv-benk, sofa og sofabord. På loftstuen var det et bord, en sofa og en tv med spillmuligheter. Ungdommenes rom var litt ulike i utforming og størrelse, men alle var innredet med seng, pult og skap. Badene var innredet med dusj, servant, toalett, toalettskap og speil. Kontoret var innredet med kontorpult, kontorstol, pc, noen hyller, en tavle, safe, et par stoler og et bord. For øvrig var interiøret i huset nøkternt uten gulvtepper eller bilder på veggene av de som bodde i huset. Det var få eller ingen potteplanter, stålamper eller bordlamper, ikke duker på stuebordene og få pyntegjenstander, lysestaker eller telys-holdere. Det bar nok ikke umiddelbart preg av hjemmehygge, selv om vedovnen bidro noe til slik hygiene når den var i bruk. Enkelte i miljøpersonalgruppen antydte at interiøret kunne fremstå som strippet og brakte temaet på bane under et av de formelle husmøtene. Her er et utdrag av feltnotatene, som ble skrevet i etterkant av dette møtet:

En av de voksne tar opp dette med innemiljøet, de fysiske omgivelsene. Kan de gjøre noe med dem? Her er det slitte stoler med huller, stolene er tunge og mørke. Det er ingen annen lampe i taket enn lysrørlampen, det er mange tomme veggflater, og det er

²⁴ Tre ungdommer og en voksen hadde soverom i andre etasje, mens en ungdom og en ansatt hadde sine rom i første etasje.

dårlig med gardiner. Noen i personalgruppen spør seg hvordan det er for ungdommen å komme hit når omgivelsene er som de er, og mener at de bør ta dette opp med ledelsen. Det handler om økonomi og penger.

Det skjedde noe i etterkant av dette møtet. Slitte spisestuestoler ble etter hvert byttet ut med nye som var enkle å rengjøre, og man rammet inn noen plakater man hadde tenkt å henge opp på veggene (men personalet syntes å være av ulik oppfatning med hensyn til om de var fine og «passet inn»), og en løper og noe pynt ble dandert på spisebordet. Flere av de voksne i miljøpersonalgruppen pekte på at fraværet av «familiebilder» var en mangel – også symbolsk sett, med tanke på at huset var å forstå som ungdommenes hjem den tid de bodde der. Med «familiebilder» tenkte de på bilder av de som til enhver tid bodde i lag, og som samhandlet i huset. Slike bilder forventer man gjerne å finne i et hjem, mente de. Det fremkom ikke klart hvorfor de ikke hadde bilder av ungdommene og de voksne synlig i miljøet. Kanskje hadde det med «midlertidigheten» å gjøre, at ungdommene skulle bo en stund for så å flytte videre, og at nye ungdommer kom til. Kanskje hadde det med konfidensialitet og taushetsplikt å gjøre. Tilknyttet huset var det åtte voksne som byttet på å bo sammen med fire ungdommer, som gjerne flyttet ut etter et skoleår. Utskifting og rulling av personer skjedde med andre ord langt hyppigere enn i et vanlig hjem. Dette aspektet hadde trolig betydning for hva man vektla, og hva man klarte å bli enige om og faktisk gjorde noe med når det gjaldt fysiske omgivelser og interiør.

Ungdommenes private rom var trolig de mest representative i en hjemlig fysisk miljø-sammenheng. De inneholdt personlige eiendeler, bilder og gjenstander som både betød noe for dem og fortalte noe om dem. Rommene deres var gjenkjennbare, slik vi kan forvente å finne dem i et hus hvor det bor ungdommer: litt kaos, rot og til dels usynlige gulvflater som måtte ryddes for klær med jevne mellomrom. Ungdommenes rom var deres personlige tilholdssteder, og de brukte langt mer av sin tid der enn i husets felles oppholdsrom.

Garsjø (2008) skriver om institusjonen som hjem og arbeidsplass og peker på at det å bo i institusjon på ulike måter er annerledes enn å bo i et ordinært hjem. Dette til tross for at institusjonen i utgangpunktet er ment å oppfylle kravene man vanligvis stiller til et hjem. Selv om Garsjø ikke forholder seg spesifikt og kun til barneverninstitusjonen, viser han til mange av de samme aspektene som presenteres i dette kapitlet når det gjelder avvik fra ordinære hjem. Han tar opp institusjoners uklare identitet og fraværet av et eierforhold til hjemmet. Blant annet viser Garsjø til Steensen (2006b), som tar for

seg sykehjemmene og spør hvilken identitet disse institusjonene har. Er de private eller offentlige? Er de hjem eller arbeidsplass? Steensen snakker om en underlig og umulig blanding av arbeidsplass, hjem og kommunal forvaltning. Dette er gjenkjennbart. Institusjonsenheten representerte både et (midlertidig) hjem og en arbeidsplass. Kanskje ble det også sett på som en «institusjon for omsorg og behandling»? At huset kunne representere mange forskjellige ting, gjorde at det ble litt både-og – eller kanskje hverken-eller.

Dersom ungdommene kjente eierforhold til sitt midlertidige hjem var det mest sannsynlig de private (sove-) rommene de kjente eierforhold til. Gjennom personlige eendeler, plakater, fotografier, ting, pynt og klær kunne de skape og formidle en identitet og en plass hvor de hørte til. For miljøpersonalet fremsto nok huset først og fremst som en arbeidsplass. De «la ikke sjela si» i de fysiske omgivelsene. Disse fysiske omgivelsene hverken skulle eller kunne si noe om de voksne som oppholdt seg i huset, slik de fysiske omgivelsene gjør – og forventes å gjøre – i et personlig hjem. Siden huset ikke representerte de voksnes hjem, men deres arbeidsplass, ble dette aspektet trolig heller ikke vektlagt i samme grad som det i motsatt fall ville gjort.

Fravær og/eller tilstedeværelse av objekter og symboler

Fraværet og/eller tilstedeværelsen av spesifikke objekter og/eller symboler kunne nok også si noe om at huset som ungdommene bodde i, ikke var å forstå som «et ordinært hjem». Blant annet var alle skarpe kniver, sakser og gjenstander låst inne på personalkontoret. De ble kun tatt frem i forbindelse med matlaging. Deretter ble de tatt bort fra miljøet og låst inne. Personalet forklarte at dette hadde med sikkerhet å gjøre, og at tiltaket ble innført etter at en ungdom for noen år siden ved én anledning hadde truet med kjøkkenkniv. Denne ungdommen bodde ikke lenger i huset, men de hadde likevel valgt å holde fast ved denne praksisen. Det er å anta at en slik ordning tilhører sjeldenhetene innenfor «ordinære hjem». Hva kunne fraværet av kjøkkenkniver, sakser og skarpe gjenstander fortelle om de voksnes vurdering av ungdomshjemmet og ungdommene som til enhver tid bodde der? Hva signaliserte det? Det fremsto som et generelt sikkerhets- og kontrolltiltak, som også sa noe om institusjonsenhets og personalets vurdering av ungdommene og deres tillit og tiltro til ungdommene.

Bruk av tv-kort kunne tolkes som et tiltak som gjorde det mulig for de voksne å regulere og kontrollere hva ungdommene brukte tid på når. Det var ikke bare å slenge seg ned på sofaen, trykke på fjernkontrollen og sjekke ut ulike kanaler og programmer. I en del tilfeller måtte ungdommene be de voksne om tilgang til tv-kortet. Denne ordningen kunne fremstå som noe uvanlig for ungdommene. Sammen med fraværet eller

tilstedeværelsen av de andre objektene, poengterte den at de hadde tilhold på et sted som var å betrakte som noe utenom et vanlig hjem.

Et tredje trekk som kan nevnes, var de synlige nøkkelknippene og den hyppige bruken av nøkler i det daglige for å låse opp og igjen ulike rom i huset. Det var de voksne som hadde tilgang på nøklene, og noen valgte å bære knippene i bukselinningen. Slik ble de svært synlige og hørbare objekter i det daglige. Det var nok praktisk å bære dem slik, men samtidig kunne nøklene fremstå som evige påminnere om hvem som hadde myndighet, makt og kontroll innenfor settingen.

5.1.8 Sikkerhetsopplæring

Selv om dette var en ungdomsinstitusjon godkjent for omsorgsplasseringer, var miljøpersonalet pålagt å gjennomføre sikkerhetskurs (basiskurs) og å øve jevnlig på holdesituasjoner, grep og fysisk maktbruk. To av de ansatte på huset hadde gjennomført instruktørkurs, slik at de kunne trene og veilede de øvrige ansatte. Feltarbeidet gjorde det ved et par anledninger mulig å være tilstede og observere når miljøpersonalet trente på hverandre.²⁵

Ulike dilemmaer eller hindringer man kunne møte på i situasjonen, som for eksempel høydeforskjell på den som holder, og den som holdes, ble brakt på bane i forbindelse med treningen, og man øvde på ulike grep og nedleggingsmanøvrer. I tillegg snakket de ansatte om – og trente på – hvordan de best kunne sikre seg selv når situasjonen hadde oppstått og ungdommen forsøkte å slå med knyttneven. Det ble også lagt vekt på at alle avvik i situasjoner/hendelser som var rettet mot personalet fra ungdommene, måtte føres og meldes inn. Det var svært viktig å rapportere slike avvik.

Miljøpersonalet syntes mer eller mindre bekvemme med «sikkerhetsopplæringen». Noen kviet seg for å øve på bruk av fysisk makt og tvang. Det føltes ikke riktig. Enkelte hadde arbeidet i institusjonsmiljøet i en ti-tolv år uten å ha vært i en eneste situasjon hvor de måtte bruke slike tiltak. Det var forskjeller mellom de ansatte når det gjaldt hvilken erfaring de hadde med å gjennomføre slike tiltak i praksis. Noen syntes det var hensiktsmessig og nødvendig å trene slik at man var forberedt og visste hvordan man kunne gå frem dersom en situasjon oppsto. Andre ga uttrykk for at de oppfattet det mindre nødvendig og hensiktsmessig å trene. Eli syntes for eksempel å være mer opp-

²⁵ Treningen ble omtalt som «sikkerhetsopplæring». Ungdommene, på sin side, ville kanskje brukt ord som opplæring i makt- og tvangsbruk, eller opplæring i bruk av «vold», slik noen ungdommer i en tidligere studie om tvang i barneverninstitusjoner omtalte de fysiske inngripenene (Ulset og Tjelflaa, 2012).

tatt av å drøfte hva slike tiltak kunne gjøre med ungdommene, og snakket om kroppsspråk som kunne «skremme» og «gjøre ungdommene redde», og om «relasjoner som kunne gå i stykker».

Mot slutten av en treningsøkt spurte instruktørene om personalet hadde noen spørsmål. I den forbindelse ble det blant annet snakket om hva som ble gjort eller skulle gjøres i etterkant av tvangstiltak. Først bemerket Jona – slik lovverket også slår fast – at bruk av tvang og makt skal være «siste utvei», og at «alt annet skal være prøvd først». Han hevdet videre at når man så seg nødt til å gjennomføre slike tiltak, så betød det ofte at man ikke hadde gjort jobben godt nok. At man ikke hadde observert godt nok, ikke sett, forstått og tatt tak i alt som skjedde i forkant. Så var det plutselig for sent og man kom i en situasjon med utagering og videre holding. Jona påpekte at det var deres jobb å være med og til stede, slik at disse situasjonene kunne unngås.

Dette ga noe innsikt i hva miljøpersonalet tenkte om det å komme så langt at de brukte tvang. En annen ansatt i personalgruppen – Inge, la til at de også var/måtte være bevisste på hvor skremmende slike situasjoner og tiltak kunne være for ungdommene, og spesielt for de som hadde opplevd vold og overgrep i oppveksten. For dem kunne bruk av tvang være ekstra traumatisk. Derfor var det nødvendig at personalet hele tiden hadde i bakhodet «hva en slik situasjon kan gjøre med [ungdommene]». Instruktørene understreket videre at det skulle snakkes med ungdommen i etterkant av tvangstiltak, når ungdommen var klar for dette. Det skulle snakkes rolig. Også under selve tiltaket, for eksempel i forbindelse med en holdesituasjon, burde det snakkes rolig. Man må prøve å forklare hva som skjer, og hva man gjør, slik at det oppleves minst mulig traumatisk for ungdommen (se også Ulset og Melheim, 2013).

Jona gjorde videre et poeng ut av at ansatte har ulike tilnærminger, oppfatninger og følelser knyttet til fysiske handlinger, og at det var viktig å forstå dette. Han mente at det var svært viktig at de som utgjorde en dyade, var åpne seg imellom om hvordan de reagerte på og håndterte slike situasjoner. Det måtte ikke komme som noen overraskelse. De burde kjenne hverandres ståsted. Den som var tvilende, usikker og utrygg på hvordan han/hun skulle håndtere situasjonen og avverge fysisk med grep og holding, skulle ikke gå inn i den. Da var løsningen å trekke seg unna og tilkalle hjelp fra andre.

5.1.9 Makt- og tvangsbruk

Fysiske makt- og tvangstiltak ble sjelden gjennomført ved institusjonsenheten, men én av de seks ungdommene som deltok som informanter hadde blitt utsatt for dette ved et par anledninger. Informanten fortalte om hendelsene. (Ved en annen anledning bekref-

tet også miljøpersonell dette; at konfliktsituasjoner og utagering hadde medført holding). Den aktuelle ungdommen ble ved flere anledninger ilagt begrensninger i bruken av elektroniske kommunikasjonsmidler, og bruken av makt og tvang skyldtes for en stor del konflikter nettopp i forbindelse med inndragning av pc og annet elektronisk utstyr. Her forteller ungdommen om én av disse situasjonene:²⁶

- *For eksempel den dagen (x) kom til meg og sa at jeg hadde sittet ved pc-en hele dagen, og jeg pælmot boksen etter (x).*
- *Traff du (x)?*
- *Nei. Hadde jeg villet treffe, så hadde jeg pinadø meg truffet og, ja.*
- *Hva skjedde da, når du gjorde det?*
- *Da la, tok (x) hånda på ryggen min og la den nesten oppå hodet på meg og holdt på og knakk den av meg.*
- *Ble du lagt i bakken?*
- *Nei, jeg ble lagt på senga.*
- *Holdt (x) lenge?*
- *Ganske lenge.*
- *Hva skjedde når (x)slapp, da?*
- *Hva som skjedde? Jeg sa at han kunne dra til helvete (...).*
- *Kom (x) og snakket med deg om situasjonen senere?*
- *Nei.*

Den andre tvangssituasjonen beskriver ungdommen slik:

- *(x) drar meg ut av rommet, så hørespilleren min går rett i gulvet, og legoborgen min knuses. Og håndtaket på skapet er bøyd, du ser jeg får ikke helt igjen døra. (...).*
- *Når det skjedde, var det noen andre ungdommer her da?*
- *Nei.*
- *Det var på dagtid, når du var hjemme alene her - – ble du redd?*
- *Nei, jeg ble sur.*
- *Du blir ikke redd?*
- *Hvis de er høyere enn meg, ja, men (x) er ikke høyere enn meg.*
- *Hvilket tak brukte (x)?*
- *Jeg husker ikke. Jeg var for opptatt med å holde meg fast.*

²⁶ Av etiske hensyn benyttes det ikke (fiktive) navn hverken på den aktuelle ungdommen eller miljøpersonalet som omtales i situasjonene som beskrives her.

- *Hva holdt du deg fast i?*
- *Sofaen. Bordet. Skapet. Døra. Ovnene. Hva som helst. Jeg skal ikke si at jeg holdt meg fast i alt det der, da.*

Ungdommen ga uttrykk for at hun/han ikke nødvendigvis ble redd i disse situasjonene. Det kom blant annet an på størrelse og høyde på den voksne. Beskrivelsene av det som skjedde, var likevel dramatiske: Ungdommen opplevde at det gjorde fysisk vondt – kjempet imot og reagerte med sinne og frustrasjon, noe som også kom til uttrykk rent verbalt.

Ungdommen hevdet videre at det ikke alltid ble tatt tak i situasjonene i etterkant, men ga samtidig uttrykk for at hun/han selv ikke nødvendigvis var interessert i at noen skulle gjøre det. For øvrig oppga ungdommen at det ikke var av noen større betydning om det ble ført tvangsprotokoller, siden de voksne uansett ble trodd og det derfor ikke var noen vits i å klage. Ungdommen hadde prøvd å klage ved et tidligere institusjonsopphold, men opplevde ikke å bli tatt på alvor: «*Det hjelper ikke. De hører ikke på det.*» Saksbehandlingen hadde dessuten tatt lang tid. Svaret fra tilsynet forelå først etter at hun/han hadde flyttet ut og blitt plassert i en annen institusjon.

De andre ungdommene som bodde i huset, hadde ikke erfaring med slike fysiske tvangstiltak som beskrives av ungdommen ovenfor. Noen fortalte at de hadde opplevd å bli båret eller fysisk geleidet ut og bort fra områder/rom hvor de ikke fikk oppholde seg, men dette hadde gått rolig for seg, og de var usikre på om de skulle tolke det som fysisk tvang. Flere hadde imidlertid hørt og/eller sett en ungdom som bodde i en annen enhet, bli utsatt for fysiske tvangstiltak. Det var ugreit å være vitne til slike situasjoner. Noen ga uttrykk for at de sørget for å komme seg vekk så raskt som mulig, slik at de slapp å få med seg så mye. Andre ga uttrykk for oppgitthet, fordi de ikke kunne gjøre noe med det. Flere var av den oppfatning at enkelte av de voksne reagerte med fysisk makt og tvang mer umiddelbart enn andre. Alle var ikke like tålmodige. De mente at den enkelte voksnes (personlige) temperament kunne ha betydning for om det ble brukt tvangstiltak eller ikke, når det kom til uenighet og konflikter.

5.1.10 Tilsynsmyndighetene

Alle barneverninstitusjonene i Norge kontrolleres av tilsynsmyndigheten. Fylkesmannen fører tilsyn og er klageinstans, mens Statens Helsetilsyn har overordnet ansvar. Tilsynets oppgave er å påse at institusjonene drives i samsvar med gjeldende regelverk, og at barna og ungdommene som bor på institusjonene, får forsvarlig omsorg og behandling. Tilsynet avlegger både anmeldte og uanmeldte besøk i institusjonene, blant

annet for å få kontakt med ungdommene. I tillegg mottar og vurderer de alle tvangsprotokoller som institusjonene er pålagt å føre ved gjennomføring av rettighetsbegrensninger og tvangstiltak. Dette representerer også ett av mange særtrekk som gjør at institusjonsenheten fremsto som noe utenom «et ordinært hjem». Hjemmet var, som alle andre barneverninstitusjoner, under kontroll og oppsyn av en tilsynsmyndighet. Ungdommene som bodde i huset, syntes mer eller mindre kjent med – og interessert i – tilsynets rolle og oppgaver. Noen ga uttrykk for at det var greit å snakke med dem dersom de ønsket det. Andre ga uttrykk for at de ikke ville ha noe med tilsynet å gjøre, at de ikke hadde noe å si til dem, eller at det heller ikke var noen vits hverken å snakke med dem eller å klage på ulike forhold.

På et tidspunkt, i løpet av feltarbeidsperioden, valgte ledelsen (ved ungdomshjemmet) å ta kontakt med tilsynet for å få hjelp til å informere/veilede ungdommene om rettigheter og krav med hensyn til skolegang. Tilsynet avla et besøk, men siden de av ungdommene som strevde mest når det gjaldt skole og fravær, ikke ønsket å snakke med tilsynet, kom det ikke mye ut av møtet (se kapittel 7, punkt 7.1.2 Feltdagbok - fylkesmannens tilsyn på besøk). Samarbeidet mellom ungdomshjemmet og Fylkesmannen var likevel interessant, fordi det viste hvordan tilsynet i praksis også fungerte som støttespiller og veileder. I en tidligere studie (Ulset og Melheim, 2013) pekes det på at tilsynets oppgaver – og tilsynets syn på sin rolle overfor institusjonene – har ulike sider. Er tilsynet først og fremst kontrollør, eller er det både kontrollør og veileder?

5.2 Noen refleksjoner

Gjennom de ulike forhold som er pekt på ovenfor, ser vi hvordan institusjonsenheten fremstår som noe utenom eller utover «et vanlig hjem». Ungdommene benyttet riktignok begrepet «hjem», når de var på skole og/eller aktiviteter utenfor denne settingen og skulle dra tilbake til det huset hvor de for tiden bodde. Samtidig ga de uttrykk for at det var mye som var annerledes og ekstraordinært, og som de ikke assosierte med et vanlig hjem. Kanskje representerte institusjonen et «atypisk, midlertidig hjem» eller et mer eller mindre «fremmed sted» som noen voksne hadde bestemt at de skulle leve og bo på et års tid eller lenger. Det er viktig å bemerke at enkelte ungdommer som bodde i institusjonsenheten ikke hadde noe annet («egentlig» eller «opprinnelig» og «varig») hjem. De visste lite eller ingenting om hvor eller til hvem de skulle flytte videre etter oppholdet. For disse ungdommene ble stedet, plassen, huset og folkene rundt dem kan hende av en noe annen betydning enn for de av ungdommene som visste de skulle flytte tilbake til en familie og et hjem. Siden ungdommene var i nokså ulike situasjoner,

vil det kanskje være mulig å svare «både-og» eller «mer eller mindre» på spørsmålet om institusjonen kunne representere et hjem. (Se også Ulset og Tjelflaat, 2013.) Noen av de voksne brukte betegnelsen «trygg base» i stedet for «trygt hjem», når de skulle beskrive hva plassen og oppholdet burde kunne representere for ungdommene som kom dit, selv om institusjonen titulerte seg «ungdomshjem». «En trygg base» kan kanskje tolkes som et trygt oppholdssted, støttepunkt eller stasjon. Det kan ligge noe mer midlertidig i betegnelsen base enn i betegnelsen hjem.

Hva et sted oppfattes som og representerer, er svært viktig. Det har blant annet betydning for hva slags sosialt liv som kan skapes innenfor settingen. Strukturene og rammene er med på å definere rollene som de voksne og de unge innehar, og som de selv også bidrar til å konstruere og spille ut. Det å beherske diskursen og å kjenne «eierskap» til et sted vil være av betydning for samspillet. Flere av de voksne i miljøpersonalggruppen hadde hatt ungdomshjemmet som sin arbeidsplass i ti-femten år. Ungdommene – som på sin side hadde stedet som et (mer eller mindre fremmed) midlertidige hjem – kom og dro. Utskiftning av ungdom skjedde forholdsvis hyppig, mens de voksne ble værende. Sånn sett kunne voksegruppen trolig kjenne sterkere tilhørighet og «eierskap» til stedet enn det ungdomsgruppen gjorde. De representerte en «sammensveiset familie» som, mer eller mindre ubevisst, visste hvordan en tenkte og tedde seg innenfor settingen. Hva angikk ungdomsgruppen, skjedde det som sagt jevnlig og forholdsvis hyppige utskiftninger. Ungdommene var flyktige «familiemedlemmer». På den annen side opplevde ungdommene å bo i huset over et skoleår eller mer, mens de voksne bodde der kun to eller tre døgn av gangen for så å komme tilbake igjen etter en uke fri. De opplevde med andre ord aldri å leve og bo i huset over lang tid, som om det var et hjem. Dette var primært deres arbeidsplass.

De relasjoner og det samspill som ble skapt mellom ungdommene og de voksne, var av midlertidig karakter. Miljøpersonalet hadde som oppgave å prøve å bli kjent med den enkelte ungdom, skape tillit og slik tilrettelegge for endring og utvikling. Relasjonen som ble skapt, skulle vare i relativt kort tid – gjerne et skoleår. Deretter flyttet ungdommen ut, og ungdommens og de voksnes veier skiltes. Et «standard familieliv» kunne vanskelig skapes og spilles ut innenfor en slik ramme. Selv om institusjonens enhet i utgangspunktet var å oppfatte som et hjem for ungdommene, var det mange ulike forhold og trekk ved den som ikke gjorde den hjemlige dimensjonen helt gjenkjennbar.

6. «DE BRYR SEG EGENTLIG IKKE OM OSS», OG «VI MÅ IKKE TRO AT VI BETYR SÅ MYE»

Hvilken betydning kan våre begreper om – og betraktninger av – «de andre» og hva vi måtte representere for dem, ha å si for samspillet og det sosiale liv som skapes innenfor en setting? Gjentatte uformelle samtaler med miljøpersonalet (på den ene siden) og ungdommene (på den andre) avdekket noen interessante tanker og meninger som de voksne ga uttrykk for at de hadde om hva de selv representerte for ungdommene, og vice versa? Hvordan stemte disse tankene og meningene overens, og hvordan kunne de forstås?

6.1 «Å bryr seg om» – oppfatninger, forventninger og mulige tolkninger

I løpet av den seks måneder lange feltarbeidsperioden var det flere ungdommer som, i ulike sammenhenger, ga uttrykk for at de ikke trodde de voksne virkelig brydde seg om dem, eller at de var usikre på dette. Noen mente at det for de voksne kun dreide seg om en jobb de fikk betalt for. Rollen «voksen som mottar lønn for å være til stede og ta seg av ungdommene», syntes lite relevant for deres søken etter «ekthet». Her formidler Kim opplevelsen av sammenhengen mellom de voksnes rolle og tilstedeværelse og følelsen av trygghet:

- *Hva mener du med trygg, da, når du sier at du ikke er trygg?*
- *Jeg vet ikke, jeg føler jo ikke at... for eksempel så føler jeg meg jo ikke satt pris på her, eller at de bryr seg om meg.*
- *Du gjør ikke det?*
- *Men jeg føler jo at jeg er trygg i den forstand at hvis det begynner å brenne, så er det jo brannalarm her.*
- *Hvorfor føler du ikke at de bryr seg?*
- *Fordi det er jobben deres.*
- *Mm. Men så tenker jeg, de har jo tatt en utdanning, mange av dem, som har gjort et valg fordi at de kanskje liker akkurat det?*
- *Ja, men det betyr ikke at de bryr seg om meg som et individ for det.*

- *Nei, men kan man merke, kan det være skilnad fra voksen til voksen, i forhold til om du føler at de bryr seg?*
- *Ja.*
- *Går det an å beskrive hvordan en voksen som bryr seg, er?*
- *De tilbyr meg hjelp, de snakker mye med meg.*

Dialogen mellom ungdommen og meg er hentet fra en individuell intervjusamtale. Kim oppfattet de voksne ved institusjonsenheten som autoritetspersoner; de bestemte hvordan ting skulle være, og hvordan ting skulle gjøres. De utførte en jobb, som de fikk betalt for, og av og til kunne man føle at man ikke ble satt pris på som person. Samtidig fremkom det ikke klart hvorfor det å utøve denne jobben var uforenlig med det «å bry seg om», siden Kim pekte på at tegn på dette var når de voksne støttet/hjalp til og viste interesse ved å ta kontakt, snakke og lytte. Disse måtene å bry seg på var jo å regne som naturlige bestanddeler i miljøpersonalets opptreden overfor Kim. Det kan tenkes at Kim knyttet disse tegnene på «å bry seg» til begrepet «ekthet», selv om det ikke ble brukt i utsagnet. Ungdomsinformantene snakket mye om «ekthet» og om viktigheten av at de voksne viste personlighet og «var seg selv». De var opptatt av om blick og kroppsspråk stemte med det de voksne ga verbalt uttrykk for. Dobbeltkommunikasjon var vanskelig å forholde seg til. Her er et utdrag fra en intervjusamtale jeg hadde med Marian:

- *Forventer du at de skal bry seg, at de skal vise deg en form for omsorg når du bor her?*
- *Ja. Det er jo på en måte, det er jo reserveforeldrene mine, da, to dager i uka.*
- *To dager?*
- *To dager for hvert team, mener jeg. For de er jo her fra mandag til onsdag, sånn.*
- *Ja, jeg skjønner.*
- *Så som sagt, du merker det veldig fort hvem de liker og ikke. (...). Har du prøvd og tatt opp det noen gang eller, er det sånn som, snakker dere om det, dere ungdommene?*
- *Nei, jeg orker ikke å bry meg, bare prøver å gjøre det beste ut fra situasjonen jeg er i, og, da.*
- *Men er det noen av de voksne som du føler bryr seg?*
- *Ja, det er nå hovedkontakten min, det, da.*
- *Ja. Noen flere?*
- *Ja, det er en annen kar, og så er det en annen dame.*

Både gjennom uformelle løse samtaler og avtalte intervjusamtaler og gjennom å observere handlinger og samspill fremkom det at alle ungdommene opplevde å ha flere voksne som de likte godt og satte pris på. Samtidig syntes utgangspunktet å gjøre dem noe usikre på om de voksne virkelig brydde seg om dem, eller overbevist om at de ikke gjorde det. Usikkerheten eller tvilen hadde trolig å gjøre med en mer bred og generell oppfatning av «den andre», at selve gruppen voksne som var rundt dem, faktisk utførte et arbeid de fikk betalt for. Dette utelukket ikke at ungdommen faktisk likte én eller flere av de voksne veldig godt. Men det faktum at et profesjonelt arbeidsforhold lå til grunn for de voksnes virke, kunne lett bidra til at ungdommene var skeptiske og dermed også opptatt av «å teste dem ut» på søken etter det autentiske.

Som det fremgår av dialogen ovenfor, forventet Marian at de voksne ved ungdomshjemmet skulle bry seg, siden de på en måte erstattet foreldrene og derfor burde søke å utøve en tilsvarende rolle. Marian syntes å ta for gitt at de voksne holder av, bryr seg og viser interesse og omsorg – at det nærmest er deres ansvar og plikt å gjøre det. En slik oppfatning beveger seg i så fall noe bort fra at det «å bry seg om og å vise at man bryr seg», alltid må komme naturlig innenfra. I intervjusamtalen snakket Marian mindre enn flere av de andre om at de voksne var på jobb, og at de utførte et arbeid de fikk betalt for. Derimot snakket hun mye om måter å kommunisere og samhandle på, og oppfattet at enkelte voksne var, sitat, «verdensmestere i dobbeltkommunikasjon». Marian ga uttrykk for at denne måten å kommunisere på – hvor (det nonverbale) kroppsspråket sier noe annet enn det som blir uttrykt verbalt – kunne være svært ødeleggende for samspillet. Med dette var hun inne på det ekte og autentiske og viktigheten av å være ærlig, tydelig og direkte. Man bør ikke si noe man ikke kan stå for, eller som man egentlig ikke mener og/eller føler. Dobbeltkommunikasjon danner et svært dårlig utgangspunkt for videre dialog, tillit og samhandling.

Ingen av ungdommene hadde helt like perspektiver og synspunkter, men én av ungdommene – Daniel, skilte seg spesielt fra de andre. Dette fremkom både gjennom (observerbar) samhandling, i uformelle samtaler og i intervju. Daniel hadde også sine «favorittvoksne», men syntes generelt å spille mer på lag med de voksne og hadde andre måter å omgås dem på. Flere forhold syntes å kunne bidra til dypere innsikt i og forståelse av den noe divergerende posisjonen. Blant annet brukte Daniel mer av sin aktive fritid i samhandling med voksne enn de andre ungdommene. For eksempel ble han/hun kjørt av de voksne til faste, ukentlige fritidsaktiviteter. I tillegg delte flere av de voksne ungdommens interesse for én eller flere av fritidsaktivitetene. Å bruke tid sammen og å samhandle i forbindelse med disse fritidsaktivitetene fremsto som natur-

lig. Det å være i bevegelse og fylle fritiden sin både med faste, planlagte aktiviteter og mer spontane, men likevel fokuserte og repeterende aktiviteter var noe denne ungdommen likte. Preferanse for bevegelse og aktivitet syntes å passe noen av de voksne bra – fordi disse delte ungdommens interesser eller hadde visse evner eller egenskaper – og det passet i det miljøterapeutiske opplegget (se kapittel 9). I tillegg var denne ungdommen i en spesiell situasjon, hvor hun/han levde i stor usikkerhet med tanke på fremtiden og kommende familie- og bosituasjon. Miljøpersonalet var selvsagt klar over dette spesielle forholdet i ungdommens liv, og de søkte derfor å arbeide og tilrettelegge for at situasjonen skulle være så god som mulig der og da. I den individuelle intervjusamtalen fortalte Daniel at hun/han opplevde at det å møte og bli kjent med flere av de voksne var noe av det fineste ved det å bo i institusjonsenheten. Kontakten med – og relasjonen til – enkelte voksne syntes å være enda sterkere og viktigere enn for de andre beboerne. Det er mulig å forstå dette på bakgrunn både av Daniels spesielle situasjon og det faktum at hun/han hadde hatt opphold ved ungdomshjemmet nokså lenge. Det siste momentet betød blant annet at ungdommen hadde erfart at de voksne rundt ham/henne representerte stabilitet, mens ungdomsgruppen var mer flyktig og ustabil. Flere ganger i løpet av Daniels opphold hadde det flyttet ut ungdommer og flyttet inn nye. Kan hende opplevdes det krevende å møte stadig nye ungdommer og bli kjent med dem for deretter å ta avskjed? Det kunne selvsagt også handle om hvem man til enhver tid bodde sammen med, og om man opplevde å gå godt overens, ha felles interesser og så videre. De andre ungdommene som deltok som informanter hadde ikke erfart de samme inn- og utflyttingsprosessene.

Kanskje blir forholdet til de voksne/miljøpersonalet annerledes for ungdom som opplever å bo ved et ungdomshjem eller en barneverninstitusjon over lengre tid enn noen få måneder – eller et knapt år? Kanskje får man da tid (nok) til å utvikle og etablere tillitsforhold og tørre å tenke og tro på at de voksne bryr seg, og å kjenne at de voksne også kan bety noe for dem? Andrea som hadde bodd ved institusjonsenheten i forholdsvis kort tid, uttrykte seg slik om dette temaet i en intervjusamtale:

- *Hva betyr de voksne her på huset for deg?*
- *Jeg har ikke noe veldig spesielt forhold til dem. De er nå veldig greie og sønn, men liksom... De er nå bare voksne som jobber her.*
- *Så du tenker det er jobben deres?*
- *Ja, det er det.*

På dette tidspunktet hadde ikke Andrea rukket å bli kjent med den enkelte voksne i miljøpersonellgruppen og hadde derfor ikke et uttrykkelig og definert forhold til dem. Bare det å lære seg navnene på de åtte personene som rullerte i langturnus, oppdelt i fire dyader, tok tid. Å utvikle gode relasjoner var selvsagt enda mer tidkrevende. Men selv om det tok tid å bli kjent, kunne likevel enkeltstående situasjoner og/eller handlinger gjøre inntrykk. Silje grunnet for eksempel på om ett spesielt tilfelle – hvor en voksen gjennom kroppsspråk og kroppskontakt i form av å støtte, stryke og holde rundt – kunne fortelle noe om ekte omsorg og omtanke. Hun syntes både rørt og litt forundret over denne hendelsen:

- *Jeg vet ikke, jeg ble veldig overrasket da (...) var med meg til legen, og jeg skulle (...), så var hun så... hun støttet så mye. Det hadde jeg ikke trodd.*
- *Så da ble du overrasket?*
- *Det er ingen som har gjort sånn før, nei.*
- *Det er ikke det?*
- *Det føltes liksom som om hun brydde seg om meg, og sånn.*
- *Så det gjorde inntrykk på deg? (...). Da følte du deg trygg, da, eller det var noe godt?*
- *Ja.*

«Det føltes liksom som om hun brydde seg om meg, og sånn». Det fremgikk av samtalen at dette var viktig for Silje, at det føltes godt, men at det ikke nødvendigvis var forventet.

6.1.1 Betydningen av rolle og utøvelse av rolle

I familier og hjem hvor det bor barn og/eller ungdommer, har de voksne vanligvis roller som mødre eller fedre. Å gi omsorg og kjærlighet er en del av rolleutøvelsen, og man mener at foreldreomsorgen har stor betydning for barnets oppvekst og liv. Rollen til en voksen som (delvis) bor og arbeider i en barneverninstitusjon, er noe annerledes. Miljøarbeideren eller miljøterapeuten skal selvsagt også gi omsorg, men hun/han er i et lønnet arbeidsforhold og skal utrette bestemte arbeidsoppgaver på vegne av en arbeidsgiver. De voksne som er i lag med ungdommene, arbeider ut ifra tiltaks- og handlingsplaner. Det er «bestillinger» fra barneverntjenestene som danner grunnlag for deres virke, og de må også jevnlig evaluere det som gjøres med den enkelte ungdom. Miljøpersonalet skal støtte og tilrettelegge for utvikling og endring i samspill med ungdommene. De skal søke å få på plass ting som ikke er på plass, samarbeide med andre samfunnsinstitusjoner/tjenester og med ungdommens familie og nettverk, og

organisere og planlegge institusjonshverdagen. Miljøpersonalet bruker sin faglighet, profesjonalitet og praksiskompetanse i arbeidet. Er dette på noen måte uforenlig med det å kunne bety noe for ungdommen?

De voksens roller som miljøterapeuter eller miljøarbeidere var ikke et hinder for at de kunne bety noe (positivt) for ungdommene. Det handlet kanskje mer om den enkelte ansattes forståelse og utøvelse av egen rolle. Man kunne for eksempel opptre som mer eller mindre (ordinær) omsorgsperson, som mer eller mindre tilrettelegger for aktiviteter, samspill og mestring, eller mer eller mindre som terapeut. Ungdommene syntes å være opptatt både av ekte omsorg og av de mer uformelle og lekne samspillssidene hos de voksne rundt dem. De voksne som «brydde seg», var oppriktig interessert i dem, så og hørte dem, og kunne vise ekte engasjement gjennom uformell aktivitet, samspill og «lek».

6.1.2 «En voksen som bryr seg»

I artikkelen «*De må like meg for å jobbe med meg!*» (2015) viser Follesø til det ungdom i barnevernet forteller i tilknytning til prosjektene «Sammen om barnevern» og «Ungdom i svevet». Ifølge Follesø (s. 44) går temaet «*en voksen som bryr seg*», igjen som en rød tråd. Ungdommene snakker om å bli sett, forstått og likt, om voksne som er der for dem, går ved siden av, som støtter, har tro på dem og tilrettelegger for at de skal kunne mestre. Ungdommene beskriver «de gode møtene» med voksne i barnevernet, og Follesø forstår det slik at ungdommene snakker om en opplevelse av å bli erkjent og anerkjent. I denne forbindelse viser hun til Axel Honneth (2008), som opererer med to grunnleggende elementer i anerkjennelse: «erkjennelse» og «tilstedeværelse». Det ligger både en mental dimensjon og en handlingsdimensjon til grunn for denne oppfatningen: å se og å holde fast ved – en forpliktet tilstedeværelse. Honneth (ibid.) mener at behovet for å bli sett og anerkjent er en grunnleggende betingelse. Mennesket utvikler seg gjennom å bli sett og anerkjent. Follesø peker på at anerkjennelse ikke er en egen teknikk, men at det i tilknytning til barn og unges beskrivelse av gode møter i barnevernet handler om de voksnes *holdninger* (verdier, tenkesett og måter å forstå og møte den unge på) og *handlinger* (det de voksne gjør, og måter de gjør det på). Det som her beskrives som viktig for de unge i møte med de voksne i tjenestene, er ikke alltid og nødvendigvis det som er prioritert og på dagsorden profesjonelt sett, ifølge Follesø.

6.1.3 Betydningen av midlertidighet, flyktighet, uvisshet og profesjonalitet

Det flyktige og midlertidige hva angår relasjoner, bosted og sameksistens, er på mange måter karakteristisk for livet i en barneverninstitusjon. De fleste – både miljøpersonalet og ungdommene – er selvsagt klar over midlertidigheten. Dette forholdet vil også være med på å prege det sosiale (sam-) spillet og de relasjoner og bånd som etableres og utvikles, handlinger og samhandling, språk, stil og uttrykksformer. Miljøpersonalet og ungdommene erkjenner – og forholder seg (mer eller mindre) til – noen muligheter og begrensninger. Men selv om både ungdommen og miljøpersonalet er bevisst det midlertidige i situasjonen, er det likevel slik at de i mange tilfeller ikke har et eksakt tidsperspektiv å forholde seg til. Idet de ankommer institusjonen, vet ofte hverken ungdommene eller de voksne hvor lenge de blir værende, selv om politikk og praksis i dag tilsier at de ikke skal ha opphold lenge, helst ikke i overkant av et skoleår. Denne uvissheten knyttet til eksakt oppholdstid og kanskje også knyttet til hvor ferden vil gå videre, vil også kunne prege situasjonen. Filosof Espen Hammer har bidratt med en artikkel i boka «Trygghet», som er én av flere i en bokserie fra forskningsprogrammet CULCOM ved Universitetet i Oslo (Eriksen. Ed. (2006)). Boka tar for seg temaet trygghet fra et tverrfaglig og mangesidig perspektiv. Hammer har en interessant innfallsvinkel til begrepet trygghet og hva trygghet innebærer. Han skriver som følger: «Å være trygg knytter seg til evnen til å forutsi, forberede seg på og kontrollere et gitt hendelsesforløp slik at det ikke lenger er (eller oppleves som) kontingent, men er noe man regner med kan skje, vet at vil skje eller på ulike måter er i stand til å forholde seg til. Å være trygg er å ha kontroll. Det dreier seg om å kunne plassere hendelser innenfor en orden eller plan som gjør dem meningsfulle, forventede, forståelige – og på en eller annen måte noe man kan styre utfallet av» (2006: 33, 34).

Kan Hammers forståelse av trygghet si noe om den ovennevnte situasjonen preget av usikkerhet, midlertidighet og flyktighet? Er samspillet mellom ungdommen og de voksne (personalet) basert på trygghet? Det er interessant å reflektere rundt dette. For ungdom som har opphold i institusjon, kan livet dreie seg om utrygghet i den forstand at de opplever å ha lite innvirkning og kontroll i eget liv her og nå, og også over fremtiden. For de voksne kan det dreie seg om å oppleve uvisshet knyttet til hvor mye tid de får sammen med ungdommen, og hvordan de på bakgrunn av dette skal planlegge, tilrettelegge og «komme i posisjon» for å gi den omsorg, støtte og veiledning som trengs for mestring og endring. Når det ikke foreligger et definert tidsperspektiv og man ikke vet hva som skal skje videre etter institusjonsoppholdet, kan man bli utrygg,

og situasjonen kan bli preget på en slik måte at kommunikasjon og samhandling blir vag og lite tydelig.

6.2 «Å bety noe» – oppfatninger, forventninger og mulige tolkninger

Med utgangspunkt i det flyktige, midlertidige – og gjerne innenfor en kort, men noe usikker tidsperiode – skal miljøpersonalet søke å bli kjent med den enkelte ungdom og utføre sine arbeidsoppgaver på en faglig god og forsvarlig måte. De skal gi omsorg, behandling og være profesjonelle. Hvordan er dette mulig, og hva gjør det flyktige, midlertidige, med tenkning, holdning og strategi når det gjelder relasjonsarbeid? Kan den spesielle situasjonen – forutsetningene, rammene og de voksnes profesjonalitet – også gi oss dypere innsikt i dannelsen av begreper som «vi må ikke tro at vi betyr så mye»?

Flere av de voksne snakker om at de ikke må gå rundt og tro at de betyr så mye for den enkelte ungdom. Samtidig snakker noen av ungdommene om at de voksne nok egentlig ikke bryr seg så mye om dem; de utfører bare en jobb. Er dette uttrykk for bevisstgjøringer om at relasjonene – det at de tilbringer tid sammen, ikke er frivillig valgt? Representerer dette nødvendige erkjennelser av hva som faktisk ligger i bunn, når man søker å utvikle relasjoner og tilrettelegge for utvikling og endring for ungdom som på ett eller flere områder ikke mestrer og/eller lykkes, slik det forventes? Det spesielle utgangspunktet gjør selvsagt noe med mulighetene, hva det er mulig å få til.

I uformelle samtaler med meg har flere gitt uttrykk for at det er viktig at man som voksen ansatt i institusjon forstår at man ikke er av så stor betydning for ungdommene. Dersom man tror at man utgjør en stor forskjell – at man er en veldig viktig person for ungdommene, så kan man få «et slag i trynet». Man kan tro at man er unik, betyr mye og «legger sjela si» i ungdommen. Deretter går man på en smell. Inge har poengtert at miljøpersonalgruppen i fellesskap kan utrette noe positivt og bety noe for ungdommene, og at det bare er slik de kan lykkes med miljøterapiarbeidet.

Oppfatningen om at en ikke skal tro at man betyr så mye alene, som delvis synes å være basert på de voksnes erfaring, kan tolkes som en form for nødvendig grense eller beskyttelse som gjør det mulig å stå i arbeidet. De voksne synes også å mene at det handler om en form for faglighet og profesjonalitet, det å erkjenne sin rolle, å reflektere over denne og vite hvordan den bør utøves.

Teksten ovenfor er hentet fra feltdagboken. Den inneholdt nokså mange notater som omhandlet dette temaet og undringer knyttet til standpunktet: «at man ikke må tro at man betyr så mye for ungdommene». Etter hvert vokste det imidlertid fram en dypere forståelse av at det lå en form for «realisme» til grunn, og at det dreide seg om hvilke forventninger man burde ha som var hensiktsmessige når man skulle utføre de oppgaver man var satt til. Det handlet blant annet om «å holde ut» i en krevende jobb. Eli formidlet det slik i intervjusamtale med meg:

- *Jeg vil jo selvfølgelig gi det jeg kan gi, men samtidig så må jeg være, sette noen grenser for meg selv, hvis ikke så holder jeg ikke ut. (...). Og så er det noen ungdommer som prøver å komme helt under huden på deg, ikke sant. Men jeg har bestandig hatt en liten, sånn. Må ha en liten avstand, du er nødt til å ha noe slingringsmonn der. Gir du alt så, ja, det blir for...*
- *Så det er en måte å beskytte deg selv på?*
- *Ja, det er egentlig det. Men det handler jo om å være profesjonell, tenker jeg. Det handler om å være litt faglig og profesjonell i jobben din.*

Miljøpersonalet møtte nye ungdommer hvert år som de skulle lære å kjenne, gi omsorg – og «komme i posisjon overfor» – slik at de i samspill med den enkelte kunne bidra positivt den tiden de hadde opphold i institusjonen. Innen ett år var omme, tok de som regel farvel. Ungdommen de var blitt kjent med, flyttet ut, og nye flyttet inn. Etter flytting hadde miljøpersonalet som regel ikke mer kontakt med ungdommene, og de visste ikke hvordan livet artet seg videre for dem. Relasjonene mellom miljøpersonalet og ungdommene var av forholdsvis kort varighet; de var forgjengelige. Det forekom unntak, men de var få og syntes å gjelde kun for et par av de voksne i miljøpersonalgruppen. Kan hende tolket de «det å være profesjonell» på en litt annen måte, eller de valgte å legge noe mindre vekt på dette aspektet. De kunne blant annet «gi av seg selv» ved å velge å være til dels tilgjengelig for ungdommen også utenom arbeidstid,²⁷ dersom det virket som om ungdommen ønsket det. Slike valg var ikke representative for de fleste andre i miljøpersonalgruppen, som kunne hevde at dette var mindre klokt og lite profesjonelt og fagmessig. Ungdommene, på sin side, tolket gjerne disse handlingsvalgene som tegn på «ekthet» og at den/de voksne virkelig brydde seg om dem. De uformelle aspektene kunne gjøre dem trygge og innby til tillit. Man hadde med andre ord å gjøre med to divergerende perspektiver. Dette synes å være i tråd med det Follesø (2015) peker på (se punkt 6.1.2).

²⁷ For eksempel via mobil, mail og/eller ved å møte opp for å se ungdommen i aktivitet/kamper på fritiden.

Det er viktig å understreke at miljøpersonalet ga uttrykk for at de brydde seg om ungdommene. De mente at det var viktig å vise ungdommene at de brydde seg, og at de var der for dem. Utover dette syntes deres holdninger og handlinger å divergere noe. På den ene siden kunne Jan fortelle om viktigheten av «å legge fra seg hjertet», at en del av miljøpersonalet «følte for mye». Det hjalp ikke å synes synd på ungdommene. Man kom ikke videre om man ble for ettergivende overfor dem. Jan mente at de i arbeidet ikke burde se for mye tilbake på det som hadde vært, det ungdommen hadde med seg og opplevd tidligere i oppveksten. Da kunne det bli vanskelig å komme videre. På den andre siden kunne Iben fortelle om viktigheten av omsorg, kjærlighet og følelser, og at ungdommen gjerne «trengte tid før de landet». Derfor måtte den voksne også tåle mye avvisning.

6.2.1 «Å ta på seg en profesjonell maske» og «å holde emosjoner i sjakk»

Det å være profesjonell i utøvelsen av arbeidet og i møte med ungdommene, og hvordan det var mulig å tolke oppfatninger og utsagn som «*man må ikke tro at man betyr så mye for ungdommene*» ble også luftet og drøftet i samtale med institusjonslederen. Lederen snakket blant annet om det å «*ta på seg en profesjonell maske*», en rolle som skiller klart mellom arbeid og fritid. For noen kunne det å knytte seg for mye til ungdommene være besværlig, spesielt med tanke på avskjed og utflytting. Man hadde behov for «å holde emosjonene i sjakk». Et annet viktig forhold som ble luftet, var at det de senere årene har vært en utvikling i barnevernet, hvor ungdommene som plasseres i institusjon, har langt kortere opphold enn i tidligere år. Lederen ga uttrykk for at tidsaspektet trolig gjorde noe med relasjonene, hvilke relasjoner og tillitsforhold det faktisk var mulig og kanskje også ønskelig å skape. Relasjonene kunne bli mer overfladiske, man rakk ikke «å knytte bånd», eller man valgte mer eller mindre bevisst å holde avstand, nettopp fordi man visste at det ble kortvarige møter. Samtidig ga lederen uttrykk for at grunnholdningen skulle være slik at den enkelte voksne ansatte faktisk trodde at hun/han kunne bety noe for ungdommene. Lederen snakket varmt om «den ene».

6.3 Kjærlighet og godhet i bunn

I uformelle samtaler og i forbindelse med gjennomføringen av de individuelle intervjuene med miljøpersonalet ble det sagt mye godt om personene som startet ungdomshjemmet for mange år siden. Nåværende institusjonsleder var én av disse. Institusjonens historie og personene som sto bak opprettelsen, syntes å være av betydelig (sym-

bolsk) verdi, og man tok gjerne utgangspunkt i historien og grunnleggerne når man skulle beskrive dagens virksomhet. Stian uttalte dette i en intervju samtale:

- *Nei, jeg tenker at ungdomshjemmet er ganske preget av (x) og (x), som med kjærlighet åpnet en institusjon, for tolv år siden, eller noe sånn.*
- *Ja. Hvordan har de fått til det?*
- *Nei, si det. De jobbet jo «livskiten» av seg, men altså de, måten å drive en institusjon på (...). Altså, (x) hadde jo ferie for første gang i fjor sommer. Så (x) har jo, alle feriene før det har (x) hatt sammen med ungdommene. Helt utrolig. Og den der kjærligheten som ligger i bunnen, den har preget institusjonen. Og det tror jeg også kommunene (barneverntjenestene) ser (...). Den der godhetstanken som ligger i bunnen der, altså. Det er den som preger barneperspektivet her mest, tror jeg, da.*
- *Så du mener at det preger det, uten at det er jobbet spesielt bevisst rundt det? Altså, det er bare måten (x) snakker og er på og sånn? Historien om (...)?*
- *Ja, altså det er jo umulig ikke å merke at (x) er et godt menneske. (...). Pedagogikken og det faglige var jo egentlig ganske på trynet når jeg starta, men kjærligheten var desto sterkere, da. Altså det der..., de var så flinke til å ta inn, se og verdsette hver eneste ungdom. (...). Men nå er det jo mer krav til det faglige og til dokumentering.*

Kjærlighet er nettopp en av de grunnleggende verdiene som Barnevernsproffene etterlyser i barnevernet og i lovverket: «Kjærlighet kommer i mange former, mest handler det om å bry seg og å kunne gi varme. Alle som jobber i barnevernet, må ha kjærlighet i seg som de kan dele med oss. Hvis ikke blir det fort 'kaldt' og utrygt. Kjærlighet må derfor bli del av formålsparagrafen i den nye barnevernloven» (Senneset, 2014)²⁸.

Selv om ungdomshjemmet var annerledes smidd og driftet enn den virksomheten som ble grunnlagt for mange år siden, så valgte flere ansatte i personalgruppen å trekke frem deres engasjement basert på kjærlighet og omtanke også for å beskrive dagens utgave. I realiteten var det kanskje likevel slik at voksende krav til profesjonalitet, faglighet, sikkerhetstenkning, rapportering og dokumentering hadde svekket «kjærlighetsdimensjonen»? Thrana (2013; 2016) har drøftet om det er mulig å anse kjærlighet som en sentral kompetanse i dagens barnevernfaglige arbeid. Dette til tross for at bar-

²⁸<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Kjarlighet-ma-bli-del-av-formalsparagrafen-i-den-nye-barnevernsloven-7768049.html>.

nevernarbeidere, som Løgstrup (1991) påpeker, kan oppleve utfordringer med å stå i nære relasjoner med ungdom de skal hjelpe. Thrana setter kjærlighet i sammenheng med nestekjærlighet og anerkjennelse og støtter seg mye på Axel Honneths teori (2008). Hennes studie baserer seg blant annet på intervju med ungdom og ansatte i et barneverntiltak, hvor hun fant at både ungdom og ansatte opplevde at kjærlighet var forbundet med «det å være ekte». Kjærlighet og det å vise at man bryr seg om og er glad i noen, handlet om det å være medmenneskelig, vise følelser og å være ekte. Thrana argumenterer langt på vei for at kjærlighet må anerkjennes som en del av den profesjonelle praksis. Denne «tilnærmingsmetoden» kan ikke måles og synliggjøres på samme vis som de mer populære evidensbaserte programmer og behandlingsmetoder innenfor barnevernet, men den kan bidra til kompetanseutvikling som favner om de etiske og moralske utfordringene som barnevernarbeiderne til enhver tid står overfor i møte med ungdommene. Kjærligheten ligger innenfor det moralske og etiske domenet, i følge Thrana (2013).

Kjærlighetsbegrepet ble aldri drøftet med informantene som deltok i feltarbeidsstudien, men som nevnt tidligere ga ungdommene uttrykk for at de var opptatt av – og søkte – «ekthet». De anså det som et tegn på at de voksne brydde seg om dem, når de «var seg selv», viste personlighet, følelser, glede og genuin interesse for dem. Kanskje kunne dette tolkes som en form for kjærlighet, dersom den handler om å erkjenne, anerkjenne, å se, bry seg, søke å forstå og ikke dømme.

7. SKOLE

Alle ungdommene ved institusjonsenheten hadde skoletilbud. Noen fulgte ordinære skoleplaner for sitt trinn. Andre hadde mer individuelt tilpassede opplegg med færre undervisningstimer per uke, én-til-én-undervisning hvor ungdommen ikke hadde innpass i en klasse, og/eller hjemmeundervisning. To av de seks ungdommene gikk/begynte på videregående skole under feltarbeidsperioden. De øvrige gikk i åttende, niende eller tiende trinn på ungdomsskolen. For tre av de seks ungdommene var skolefravær, mangel på skolegang og ulike utfordringer knyttet til skole en bakenforliggende faktor og medvirkende årsak til plasseringstiltaket.

7.1 Å snu negativ skoletrend – en viktig del av «bestillingen»

Å snu en negativ skoletrend kunne være én av flere viktige punkter som sto nedfelt i barneverntjenestens tiltaksplan, eller i «bestillingen», som miljøpersonalet gjerne omtale den.

Litt enkelt sagt: De skulle tilrettelegge for – og motivere ungdommene til – skolegang. De skulle følge opp leksearbeid og støtte ungdommene, slik at de opplevde positiv utvikling og mestring. Overfor enkelte ungdommer var denne oppgaven den mest sentrale. Overfor andre var den mer en del av den alminnelige støtte som er å forvente av den/de som har et omsorgsansvar.

I feltarbeidsperioden syntes de største utfordringene i forhold de ungdommene som hadde strevd med skolegang – og som fortsatt gjorde det – å finne sted i morgentimene. Det handlet om å få vekket ungdommen, å få ungdommen opp og ut av sengen og å få ham/henne til å gjøre seg klar til å dra av sted for både å rekke og å gjennomføre skoledagen. Målet for noen var å være nok til stede, gjøre nok lekser og gjennomføre nok prøver og tentamener slik at det forelå et godt nok grunnlag til at man kunne sette karakterer. At skole var et sentralt tema ved institusjonsenheten fremgikk tidlig i feltarbeidet, både gjennom observasjoner og etter hvert også i konversasjon med miljøpersonell og enkelt ungdommer. Her omtales temaet i samtale med Marian:

- *Går det an å si noe om hva du opplever at de voksne er mest opptatt av i hverdagen?*

- Skolen. Uten tvil. Hvordan gikk det på skolen, da? Ja, nå må du på skolen. Hvordan går det på skolen...? Skolen meg her og skolen meg der. Men det er jo det som er hovedproblemet mitt og, da, så...det er jo på en måte bra at de fokuserer på det, men det fins jo en mellomting og.
- Du blir litt lei?
- Ja. Jeg vet liksom hvilke spørsmål jeg får når jeg kommer hjem fra skolen.

Selv om Marian ga uttrykk for en viss forståelse for at de voksne var opptatt av skole, mente hun at de voksne snakket for mye om skole, og at de maste. Man ble lei av alle skolespørsmålene. Det måtte finnes en middelvei. Likevel – i løpet av året ved institusjonsenheten lyktes Marian med å snu skolesituasjonen til det bedre. Det var fortsatt en del fraværsdager, men langt færre enn året før. I denne forbindelse ga hun uttrykk for tilfredshet:

«Jeg er veldig glad for at jeg flyttet hit, for hvis jeg ikke hadde flyttet hit, så har jeg mest sannsynlig ikke gått skole. Jeg har ikke kommet til og vært den jeg faktisk er i dag. Jeg hadde mest sannsynligvis fremdeles holdt på og drukket hver helg og sånn. Og så hadde jeg ikke møtt dem jeg har møtt, og jeg er veldig glad for at jeg går i den klassen jeg går i, og får møte så mange fine folk.»

7.1.1 Skolefokuset – en drakamp og et dilemma

Tre av ungdommene i huset klarte seg bra på skolen og hadde et godt nok grunnlag for karaktersetting. Situasjonen og hverdagen til de tre øvrige ungdommene fremsto imidlertid som «en evig skolekamp».²⁹ De vegret seg for å gå på skolen, sto ikke opp, kom seg ikke ut av senga og avgårde. Fraværet ble etterhvert omfattende. Personalet slet med å motivere. Det var en krevende oppgave de hadde fått fra de kommunale barneverntjenestene. Observasjon over tid tilsa likevel noe variasjon; det var ikke nødvendigvis slik at alle som hadde en negativ skoletrend før plassering, ikke evnet å snu denne. Samtidig var det slik at en negativ utvikling også syntes å kunne utvikles i forbindelse med institusjonsplasseringen selv for ungdom som ikke var plassert på grunnlag av betydelige utfordringer knyttet til skole og skolefravær.

Gjentatte observasjoner av handlinger - og en rekke samtaler knyttet til temaet pekte imidlertid på at det vedvarende fokuset på skolegang gjorde noe med samspillet perso-

²⁹ To av ungdommene var plassert blant annet på bakgrunn av store utfordringer knyttet til skolegang og fravær. Én av dem hadde i løpet av året i institusjon riktignok noe mer oppmøte enn året før, men likevel ikke et godt nok grunnlag for karaktersetting. Den tredje var i utgangspunktet ikke plassert på bakgrunn av utfordringer knyttet til skolegang.

nalet og ungdommene imellom. Når man ikke opplevde å lykkes og å komme til enighet, var skolefokuset energitappende, en stadig kilde til konflikt, til rettighetsbegrensninger og av og til bruk av tvang. Flere i personalgruppen poengterte nettopp dette. De opplevde at de i en del tilfeller «ikke kom noen vei».

Den betydelige vektleggingen av skolegang, som i utgangspunktet var å anse som fornuftig og nødvendig, representerte i en del sammenhenger et dilemma for miljøpersonalet siden det begrenset og/eller hindret god kommunikasjon og godt samspill med enkelte ungdommer. Kommunikasjonsproblemene og det dårlige samspillet kunne bre seg utover de spesifikke situasjonene og tidspunktene hvor skole var tema. Gjentagende utfordrende situasjoner, mas og «kamper» som hadde med skole å gjøre, førte til en dårlig stemning i huset som kunne vare ved utover den aktuelle situasjonen. For de av ungdommene det gjaldt, og for de voksne som var i huset, kunne formiddag, ettermiddag og kveld bære preg av morgens gnisninger.

7.1.2 Feltdagbok – personalet vurderer mulige skoletiltak

I dag diskuterer personalet hvilke tiltak de kan settes inn for å få ungdommene på skolen. (x) går nesten ikke på skolen lenger, (x) er der svært lite, og (x³⁰) nektet også å gå på skolen i dag. Jeg tolker det slik at de opplever «å stå i stampe» når det gjelder skoleutfordringene, og at de på dette området ikke lykkes så godt i arbeidet rundt de ungdommene det gjelder. Dette er en viktig del av de oppgaver og mål som står nedskrevet i tiltaks- og handlingsplanene – å motivere ungdommene til å gå på skole og å gjennomføre. Kanskje opplever de at de begynner å få dårlig tid? To av ungdommene skal flytte hjem igjen snart. Er det slik at virkningen av tiltaket – opphold i ungdomshjem – måles ut ifra i hvilken grad oppdrag knyttet til skolegang innfris?

Månedlige personal- og husmøter gjennomføres i dag fra 09.00 til 14.30. Jeg får være «flue på veggen». Det første møtet er for ledelse, administrasjon og samtlige fast ansatte. Det andre er for personalgruppene tilknyttet de ulike husene. På «mitt hus» er det de fire parene som rullerer i langturnus, som møtes for blant annet å beskrive og drøfte situasjon, hendelser, utvikling og fokusområder knyttet til den enkelte ungdom. Hovedtema på husmøtet i dag er skole. Personalgruppen reflekterer og diskuterer hvilke tiltak de kan sette inn for å få noen av ungdommene «på rett kjøp». Hvordan kan de lykkes bedre? Én av ungdommene har nesten droppet helt ut nå, en annen er mer hjemme enn på skolen, og en tredje har hatt mer fravær enn hun/han pleier, den siste

³⁰ Av etiske hensyn benyttes det ikke (fiktive) navn på de tre ungdommene som omtales i det feltnotat det henvises til her.

tiden. Det snakkes blant annet om at det kan virke som «det smitter». Når én velger å bli hjemme og nekter å gå på skolen, er det flere som vurderer det samme, mener noen. Under møtet blir flere mulige tiltak luftet og vurdert når det gjelder ungdommenes skolegang. Enkelte i personalgruppen er opptatt av hva som bør skje i etterkant når ungdommen ikke står opp og går på skolen. Andre er mer opptatt av hva de kan gjøre i forkant for å motivere og «lokke» ut av sengen og videre til skolen. Atter andre er opptatt av «ikke å gi seg i vekkekampen». Følgende tiltak og fremgangsmåter drøftes:

- Innendra mobil på dagtid, dersom ungdommen blir hjemme og nekter å gå på skolen.
- Friste med god frokost som får ungdommene ut av senga og ned på kjøkkenet – for eksempel nystekte, sunne vafler.
- «Holde det gående» på rommene deres, slik at de ikke sovner igjen. Ungdommene orker ikke at de voksne er der over lang tid; da står de opp.
- Alle tiltak må vurderes individuelt, også med hensyn til inndragning av mobiler.
- Alle ungdommene må informeres godt om tiltak som vurderes iverksatt, før tiltakene gjennomføres i praksis. Det drøftes også hvor lenge man skal/kan innendra mobilen, dersom ungdommen velger å bli hjemme i skoletiden.
- Det informeres om at ledelsen har tatt kontakt med Fylkesmannen for å få informasjon om ungdommenes rettigheter og om hvilke krav institusjonen kan stille.

Ungdommene fortalte at tiltak/konsekvenser i forbindelse med skolefravær kunne være noe ulike. Variasjonene satte de i sammenheng med hvem av de voksne som var i huset. Ungdommene var mer eller mindre enige med de voksne og deres til dels ulike måter å forstå og gå frem på. Samtidig ga noen også uttrykk for at det var vanskelig å forholde seg til skiftningene. Kim sa det slik:

«Jeg synes, i forhold til konsekvenser, så synes jeg ikke det er greit. Jeg synes det burde ha vært samme konsekvenser uansett hvilket team det er. Fordi at ungdommene blir jo forvirret av hva som er rett og galt, da – hvis man kan si det. Hva som er lov og ikke lov.»

Miljøpersonalet/dyadene visste at de i en del sammenhenger gjorde ting ulikt. Flere bekreftet dette i samtaler med meg. De konstaterte at det kunne være en utfordring å få til lik praksis, blant annet fordi man kunne oppfatte situasjonene til dels ulikt. Dyadene kunne også ha ulikt syn på hva som var hensiktsmessige og rimelige til-

tak/konsekvenser. På samme tid ga de uttrykk for at de mente at de burde være konsekvente og forsøke å samordne tiltak og mulige konsekvenser seg imellom.

Feltdagbok – Fylkesmannens tilsyn på besøk

Dette er ikke et ordinært tilsyn, men en «bestilling», i den forstand at ungdomshjemmets ledelse har forespurt Fylkesmannen om å komme og snakke med ungdommene på husene om rettigheter og krav. Det er et tiltak som ledelsen håper kan bidra til å snu den negative skoletrenden til noen av ungdommene. De ønsker at Fylkesmannen skal informere ungdommene om at miljøpersonalet har rett til å stille noen krav når det gjelder skolegang³¹.

Det viser seg at ungdommene på huset ikke er spesielt interessert i å snakke med Fylkesmannen. De to ungdommene med mest fravær ønsker ikke å møte representantene fra Fylkesmannen. De to andre velger å sette seg ned en stund for å høre på og eventuelt prate litt. Jeg overværer ikke møtet mellom ungdommene og Fylkesmannen.

I feltnotatene skildres samarbeidet mellom institusjonen og tilsynet og hva som er hensikten/målet med besøket. Videre viser de hvordan hensikt og mål «smuldrer bort», når ungdommene med de største utfordringene knyttet til skolegang likevel ikke ønsker å snakke med Fylkesmannen. Det «bestilte» besøket får ikke den virkning det var tiltenkt. Dette stadfestes av ledelsen ved et senere personalmøte.

7.1.3 Rettighetsbegrensninger – et hensiktsmessig tiltak?

Miljøpersonalet lyktes ikke med å få vekket ungdommen, ungdommen nektet å stå opp, vegret seg og/eller følte seg syk. Når ungdommen ble værende hjemme, forsøkte personalet etter hvert å svare med å inndra hans/hennes mobiltelefon og eventuelt øvrige elektroniske kommunikasjonsmidler. Dette gjaldt da som regel for de timene ungdommene egentlig skulle ha tilbrakt på skolen.³² Ungdommen valgte da ofte «å holde senga», og å bli værende på rommet resten av dagen. Utgangspunktet for videre dialog og samspill ble dårlig, og ungdommen kunne blant annet reagere med ikke å stille til dagens måltider og å unngå kontakt med de voksne. Handlingsvalgene kunne tolkes

³¹ Dette tilfellet – hvor tilsynet stiller opp for institusjonen etter en forespørsel fra denne – er et godt eksempel på tilsynets doble rolle, siden tilsynet også skal kontrollere og føre tilsyn med at barn og unge som bor i institusjoner, får god omsorg og behandling, og at de ivaretas på en forsvarlig måte. Samtidig har de altså en veiledende/rådgivende funksjon; de kan velge å avlegge et besøk i institusjonen for å snakke med ungdommene om et gitt tema.

³² Personalet var mer eller mindre enige om at inndragning av elektroniske kommunikasjonsmidler var berettiget og et formålstjenlig rettighetsbegrensende tiltak i forbindelse med skoleskulk. Under feltarbeidsperioden så det imidlertid ikke ut til at disse tiltakene hadde forventet/ønsket effekt.

som «en stille protest» mot rettighetsbegrensningene fra personalets side, og/eller som et uttrykk for en oppfatning om at man burde holde en lav profil når man nektet å gå på skolen. Følgene av handlingsvalgene knyttet til «skolekampen» var også utallige uvirksomme timer og dager som ungdommene tilbragte alene på rommene sine.

Robin uttrykte seg slik da jeg spurte hvilke følger inndragning av elektroniske kommunikasjonsmidler hadde:

- *For dem tror jeg kanskje at det fungerer, men for meg fungerer det ikke i det hele tatt, for da får jeg bare mindre lyst til å gå på skolen. (...). Det viser bare at det hjelper ikke å ta fra ungdommer goder, for da blir de bare surere.*
- *Hva kunne de gjort annerledes?*
- *Roet seg ned og sluttet å sette de der restriksjonene og fjernet noen av reglene og vært litt mer voksen. Og skjønt ungdommer.*

Dersom inndragning av mobiltelefon og andre elektroniske kommunikasjonsmidler var et tiltak som skulle få ungdommen til å foreta et annet handlingsvalg i neste omgang, så fungerte det ikke slik i praksis, ifølge informanten. Tiltaket syntes snarere å mane til «kamp», ikke til samspill. Ungdommen etterlyste mer innlevelse, at de voksne prøvde å sette seg inn i situasjonen, i stedet for å straffe gjennom begrensende tiltak.

7.1.4 Miljøpersonalets holdninger og forventninger

Mange uformelle samtaler med miljøpersonell - og også noen med ledelsen, gjennom feltarbeidsperioden, vitnet om at holdningene og forventningene til skolegang kunne være noe ulike. Det samme syntes å gjelde med hensyn til et skoleprosjekt som ungdomshjemmet på denne tiden ble introdusert for og valgte å delta i. Gjennom dette skulle man gå mer systematisk til verks med hensyn til lekser og måle utviklingen til den enkelte ungdom i enkelte fag. Ledelsen mente at dette var et spennende prosjekt. De syntes å være av den oppfatning at de kunne og burde gjøre mer når det gjaldt ungdommenes skolegang. De ga uttrykk for dette ved å engasjere seg – og delta i prosjektet³³.

Miljøpersonalet var mer eller mindre begeistret for det nye skoleprosjektet. De ga tilsynelatende ikke direkte uttrykk for det overfor ungdommene, men de reflekterte høyt

³³ En utdanningsinstitusjon i Midt-Norge presenterte skoleprosjektet for ledelse og miljøpersonell i forbindelse med et personalmøte. En ansatt ved ungdomshjemmet skulle koordinere og drive arbeidet videre fremover overfor de ulike teamene og ha den nødvendige kontakt med skolene som ungdommene var tilknyttet. Mine informaners deltagelse i prosjektet kom ikke i gang innen feltarbeidets utløp.

i samtaler med meg. Noen mente prosjektet var en god idé, og at ungdomshjemmet trengte nye tiltak og måter å arbeide på for å kunne støtte ungdommene bedre når det gjaldt lekser og skolegang. Andre mente at det allerede var mer enn nok snakk om skole. De ga uttrykk for at de var skeptiske til det nye tiltaket som skulle prøves ut, og bekymret for at det skulle bidra til å gjøre utfordringene knyttet til skole enda større. Det ble pekt på at forventningene til disse ungdommene hva angikk skole og andre forhold, var omfattende; de skulle utvikle seg og mestre bedre på mange ulike plan på forholdsvis kort tid. Noen i miljøpersonalgruppen mente at kravene de stilte til ungdommene, ble for store og urealistiske med tanke på å innfri, og at resultatet da kunne bli at ungdommene ikke opplevde mestring under institusjonsoppholdet. Forventninger og krav måtte tilpasses den enkelte ungdom.

Ulike holdninger og forventninger til skole, rapporteres også i «Opplæring i barneverninstitusjoner. Kartlegging av opplæringsmodeller og vurdering av innhold og kvalitet» (Rambøll, 2015). Rambøll finner at barnevernet og institusjonsansatte vurderer skolegang som mer eller mindre viktig. Noen mener at skole hverken er eller bør være det viktigste for barn og unge som bor i barneverninstitusjoner. Det å skape ro og ikke stille for store krav oppfattes som viktig. Vektlegging av læring og prestasjoner kan virke truende, og siden mange av ungdommene har hatt og har betydelige vansker på en rekke andre områder, kan det ikke alltid forsvares å tvinge dem til skolegang. Andre institusjonsansatte gir uttrykk for at skolegang er særdeles viktig for denne målgruppen. Læring og skole er og bør være en del av deres hverdag. Disse hevder at en så normal skolehverdag som mulig er betydningsfullt, ikke kun med tanke på læring, men også som et fast holdepunkt i livet.

Miljøpersonalets holdninger og forventninger til skole og skolegang kan være en viktig faktor å vurdere, om man søker å danne seg et bilde av – og forstå – skolesituasjonen til barn og unge som er plassert utenfor hjemmet, i barneverninstitusjon. Selv om skolegang ofte er et viktig mål i barneverntjenestens tiltaksplan, kan det være til dels ulike oppfatninger i institusjonene med hensyn til hvilke områder det til enhver tid er viktigst og mest hensiktsmessig å fokusere på i forbindelse med ungdommens opphold.

Ungdommens opplevelser og oppfatninger av personalets holdninger og forventninger til skole

I intervjusamtaler fortalte ungdommene om hvordan de erfarte sammenhenger og kontinuitet mellom de ulike teamene og dyadene. Oppfattet de at personalet sto for samme tenkning og holdning, og at de handlet likt? Her er et utdrag fra intervjusamtalen med Kim som sier noe om dette i forhold til skole:

- *Det er veldig ulikt. Så det er ofte sånn at, for eksempel, jeg tenker at «nei i dag så må jeg holde ut hele skoledagen, hvis ikke så får jeg ikke være med på den avtalen som jeg hadde avtalt.*
- *Ja?*
- *Når den og den er på jobb.*
- *Og hvis det er noen andre, da?*
- *Da tenker jeg at «nei, nå orker jeg ikke skole mer».*
- *Og så tror du kanskje at du har muligheten likevel, til å få den der...*
- *Ja.*
- *At avtalen blir... at det ikke har noe å si for den avtalen.*
- *Ja.*
- *(...).*
- *Det at det får ulike konsekvenser, hva du gjør, at det ikke er likt fra team til team, for det er jo (...). I løpet av uka så forholder du deg til åtte personer?*
- *Ja.*
- *(...), er det greit at det er forskjellig?*
- *Jeg syns, i forhold til konsekvenser, så syns jeg ikke det er greit, jeg syns det burde ha vært samme konsekvensene, uansett hvilket team det er. Fordi at ungdommene blir jo forvirret, av hva som er rett og galt, da. hvis man kan si det.*

Ovenstående utdrag er et eksempel, men ungdommene syntes å være enige om at team og dyader kunne ha til dels ulike holdninger og forventninger til skole og annet, og at praksis med hensyn til mulige konsekvenser ikke alltid var lik. Ungdommene ga uttrykk for at de hadde forståelse for at ikke alt var likt – og de forventet heller ikke at alt var det. De likte at de voksne bød på seg selv, viste hvem de var, og hadde personlighet. Ungdommene søkte «ekthet». Men dersom ulikhetene med hensyn til forventninger, krav og måter å gjøre avtaler på ble for store, kunne hverdagen til noen av ungdommene bli preget på en slik måte at de for eksempel valgte ulike skolestrategier. Dette fremgår blant annet av ovenstående utdrag. Med tanke på ønske om – og behov for – kontinuitet i skolegang syntes dette lite heldig. Ungdommene var også opptatt av rettferdighet, men i dette la de ikke nødvendigvis at «alle måtte behandles likt». Rettferdighet kunne også ligge i at de voksne så den enkeltes situasjon, utfordringer og behov og valgte fremgangsmåter/behandling som passet.

7.2 Hvordan kan ungdommens utfordringer, motstand og vegring forstås?

Flere faktorer syntes å ha betydning for hvordan ungdommene håndterte skoleutfordringene sine, og for i hvilken grad de motsatte seg eller vegret seg for å gå på skolen. De følgende avsnittene retter søkelys på: ungdommenes tidligere erfaringer med skolegang, skolesituasjonen i forbindelse med institusjonsoppholdet, ungdommenes visshet om at de ikke skal bli værende, men flytte videre, og ulike utfordringer knyttet til innsovnning og søvn.

7.2.1 Tidligere erfaringer og situasjonen her og nå

Noen av ungdommene motsatte seg eller vegret seg for å gå på skolen. De sto ikke opp, de kom seg ikke av sted, og de ble hjemme og tilbrakte tiden på rommene sine. Personalets stå-på-vilje og evne til å motivere syntes av og til å ha noe betydning for om ungdommene kom seg avgårde, men personalets spesifikke fremgangsmåter kunne ikke alene bidra til dypere innsikt i ungdommenes valg og handlingsmønster på dette området. Bildet var sammensatt. Det handlet både om ungdommenes tidligere erfaringer med skole og om situasjonen her og nå. Silje ga uttrykk for aldri å ha «passet inn» eller trivdes i skolen og brukte termer om seg selv og de andre i klassen som mest sannsynlig var voksenbaserte:

- *De tror jo at det er noe med barneskolen, det at jeg ikke går på skolen nå. At jeg har blitt mobbet og sånn på barneskolen. Jeg husker ikke noe på barneskolen, jeg, utenom at jeg satt på rektors kontor hele tiden.*
- *På barneskolen?*
- *Ja.*
- *Hvorfor det?*
- *Nei, jeg vet ikke. Det var ingen som hørte etter. Vi var en trollungeklasse, vi.*

Silje hadde få gode minner fra sin tid i skolen. Det «ikke å beherske og mestre» og «ikke fremstå slik man burde» var det som fremkom som de tydeligste erindringer og betegnelser i intervju samtalen.

Marian beskrev tiden før institusjonsplassering på følgende måte:

«(...) [J]eg sluttet på skolen, jeg gjorde som jeg ville, og jeg drakk veldig mye. (...). Det hadde egentlig vart veldig lenge. Når jeg gikk ut tiende, så hadde jeg

over hundre dager fravær, da. Det har vært sånn her siden sjuende, sjettesjuende. Så har jeg vært veldig sånn, ikke på skolen og sånt (...).»

Marian hadde droppet ut av skolen, og dette dannet deler av grunnlaget for institusjonsplassering. En viktig målsetting med oppholdet var å komme på rett kjøll med hensyn til skolegang, og å få et karaktergrunnlag som gjorde det mulig å fortsette i hjemkommunen neste år.

For de fleste ungdommene fulgte det skolebytte med institusjonsplasseringen. Dette syntes å gå forholdsvis greit for noen. Andre opplevde det som vanskelig å finne seg til rette, å få venner og å bli del av et fellesskap på en ny arena, slik Silje var inne på:

«Det er jo veldig mange som dømmer deg, da, for at jeg bor på institusjon. For eksempel, jeg har sånn, hvis det er noe som skjer på skolen, så er det alltid vi som bor på institusjon, som blir mistenkt først.»

Det handlet blant annet om å bli stemplet som institusjonsungdommen man ikke kunne stole på, og det handlet om at de andre på trinnet kjente hverandre fra før, og at det ikke var lett å få innpass i det etablerte. Noen av ungdommene opplevde også «å stå utenfor» på den måten at de ikke var del av et klassemiljø. Det dreide seg om særskilte tiltak hvor man fikk undervisning alene, én til én. Slike ordninger gjorde det vanskelig å presentere seg selv – og finne seg til rette på skolearenaen.

7.2.2 Liten vits å bli kjent med noen på skolen

Når man likevel skulle flytte videre og ikke bli værende på stedet, kunne det oppleves som lite hensiktsmessig å bli kjent med jevnaldrende og søke å danne vennskap. Robin sa dette i samtale med meg:

- (...) [J]eg vil ikke få noen venner på den skolen der.
- Vil du ikke få det?
- Nei, ikke når jeg vet at jeg snart kanskje flytter. (...) Det interesserer meg ikke å få venner, når du ikke kan ha besøk av dem og sånn. Det er ikke venner når du bare møter dem på skolen. Og ikke møter dem utenom.

Robin ga uttrykk for bevisst å velge å reservere seg i møte med jevnaldrende, og at friminuttene og skolehverdagen ikke nødvendigvis handlet om å omgås og å bli kjent

med de andre elevene. Robin poengterte videre at det var liten vits i å skaffe seg venner når det vanskelig lot seg gjøre å være sammen utenom skoletid.

Det er mulig å se ungdommenes skolevegring og -motstand i sammenheng med ulike slags mer eller mindre sammenkoblede erfaringer. Ungdommene kunne for eksempel ha opplevd å stå alene i friminuttene og ha en følelse av at det ikke var noen vits i å nærme seg de andre som kjente hverandre fra før, som hadde tilhørighet til skolen og til eget hjemsted. At ungdommene vegret seg for, motsatte seg eller gruet seg til å gå på skolen, var mulig å forstå blant annet på bakgrunn av slike erfaringer.

7.2.3 Søvn

Søvn og ulike utfordringer knyttet til dette var et tema som ble brakt på bane både av miljøpersonell, av ungdommene selv og av meg. Det ble behandlet både i uformelle samtaler, og i forbindelse med de avtalte, individuelle intervjusamtalene. Flere av ungdommene kunne ha vanskeligheter med å sovne om kvelden, og/eller de opplevde å våkne om natta. Noen hadde større utfordringer enn andre; Det dreide seg for eksempel om tilbakevendende mareritt eller store problemer med å falle i søvn på kveldene, slik at de lå våkne og tenkte «alle tankene som kom». Om en søker dypere innsikt i utfordringene knyttet til skole som enkelte av ungdommene hadde må derfor også innsovnings – og søvnvansker tas i betraktning. Å bli liggende våken og tenke til langt ut i de sene nattetimer, eller å våkne opp om natta og ikke få sove igjen kunne ha betydning med tanke på skolefravær. Ungdommen kunne være i dyp søvn på det tidspunktet hvor hun/han egentlig burde være i en oppvåkingsfase. Da var det svært vanskelig for de voksne å få vekket og å motivere til å stå opp og gå på skolen. Enkelte ungdommer fortalte også hvordan de i perioder kunne oppleve å være trøtte døgnet rundt, og at de sov svært mange timer både dag og natt. De ønsket bare å sove. Søvn og hjemlengsel, humørsvingninger, følelse av mangel på kraft og energi, kjedsomhet og årstid – mange faktorer kunne trolig drive frem en følelse av konstant tretthet.

Utsagn fra ungdommene selv forteller noe om hvordan de opplever og beskriver sin egen situasjon når det gjelder hvile og søvn:

- *For meg er det sånn, jeg har lett for å sovne, men jeg våkner veldig mye, mange ganger, da. (...). Det har vært vanskelig å sove her, ja.*
- *Hvorfor det?*
- *Fordi det er en ukjent plass.*
- *Ligger du og tenker?*

- Ja.

(Utdrag fra samtale med Kim).

- *Jeg sover godt når jeg først sover, ja, men jeg har sånn soveproblemer eller noe sånn.*
- *Det er vanskelig å få til å sove?*
- *Ja. Og så våkner jeg så mye.*
- *Du våkner mye?*
- *Ja, jeg våkner midt på natta, eller så våkner jeg tidlig. (...). Jeg blir så irritert. (...). Det har alltid vært sånn, nesten.*

(Utdrag fra samtale med Andrea).

- *Sover du godt her?*
- *Nei, faktisk ikke, jeg sover godt overalt, annet enn her. Det var sånn at når jeg flyttet hit i starten, så fikk jeg ikke sove i det hele tatt. Så plutselig så sov jeg som en stein og kunne sove hele dagen. Og så var det perioder der jeg kunne gå og være våken til langt på natt. Og nå har jeg kommet i en sånn periode der jeg våkner flere ganger om natta, liksom.*

(Utdrag fra samtale med Marian).

- *Sover du godt her?*
- *Nei.*
- *Sov du godt der du bodde før?*
- *Ja. Her er det sånn, jeg sover, men jeg sover ikke, liksom.*
- *Du føler ikke at du kommer ned i sånn dyp søvn?*
- *Nei. Altså, jeg sover, men jeg sover ikke.*
- *Hva betyr det?*
- *Når jeg våkner, så har jeg ikke sovet i det hele tatt. Da er jeg fremdeles like trøtt som da jeg la meg.*

(Utdrag fra samtale med Robin).

- *(...) [N]år jeg har mareritt, liksom, og ikke får sove. Når det er en mann på jobb, sånn som (...). Han banker på døra ti ganger, og så sier han bare, roper han bare, «prøv å sove, prøv å legge deg!» Men (...) eller (...) og sånn bruker å komme og sitte ved senga og...og snakke med meg og sånn, så blir jeg rolig.*

(Utdrag fra samtale med Daniel).

Ingen av ungdommene beskrev søvn mønsteret sitt som «normalt», eller slik de helst ønsket at det skulle være. Noen av dem knyttet vanskene med å få sove – eller det at de våknet flere ganger om natta – til det å bo hjemmefra. De mente at utfordringene hadde kommet i forbindelse med plasseringen. Plassen var ukjent, de bodde ikke hjemme, og de var langt fra sine vante omgivelser. Andre oppga at vanskene hadde vært der også før de flyttet til ungdomshjemmet.

Det fremkom også at miljøpersonalet kunne ha noe ulike fremgangsmåter dersom noen våknet på natta. Mens flere av kvinnene kunne stå opp, sette seg ned på stua eller på sengekanten på soverommet og snakke og roe ned, valgte mennene gjerne litt mindre omstendelige varianter. De kunne gi til kjenne at de var våkne, til stede og klar over situasjonen, men de gikk ikke nødvendigvis i dialog og samtale på nattestid.

Enkelte ungdommer fortalte at de ofte opplevde det som svært vanskelig å våkne og komme seg opp av senga, og mente det kunne ha mye å si hvordan miljøpersonalet gikk frem når de prøvde å vekke dem. Noen av de ansatte kakket på døra, sa at de måtte våkne, og gikk videre med en gang. Denne metoden fungerte dårlig. Det tok tid å våkne. Derfor var det gjerne bedre med de som satte seg ned og pratet litt. Ungdommene opplevde at de oftere kom seg opp av senga og videre på skole, når personalet brukte litt tid på dem.

Internett og internettrestriksjoner – mulig å snu døgnet i helgene?

Ungdomshjemmet hadde internettrestriksjoner. I hverdag var det tilgang fra kl. 7 om morgenen til kl. 22 på kvelden. I helgene var nettilgangen utvidet til kl. 23, men mellom kl. 12 og 15 var det ikke tilgang. Her er en dialog mellom Andrea og meg, hvor jeg blir informert om hvilke restriksjoner det er i helgene, og hvordan disse restriksjonene kan virke i praksis:

- (...)Og i helgene så er det også av mellom tolv og tre på dagen.
- Å ja, er det det? Da går det ikke an å sitte og...?
- Nei, da skal man ikke være på nettet og ikke på sønn telefon eller pc eller noe sønn og ikke tv.
- Hvorfor det?
- De mener at da skal vi være sosiale.
- Mellom tolv og tre på lørdagene? Og søndagene?
- Ja.
- Er dere det, da?

- *Nei. Det er mange som bare liksom laster ned filmer og spill og sånn på telefonen, sånn at man kan holde på med det uten nett.*
- *Jeg skjønner. (...). Så det er egentlig ikke noen vits?*
- *Nei, det er ikke det. Ellers så er det folk som er våken hele natta, så de liksom kan legge seg til å sove sånn i elleve-tolv-tida og våkne litt senere når nettet er på igjen.*

Andreas inntrykk var at internettrestriksjonene ikke alltid hadde den virkning som personalet håpet på. Noen ungdommer valgte å være våkne på natta og se nedlastede filmer og/eller spille nedlastede spill, for deretter å sove utover dagen i de timene hvor nettet var nede, mellom kl. 12 og 15. Ifølge informanten hendte det at ungdom våknet og sto opp først når de kunne koble seg på nettet for å spille dataspill, være på sosiale medier og surfe. Dersom døgnrytmen ble snudd i helgene kunne dette også få konsekvenser for ukedagene. Det ble tungt å stå opp og komme seg på skolen i begynnelsen av uken.

Ved feltarbeidsøkter som ble gjennomført lørdager og/eller søndager ble ungdommene observert i miljøet mellom kl. 10 og kl. 11. Dette viser at ungdommene ikke sov til langt ut på dagen hver eneste helg. Poenget er at det, ifølge Andrea, hendte at noen av ungdommene sto opp sent. Det kan tyde på at internettrestriksjonene i helgene av og til virket mot sin hensikt, eller at de hadde negative konsekvenser i form av uheldige valg når det gjaldt leggetid og søvn. Det var også noen ungdommer som fortalte at restriksjonene hadde liten betydning for dem. For øvrig kan nevnes at nettet var nede rett som det var også utenom de ovennevnte tilsiktede tidspunkter i helger og på ukedager. Ungdommene var nokså fortvilte over dette. Årsaken til ustabiliteten var kanskje dårlig dekning og nettilgang; det ble snakket om at nettlinsen var treg, og det ble snakket om rutetype. Noen av ungdommene mente nettboksen var slitt fordi personalet stadig slo den av og på. Dersom opplegget tålte lite datatrafikk ble internettet tregt. Internettboksen ble forsøkt flyttet rundt i huset for om mulig å løse problemet, men man kom ikke fram til en varig løsning. Flytting av internettboksen førte også til at enkelte ungdommer mistet tilgang til nettet på rommene sine. Dette opplevde de som både ergerlig og begrensende, også med tanke på lekser og innleveringer. Robin var fortvilt og ga uttrykk for det slik:

«(...) nå er internettboksen på andre siden av huset, og da får jeg ikke internett på rommet mitt, og da får jeg ikke mulighet til å lære meg engelsk og lært meg det jeg trenger og sånn.»

Gjentatte hendelser og perioder hvor nettet var nede skapte misnøye og litt dårlig stemning i huset. De kunne være en kilde til konflikt mellom ungdommene og de voksne. Miljøpersonalet brukte tid på å prøve å finne ut av og fikse problemet, mens ungdommene gikk rastløse rundt og ventet på å få koble seg på. Enkelte ungdommer fortalte at de brukte mye 3G. En mer varig reparasjon og løsning hadde begrenset og hindret en del unødig strid og misnøye rundt internettet.

8. MAT OG MÅLTIDER

«Jona lager løvbiff med poteter, salat, hjemmelaget hvitløksmør og bearnaise. (...). Eli, den andre voksne, tenner levende lys. Det er to ungdommer og tre voksne til stede, som spiser sammen i dag. Andrea og Robin sier det er godt. (...). Robin gir uttrykk for å ha forsynt seg med for mye mat og er redd det kan bli vanskelig å spise alt, men det går fint. Det er god stemning ved middagsbordet.»

Notatene fra feltarbeidet rommer mange observasjoner, tanker og mulige tolkninger knyttet til mat, matlaging og måltider. Temaet ble også bragt på bane i de individuelle samtaleintervjuene med ungdommene og de voksne. Måltidet kan ses på som en fast rutine og et ritual; en del av hverdagslivet. Matinntak er en fysiologisk nødvendighet, men det er også mange sosiale dimensjoner og interaksjonsmønstre knyttet til mat og måltider. Gjennomføring av felles måltider er praktisk. Samtidig kan det oppleves som hyggelig og tolkes som uttrykk for fellesskap mellom de som lever og bor sammen – det være seg i et vanlig hjem eller i et slikt midlertidig hjem som en barneverninstitusjon er.

Observasjoner gjort tidlig i feltarbeidsperioden viste at noen av ungdommene av og til valgte å være til stede ved måltidene, og av og til ikke. Var dette en viktig observasjon som kunne fortelle noe om institusjonsenhetens mat- og måltidspraksiser? Hvilke handlinger og samhandlinger foregikk i tilknytning til matlaging og felles bespisning? Feltarbeidet gjorde det mulig å observere ulike handlingsfrekvenser og mønstre og å undersøke mulige sammenhenger, slik at en dypere innsikt kunne oppnås.

8.1 Sier noe om – og gjør noe med

Gjennomgang og analyse av feltnotater og intervjumateriale viste at handlinger knyttet til mat og måltider både kunne si noe om – og gjøre noe med – situasjonen i huset og samspillet ungdommene og miljøpersonalet imellom. Den innledende tekstbiten er en kort beskrivelse av – og et eksempel på, et måltid som tilsynelatende fremstår både velsmakende og hyggelig. Noen ganger syntes maten og måltidet å skape et godt samspill rundt spisebordet og en god stemning som også kunne prege samspillet i etterkant av seansen. Andre ganger syntes maten og måltidet å skape mer spenning og misnøye

og «splittet opp», i stedet for «å føre sammen». Marian ga uttrykk for det på denne måten:

«Ja, hvis jeg kommer hjem til mat jeg ikke liker, eller som er kald, så er det mindre sjanse for at jeg har en god dag resten av dagen, for da blir jeg automatisk mer sint og mer grinete enn hvis jeg kommer hjem til mat som jeg liker.»

I slike tilfeller representerte måltidet, som hverdagsrutine og ritual, ikke et tegn på fellesskap og samhørighet. Det ble nærmest en markør for det motsatte. Som nevnt over kunne årsaken være maten som ble servert; at ungdommene ikke likte den. De ga gjerne uttrykk for dette enten i forkant av eller under måltidet, og det syntes å *gjøre noe med* atmosfæren og samspillet. Måltidsseansen ble mer anstrengt. Det var vanskelig å få i gang en positiv dialog. Ungdommene kunne bli mer eller mindre tause, og samtalen rundt bordet pågikk kun mellom de voksne.

Det var også tilfeller hvor ungdommen kjente på misnøye og/eller ulike personlige utfordringer. Humøret svingte, og de ønsket ikke å være sosiale: *«Det er jo sånn, enten så vil jeg være sosial, eller så vil jeg ikke»*. Kim opplevde at det var vanskelig å delta ved alle måltidene og å være del av et fellesskap, når hun i utgangspunktet var reservert og ønsket å være for seg selv. Silje fortalte at opplevelse av kjedsomhet hadde betydning for matinntaket; hun kunne spise mer og knyttet ikke alltid inntak av mat til bestemte måltidstidspunkt hvor hun satt i lag med andre. Mat kunne også spises på andre tidspunkt, når en bestemt følelse tilsa det. Det varierte imidlertid hvor fritt en sto med hensyn til å lage seg mat utenom de faste måltidene. I følge ungdommene kom det an på hvem av de voksne som var til stede i huset. Hvem som var til stede, kunne også ha betydning for deltagelsen ved fellesmåltidene. Kim sa det slik:

«Det er noen ganger jeg for eksempel kan hoppe over måltidene fordi jeg ikke orker å omgås de som er på jobb da.»

Det å utebli fra felles måltider var en måte å uttrykke seg på, å si noe om en situasjon, et forhold eller en relasjon. Uenigheter og konflikter knyttet til det å stå opp og gå på skolen, eller knyttet til inndragning av data og mobil, kunne eksempelvis ha betydning for om ungdommen stilte til fellesmåltidene samme dag. Å ikke ta del i fellesskapet rundt måltidet kunne både være en måte «å si ifra» om at situasjonen ikke var grei, og et uttrykk for at ungdommen syntes det var vanskelig å være sosial med de andre på det aktuelle tidspunktet.

Observasjoner og nedtegnede feltnotater viste at noen ungdommer stilte sjeldnere til fellesmåltider enn andre. Dette var et mønster. Det syntes ikke å være ett forhold eller én faktor som gjorde det mulig å oppnå en dypere forståelse av disse gjentatte handlingsvalgene. Noen sa at de (ofte) ikke likte maten som sto på menyen, at de ikke var sultne eller at de bare ville være for seg selv. Av og til hendte det at noen av ungdommene var uenige og irriterte på hverandre. De ønsket ikke å omgås så mye og snakke sammen. Noen ga også uttrykk for at de kunne tenke seg å spise maten alene på rommet sitt. Dette var imidlertid ikke noe de voksne anerkjente.

Erik Larsen (2015) skriver at måltidet er en sentral hjørnestein i den miljøterapeutiske grunnstrukturen, og at måltider og mat er uttrykk for følelser og erfaringer. Han poengterer at måltider og mat er et relasjonelt fenomen, og det kan være både truende og kontaktskapende. På den ene siden kan det uttrykkes omsorg og tilførsel gjennom mat og måltider. Mat kan være uttrykk for tillit og trygghet. På den andre siden kan det handle om grenser og frustrasjon (ibid.). Sosialt og symbolsk meningsinnhold knyttet til mat og måltider varierer. Erfaringene en har med seg fra (tidligere) oppvekst og familieliv, og situasjonen en befinner seg i her og nå; begge deler spiller inn. Det er ikke gitt hvor og med hvem det oppleves trygt å spise. Kanskje fortalte også enkelte ungdommers handlingsvalg noe om dette. Kanskje tok det tid å venne seg til rutine knyttet til inntak av mat - og dertil kommunikasjon og samspill, med personer som ikke var ens egen familie. Kanskje var ikke matlysten alltid god. Kanskje kunne også de voksnes handlingsvalg ha betydning for de valg ungdommene tok:

«(...) det er noen voksne som ikke spiser frokost. (...). Men de sitter i hvert fall ned med oss, de dekker på bordet til oss og setter seg ned. (...). De drikker kaffe, da», hevdet Andrea.

Bildet var med andre ord sammensatt.

8.2 Uttrykk for omsorgshandlinger

«Ertesuppe, pannekaker og bacon. Andrea lager det meste av middagen i dag. Det virker som hun er glad for å ha fått tillit og er godt i gang med matlagingen når vi kommer inn på kjøkkenet. Jona hjelper til med å steke bacon. Det er god stemning. Jeg tar ut de rene koppene fra maskinen og setter dem på plass i skapene. Robin kommer ned fra rommet sitt, setter seg ved spisebordet og venter på middagen. (...). Vi blar i avisen, ser på tilbud og annonser, kommenterer pc-

tilbud og snakker om hva som er bra, ikke bra. (...). Under måltidet tar Jona litt bacon i ertesuppen sin. Robin og Andrea vil prøve det samme. De virker fornøyde.»³⁴

Når ungdommene opplevde voksne som fremsto som rolige når de laget middag, som ga uttrykk for at de trivdes i «kokkerollen», og som kanskje også inviterte ungdommene med på laget, valgte de i noen tilfeller å delta i arbeidet. Det lille tekstavsnittet fra feltdagboken vist ovenfor er et godt eksempel. Situasjonen i forkant av bespisningen var positiv. Den bar preg av samspill mellom ungdom og voksne og syntes å fremme både god matlyst og atmosfære under måltidet. Flere ungdommer ga uttrykk for at det var «stemningen» – i tillegg til maten som ble servert – som hadde betydning for om de oppfattet at måltidet var fint og hyggelig.

I hvilken grad de voksne «la sjelen sin» i arbeidet med å tilberede mat og måltider, syntes å ha betydning for ungdommenes tilfredshet. Å stelle i stand mat og dekke til måltider kan være en måte å vise omsorg på. Handlingene strekker seg utover det å besørge/dekke et ernæringsmessig behov. Dette oppfattet ungdommene. Når det gis uttrykk for glede over å lage og servere maten og å gjøre borddekkingen og de fysiske omgivelsene hyggelig(e) - og en gjerne gjør dette i fellesskap med andre, så kan disse handlingene oppfattes å symbolisere omsorg og samhørighet. Omsorgsfulle handlinger kan produseres gjennom for eksempel vektlegging av måltidets betydning, gjennom kos og stemning (Mol et al., 2010). Sørhaug (2014) hevder at en må trekke inn både de mellommenneskelige handlinger og ting i omgivelsene for å analysere og søke å forstå fenomenet omsorg. Ting gjør noe, og Sørhaug (2014) understreker at analyser av omsorgsfulle handlinger ikke kan reduseres til rene mellommenneskelige relasjoner. Mange faktorer rundt det relasjonelle kan være involvert når man skaper gode omsorgspraksiser.

Innad i personalgruppen ved institusjonsenheten var det enighet rundt viktigheten av regelmessighet og rutiner knyttet til måltider og inntak av mat i det daglige. Det syntes derimot å være forskjeller, personalet imellom, når det gjaldt vektlegging av selve mat-tilberedingen og det å skape hygge, kos og stemning i forbindelse med måltidene (ikke-mellommenneskelige omsorgshandlinger). Også med hensyn til det å ønske -og aktivt søke - å invitere ungdommene med i mattilberedingen og måltidsforberedelsene - (en form for mellommenneskelig omsorgshandling), syntes det å være forskjeller.

³⁴ Teksten er hentet fra feltdagboken.

Omsorg forstått som noe som kommer til uttrykk (direkte) gjennom mellommenneskelige relasjoner og handlinger var godt ivaretatt og forfektet i miljøpersonalgruppen. I tillegg var noen også opptatt av å skape stemning, kos og hygge i huset gjennom estetik og det som kommer til oss gjennom sansene. Det være seg gjenstander/ting i miljøet, levende lys og gode lukter i forbindelse med matlaging. (Andre snakket sjelden eller aldri om betydningen av dette og syntes ikke å betrakte slike ikke- mellommenneskelige handlinger som spesielt viktige). De voksne i miljøpersonalgruppen syntes med andre ord i ulik grad å vektlegge betydningen av hvordan ting i omgivelsene/miljøet kan tas i bruk og medvirke til omsorgsfulle handlinger.

8.2.1 Forskningsstudie om mat- og måltidspraksiser i skotske barneverninstitusjoner

Forskere i Skottland har gjennomført en studie hvor man har sett på betydningen av mat og måltider ved tre barneverninstitusjoner. Både etnografisk forskningsmetodikk (feltarbeid), kvalitative intervjuer og fokusgruppeintervjuer ble brukt for å innhente data. Seksten barn og unge og førtiseks voksne ansatte deltok som informanter i studien. Det refereres her til tre publiserte artikler som tar utgangspunkt i denne forskningsstudien (Emond, McIntosh & Punch, 2014; Punch & McIntosh, 2014; McIntosh, Dorrer, Punch & Emond, 2010). Forskerne søkte å få innblikk i de sosiale dimensjonene ved mat- og måltidspraksiser i barneverninstitusjoner, siden det fra før forelå lite forskningsbasert kunnskap om dette. Gjennom lengre feltarbeidsperioder fikk de innblikk i det indre sosiale liv ved institusjonene. Dermed kunne de også erverve detaljert informasjon om daglige interaksjonsmønstre som var involvert i forbindelse med beispising, samt oppnå en forståelse av hvilket symbolsk meningsinnhold som var tilknyttet ritualene og rutineene rundt måltider og inntak av mat. I de refererte artiklene viser forfatterne hvordan mat- og måltidspraksiser kan brukes til å uttrykke og håndtere følelser, vise omsorg, oppdra, ha oppsyn med, observere, kontrollere og demonstrere makt. Mat som sosialt fenomen bar og endret mening gjennom sosial interaksjon. Betydningen av mat og måltider innenfor settinger som representerte både et hjem, en institusjon og en arbeidsplass, kunne være mangefasettert. Forskerne fant at mat- og måltidspraksisene innbefattet mange positive elementer, samtidig som de kunne brukes både av miljøpersonale og beboere til å teste ut grenser, til å vise ulike følelser, til å avvise omsorg eller relasjoner og til å demonstrere makt over andre eller seg selv (Punch & McIntosh, 2014, viser til Punch et al., 2009). «(...), *food works as a powerful medium through which thoughts, feelings and relationships can be explored and experienced. It lets staff 'do' care rather than just 'say' care*» (Punch & McIntosh, 2014). Også den skotske forskningsstudien poengterer at mat- og måltidspraksiser kan

brukes til å uttrykke og vise omsorg; miljøpersonalet «utøver omsorg» gjennom omsorgsfulle handlinger knyttet til mat og måltider.

8.3 Grunnlag for handlefrihet og muligheter for medvirkning?

Ungdommen hadde mulighet til å medvirke på ulike områder i forbindelse med mat- og måltidsritualene ved institusjonsenheten. Miljøpersonalet forholdt seg imidlertid til noen strukturer - og søkte å håndheve noen regler, som kunne begrense ungdommenes opplevde medvirkning og handlefrihet.

Det ble skrevet handleliste for innkjøp av mat én gang i uken. Ungdommene kunne delta og komme med ønsker i denne forbindelse. Ønskene ble ikke alltid oppfylt, men det var anledning til å medvirke – til å bli hørt og til å påvirke i forbindelse med innkjøpene. De voksne hadde endelig myndighet til å anerkjenne eller avvise ungdommenes mat- og måltidsønsker. Blant annet hadde miljøpersonalet som utgangspunkt at innkjøpslister og ukemenyer skulle inneholde et variert og sunt nok kosthold. De forholdt seg også til økonomiske rammer og budsjetter.

Ungdommene kunne fortelle at de ikke alltid fikk det de spurte etter, eller at det tok veldig lang tid å få oppfylt et ønske. Marian fortalte gjentatte ganger om noe misnøye med mat, måltider og innkjøp av matprodukter:

«Når jeg begynte å trene og sånn, så skulle jeg på kostholdsplan, og så skulle jeg få egen handleliste med mat som jeg trengte som (...) skulle betale og sånn. Jeg tror det er en måned siden jeg skrev en handleliste og leverte til dem. Jeg har ikke fått noe av det ennå.»

Dette var et uttrykk for ikke å bli tatt på alvor og ikke oppleve reell medvirkning.

Ungdommene hadde i utgangspunktet mulighet til å delta i matlaging/kjøkkentjeneste om de ønsket det. Men de kunne ikke delta hver dag eller når som helst. Dersom de skulle delta, burde det helst planlegges og avtales på forhånd. Som nevnt syntes enkelte i personalgruppen å være noe mer innstilt på å la ungdommen få slippe til på kjøkkenet enn andre. Dette oppga også ungdommene; de mente at det var til dels ulike ønsker, krav og praksiser knyttet til måltidene. Noen av de voksne kunne invitere mer eksplisitt til deltagelse i – og samspill rundt – matlagingen enn andre, selv om medvirkning fra ungdommens side var en mulighet som formelt sett var bestemt/nedtegnet.

Miljøpersonalet ga uttrykk for at de var mer eller mindre opptatt av ungdommenes medvirkning ved matlaging og kjøkkentjeneste. Dette syntes å ha sammenheng med at noen var mer interessert enn andre i å bruke tid på å tilberede og forberede mat og måltider. Enkelte trivdes godt på kjøkkenet, de var «i sitt rette element» og kunne få til et godt samspill med ungdommene i disse situasjonene. De ble ikke stresset av å ha flere rundt seg som måtte veiledes, og som skulle bidra i matlagingen. Andre ga uttrykk for at de «ikke kunne lage mat», at de ikke var flinke til – eller interessert i – å lage mat. De hadde sine styrker på andre områder, i andre sammenhenger, og opplevde kanskje ikke matlagingen som egnet med hensyn til å skape god interaksjon mellom ungdommen og seg selv.

Jona – én av de voksne som trivdes på kjøkkenet og i kokkerollen, mente det var av stor betydning å søke å inkludere ungdommene i de daglige rutinene, blant annet i forbindelse med tilbereding av mat og måltider. Men, selv om de visste at slikt samspill kunne bidra til å skape gode opplevelser og samhandlinger ble ungdommene i praksis sjelden invitert med inn. Hvorfor var det slik? Jona resonnererte på følgende måte:

«Det er jo for at det er lettere for meg å gjøre det selv, det går fortere, du har mer kontroll. Det tror jeg ligger på oss voksne, kontrollbehovet. I stedet for å svi en pannekake i kanten når ungdommene gjør det selv. Ellers blir det perfekte pannekaker, når de voksne gjør det. Så da er spørsmålet hvilket mål har man. Så det ideelle hadde vært å ha med seg ungdommene i hele prosessen. Med handling av mat, laging av mat, oppvask, vaske klær, vaske hus. For i dag er det jo at du skal vaske ditt, og jeg vasker mitt. I stedet for at man blander det sammen til en graut som vi gjør sammen. Det syns jeg hadde vært mer hensiktsmessig. For da har du mulighet til å bygge en tryggere relasjon.»

Om de voksne inviterte til deltagelse og medvirkning kom blant annet an på hva de vurderte som mest praktisk og hensiktsmessig der og da. Hadde en tid til å feile med noen pannekaker, eller var det viktigere å velge den sikre og mest effektive fremgangsmåten? Når personalet valgte det siste, hadde de kontroll både med matlagingen og tiden. Informanten fremhevet derfor «målet» som en viktig faktor. Dersom målet var å få maten på bordet så raskt som mulig og bli ferdig med måltidet, så var det kanskje hensiktsmessig å la være å bruke tid på å motivere og veilede ungdommen? Ifølge informanten var en ikke i tilstrekkelig grad opptatt av å bruke matlagingen til å skape fine øyeblikk og bygge gode relasjoner.

Det hendte at ungdommene tok i bruk kjøkkenet alene. Dette skjedde fortrinnsvis på kveldstid, etter først å ha spurt personalet om tillatelse. På menyen kunne det stå brownies, grøt, vafler, milkshake eller smoothie. Jentene syntes mer ivrige enn guttene på dette feltet og øyeblikkene var alltid lystbetonte. Når det gjaldt håndheving av regler og praksiser hva angikk inntak av mat mellom faste måltider, syntes disse til dels ulike. Noen krevde at ungdommene spiste den maten som ble servert ved måltidene. De kunne være tydelige på at ungdommene ikke hadde anledning til å forsyne seg med annen mat – eller lage egen mat – utenom måltidene. Andre ga dem tillatelse til å spise brødsiver, «rett i koppen» eller lignende, dersom de ikke likte det som ble servert til middagsmat. Det syntes også å være noe ulik håndheving av regler med hensyn til å forsyne seg med frukt eller noe smått å spise etter skoletid, i forkant av middagsmåltidet. Etter hvert som ungdommene ble kjent med den enkelte voksne og/eller de ulike par/dyader, visste de at regler, praksis og grad av handlefrihet kunne ta noe ulik retning. Andrea sa det slik:

«Nei, det spørs litt hvem som jobber, og sånn, for noen av de voksne blir sånn..., de mener at vi ikke skal ta oss noe mat før middag eller mellom måltidene. At vi skal komme og spise til måltidene og ikke imellom. (...). Jeg er vant til å ta meg sånn en liten matbit etter skolen, fordi jeg er sulten (...).

Andrea opplevde ulik handlefrihet og mente det hadde å gjøre med den enkelte voksnes meninger og/eller hvilke av de fire voksendyadene som var i huset. Når man var vant til andre regler og rutiner hjemmefra var det ikke lett å omstille -og forholde seg til de nye som – vel å merke av og til – gjaldt her.

De voksne ga uttrykk for at de i utgangspunktet ønsket å ha tilnærmet like regler og praksiser uansett hvilke par/dyader som var i huset. Samtidig mente de at det måtte være toleranse for noe variasjon. De var mennesker med ulike personligheter; ikke maskiner. I samtaler hvor ulike perspektiver og fremgangsmåter blant de voksne i personalgruppen ble diskutert kom også dette med «hvilke kamper en skulle/burde ta» opp som tema. De kunne i utgangspunktet ha samme oppfatninger om hvilke regler som skulle gjelde ved institusjonsenheten, men ikke nødvendigvis hvordan man skulle forfølge mulige brudd på disse. Det handlet blant annet om hvilke «kamper» man valgte å gå inn i. Med «kamper» mentes for eksempel å si ifra på en ordentlig og tydelig måte til ungdommen om at de ikke syntes dette var greit, forklare hvorfor og følge tett opp. Mens noen syntes innstilte på å tydeliggjøre og markere regler/grenser og brudd

på disse, syntes andre mer innstilte på å se bort fra/overse en del situasjoner hvor (uformelle) ordninger ikke ble fulgt.

9. FRITID

Fritiden – den tid som kommer etter eller utenfor arbeid og/eller skole – kan oppleves som mer eller mindre fri. Feltarbeidsstudien viste blant annet at forhold som institusjonens beliggenhet, planlegging/logistikk og hvordan organiserte versus uorganiserte aktiviteter ble prioritert hadde betydning for om/i hvilken grad ungdommene følte seg frie. En tidligere studie om barn og unges fritid ved opphold i barneverninstitusjon peker på noe av det samme og beskriver og drøfter disse forholdene (Ulset, 2009; 2011). Kapitlet om fritid i denne rapporten vil se nærmere på hvordan miljøpersonalet evnet å tilrettelegge og bistå i ungdommenes fritid ut ifra deres ønsker og interesser, hvilken betydning oppholdets midlertidighet kunne ha for ungdommenes strategier og valg med hensyn til fritid og venner, og hvordan ungdommenes innflytelse syntes å variere ut ifra væremåter, ønsker og interesser.

9.1 Interesser og fritidssysler

Av de seks ungdomsinformantene var det kun én som deltok i organisert aktivitet i fritiden, og som hadde gjort det over tid. Riktignok var det flere som prøvde å bli med i organiserte fritidssysler like etter plassering/inntak, men de valgte å slutte innen kort tid. De fleste ungdommene hadde det som kan kalles en «åpen fritid» uten bestemte tidfestede trenings- eller øvingstider og tilbragte mye av fritiden hjemme i institusjonsheten. De kunne være sammen både innendørs og utendørs, og/eller de tilbragte alenetid på rommene sine. Årstidene syntes å ha noe å si for hvor ungdommene valgte å være, og hva de gjorde. Det var langt mer aktivitet utenfor husene og i nærmiljøet på vår og sommer enn det var på høst og vinter. Ungdommene fant ofte glede i hverandre, og visste at de som regel hadde noen å være sammen med, dersom de ønsket det. Flere fortalte at de oppfattet og betegnet noen av de andre ungdommene som venner. Det kunne likevel oppstå små konflikter og uenigheter som, i kortere perioder, medførte mindre kontakt og samspill dem imellom.

Ungdomshjemmet hadde et aktivitetsrom med biljardbord, bordtennisbord og noen instrumenter. Dette var forholdsvis lite i bruk under feltarbeidsperioden, men det hendte at noen gutter spilte litt bordtennis eller biljard. Ungdommen hadde også tilgang til et treningsstudio like i nærheten, som enkelte valgte å bruke mer eller mindre jevnlig og i samråd med miljøpersonalet. For øvrig var mange av ungdommene, som ungdom

flest, interesserte i sosiale medier, internett, spill, musikk og filmer. I fritiden kunne de koble av på rommene sine med pc, nettbrett og/eller mobil, men det var stor variasjon med hensyn til hvor mye tid den enkelte ungdom brukte på slike medier. Noen syntes å være svært interessert og kunne tilbringe mye tid på rommet sitt med disse systemene. Andre gikk fort lei og søkte sosial kontakt og samvær; de var mer interessert i å finne på noe sammen med andre.

I løpet av feltarbeidsperioden var det også noen ungdommer som, sammen med et par voksne, bygde sine egne longboards. Dette var en prosjektidé som først ble iverksatt av én ungdom og én voksen, men det viste seg at flere var interesserte og ønsket å gjøre det samme. Det ble dermed dannet en ny hobby og fritidssysse ved ungdomshjemmet som innbefattet å skape noe eget som deretter kunne tas i bruk for uorganisert lek og aktivitet. Longboardprosjektet og dets betydning er beskrevet nærmere i kapittel 10.

9.2 Hvordan kunne miljøpersonalet bistå ungdommene i fritiden?

Miljøpersonell som hadde lang fartstid ved ungdomshjemmet, fortalte at de hadde mye erfaring med å tilrettelegge for – og å følge opp – aktive, idrettsinteresserte ungdommer. Det verserte historier om «før i tiden», da de fleste guttene som bodde hos dem, var fotballinteresserte og deltok i de aldersbestemte lagene i klubben. På den tiden ble også ungdomshjemmets egen ballbinge flittig brukt. I dag var det ikke mange som var interessert i den. Derfor hadde den også tidvis fungert som hesteinnhegning. Miljøpersonell ga uttrykk for at de sjeldnere og sjeldnere opplevde at ungdom som kom til dem, var opptatt av – og ønsket å delta i – organisert idrett. De oppfattet det imidlertid som gunstig dersom ungdommene var aktive, fordi det var «en vei inn» for å få til et samspill med dem. Det miljøterapeutiske arbeidet kom ikke alltid til sin rett når ungdommene valgte «sosial isolasjon» på rommene sine, slik de voksne opplevde at enkelte gjorde. «Vi får ikke gjort noe», hevdet noen, og la til at det var frustrerende «ikke å komme i posisjon til å kunne hjelpe». I denne forbindelse reflekterte de spesielt rundt utfordringer knyttet til ungdom som var introverte, og at institusjonen i enkelte tilfeller kanskje fungerte mer som et avlastnings- eller oppbevaringsplass (for slitne, hjelpeløse foreldre). Personalet opplevde det som en ytterligere begrensende faktor – med hensyn til «å få gjort noe» – dersom ungdommene reiste hjem i helgene. Inntrykket var at de i større grad syntes at de fikk gjort noe for de mer sosiale, utadvendte og aktive ungdommene. Dette hadde trolig å gjøre med den ekspertise som miljøpersonalet hadde. De var fremfor alt dyktige på å planlegge, samordne og tilrettelegge for ønskede handlinger og gjennomføring av oppgaver som kunne medføre mestring og endring. De var

opptatt av aktivisering og samspill. Deres fokus var også rettet fremover med tanke på ungdommenes videre sosiale liv etter institusjonsoppholdet. Inntrykket var at miljøpersonalet ikke først og fremst rettet oppmerksomheten mot ungdommenes fortid og/eller deres indre liv. De sørget imidlertid alltid for å innhente hjelp utenfra – det være seg fra barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, Statens barnehus eller fastlege, slik at disse utfordringene ble tatt tak i – og jobbet med – under institusjonsoppholdet.³⁵

9.3 Ungdommenes innflytelse og medvirkning

Reell medvirkning og innflytelse i fritiden fremsto tydeligst for ungdom som hadde ønsker og interesser som innebar deltakelse i organiserte aktiviteter. Da foretok ungdommen selvbestemte valg med hensyn til fritidssysler. Disse var tidfestede og planlagte, og personalet tok alltid hensyn til – og prioriterte – kjøring, logistikk og nærvær i forbindelse med faste, organiserte aktiviteter. Spontane ønsker og uorganisert aktivitet ble også støttet opp om, men de ble aldri prioritert fremfor organiserte. Dermed kunne medvirkningen med hensyn til fritidssysler bli «satt på vent» i en del sammenhenger for de som ikke deltok i organisert aktivitet. Dette gjaldt spesielt for aktiviteter eller gjøremål/underholdning som krevde skyssing til og fra. Det som sto på planen, som var fastsatt, var alltid førstevalg. Miljøpersonalet hadde ikke alltid anledning til å skyss (på sparket), når ungdommene ønsket å bli kjørt. Som regel krevde kjøring noe planlegging, men de av ungdommene som «var på», og som tok initiativ (selv om de ikke deltok i organiserte aktiviteter), ble sett, hørt og oppnådde mer (synlig) innflytelse i hverdag og fritid, enn de som var mer introverte.

Institusjonens fysiske beliggenhet hadde noe betydning for ungdommenes fritid, spontane valg, ønsker og medvirkningsmuligheter. De var i mange sammenhenger avhengig av transport for å komme seg til, fra og mellom ulike aktiviteter og gjøremål. Noen ungdommer fortalte at de ikke alltid var fornøyde med beliggenheten. De opplevde at den begrenset deres muligheter og valgfrihet i fritiden. De ble mindre frie og selvstendige og mer avhengige av de voksne. Spesielt de av ungdommene som kom fra by eller bynære områder ga uttrykk for at dette var uvant for dem.

³⁵ Noe tydet imidlertid på at institusjonen var i ferd med å rette mer oppmerksomhet mot traumefeltet og traumebevisst omsorg, siden den deltok i kompetansehevsingsprogrammet HandleKraft.

De av ungdommene som ikke deltok i organiserte aktiviteter utenfor institusjonen fylte mye av fritiden med hjemlige sysler. Mulighetene til å foreta og gjennomføre impulsive valg og handlinger, som for eksempel å stikke en tur på kjøpesenter, dra i svømmehallen, på bowling eller kino var få. Slike ønsker måtte forelegges miljøpersonalet, slik at de kunne vurdere om/når dette eventuelt var mulig å gjennomføre i praksis. Det var også greit å forhøre seg om hvorvidt flere ungdommer ønsket det samme, og når det eventuelt kunne passe for dem. Spesielt jentene hadde av og til ønske om å ta turer til byen. Personalet var stort sett positive, og forsøkte å tilrettelegge, planlegge og fastslå mulige tidspunkter. I forbindelse med byturene var det gjerne mange ønsker/gjøremål som skulle innfris på forholdsvis kort tid. Man kunne anta at dette medførte stress og mas, men personalet utviste ro og tålmodighet. Dette bidro til å skape god stemning og en følelse av å ha all verdens tid selv om man ikke hadde det. Ungdommene ledet an – inn og ut av butikker og prøverom. De kom også med ønsker som ikke var formidlet i forkant av turen, og selv om det var knapt med tid tok de voksne ungdommens spontane ønsker på alvor. De fremsto som rolige, løsningsorienterte og muliggjorde direkte og reell medvirkning fra ungdommens side der og da. Deres væremåte hadde trolig mye å si for stemning og samspill.

9.4 Venner

Ungdommene som deltok i studien hadde ikke en fast omgangskrets med venner utenfor institusjonen/i nærområdet som de pleide å omgås i fritiden. De var sjelden på besøk hos venner, og de fikk sjelden besøk av venner. I samtaler og intervju både med ungdommene og de voksne ble det gitt uttrykk for at det kunne foreligge en rekke dilemmaer knyttet til det å få venner, utvikle vennskap, ta imot besøk av venner i institusjonen og opprettholde kontakt med tidligere venner. Dilemmaene eller utfordringene syntes delvis å være i tråd med de som redegjøres for i en publikasjon basert på en studie om institusjonsplasserte ungdommers erfaringer med, oppfatninger av og strategier knyttet til vennskap (Ulset, 2016). Dette gjaldt blant annet ungdommenes skolesituasjon (se punkt 7.2.2) og det faktum at de bodde (midlertidig) i en institusjon. Disse faktorene hadde betydning for om det lot seg gjøre og/eller var ønskelig fra ungdommens side å utvikle vennskap utenfor institusjonssettingen. Når det gjaldt erfaringer med gjentatte flyttinger i oppveksten, som viste seg å være av betydning i vennskapsstudien, fremsto ikke denne som like relevant for ungdommene som deltok som informanter i feltarbeidsstudien. Det fremgikk nemlig at ungdom som hadde flyttet mye i oppveksten, enten med familien sin eller i regi av barnevernet eller begge deler, kunne ta disse erfaringene i betraktning når de møtte jevnaldrende på nye steder. De valgte «å

reservere seg» og «å holde avstand». Deres erfaringsgrunnlag tilsa at de ikke skulle bli boende, men bryte opp og flytte videre. Det var hensiktsmessig ikke å skape og inngå nære vennerelasjoner på de nye stedene, ettersom de hadde erfart at det var trist å forlate og ta farvel (Ulset, 2016). Grunnen til at dette ikke var like relevant for de ungdommene som deltok i feltarbeidsstudien, var at de (stort sett) ikke hadde en historie med gjentatte flyttinger i oppveksten. På den annen side visste de at institusjonsoppholdet var midlertidig. Etter et knapt år flyttet de gjerne tilbake til sine respektive foreldre eller til et fosterhjem. Vissheten om at institusjonsoppholdet var midlertidig, til dels kortvarig, og det at de ikke skulle bli boende i nærområdet, hadde trolig betydning for hva de fant hensiktsmessig med tanke på å skape – og inngå – vennerelasjoner (se også punkt 7.2.1 og 7.2.2).

Robin fortalte at venner var noe man kunne påberope seg å ha først når man møtte dem (fysisk og/eller via dataspill på internett) utenom skoletid: *«Det er ikke venner når du bare møter dem på skolen». «(...) [D]et interesserer meg ikke å få venner når du ikke kan ha besøk av dem og sånn.»* Robin opplevde det som vanskelig både å motta besøk av jevnaldrende og å avlegge besøk hos dem. Når man i tillegg opplevde å bli hindret i å følge med på og delta i dataspill med dem på nettet, ble dette med venner og venneetablering enda vanskeligere:

«For eksempel hvis du er fjorten nå, da, og alle i klassen din spiller et sekstenårsspill som er så bra og nytt. Så blir du flyttet til (...) («navn på ungdomshjem»), og så tar de ifra deg det. Da frasier vennene dine deg, da. Da vil de ikke være vennene dine, da spiller du ikke det samme som de har, og da blir det så man ikke har samme interessene. Da vil de ikke være vennene dine.»

Robin ga uttrykk for å kjenne seg hindret i å få og/eller ha kontakt med venner gjennom regler som gjaldt ved ungdomshjemmet, men som den gjengse jevnaldring ikke forholdt seg til. Mange (potensielle venner) brukte mye «tid sammen» i forbindelse med dataspill på internett, og kontakt ble gjerne etablert og opprettholdt gjennom denne felles interessen. Robin ønsket å være en del av denne kretsen, men opplevde å bli hindret ved at de voksne ved ungdomshjemmet forholdt seg noe strengt til dataspilletts aldersgrense.

Miljøpersonalet forsøkte å legge til rette for at ungdommene skulle kunne opprettholde kontakt med venner de hadde fra før – fra hjemstedet – når dette ble ansett som gunstig. Avtaler ble gjort, og de voksne stilte opp for å bringe/hente ungdommene, slik at disse

kunne omgås barndomsvenner. Noen av ungdommene reiste ofte hjem i helgene og styrte denne mulige kontakten på egen hånd. Det var likevel ikke uproblematisk å flytte såpass langt fra hjemstedet at man ikke kunne opprettholde daglig kontakt med vennene utenom de mulighetene som sosiale medier ga. Her er et eksempel på hvordan Andrea opplevde dette:

- *Vennene som du har fra før, har du kontakt med dem i fritiden?*
- *Litt. Det blir nå bare mindre og mindre.*
- *Er det noe å gjøre med det?*
- *Nei, ikke egentlig. For at det er jo såpass langt unna. De har nå sine ting på fritiden og sånn. Det har nå jeg og, og jeg kommer meg liksom ikke inn til (...) så ofte heller, så.*
- *(...). Er det leit at man mister kontakten?*
- *Ja, det er jo, det er det. Men, det er liksom ikke så mye å gjøre med det. (...). Jeg kommer jo til å holde kontakten sånn litt, jeg kommer til å kjenne dem og vite hvem dem er, og sånn. Så når jeg flytter tilbake til (...), om tre år, så får jeg heller ta ordentlig kontakt igjen da, tenker jeg.*
- *Har du litt kontakt med dem på sosiale medier?*
- *Ja.*
- *Og så har du møtt dem noen ganger. Det har vært bare noen helger?*
- *Ja, men det er nå nok, eller det er ikke nok, men liksom, nok til liksom å holde kontakten sånn greit. Sånn at man ikke glemmer i hvert fall.*

Kontakten med barndomsvennene var ikke brutt, men Andrea erfarte at det nå gikk lengre tid mellom hver gang de møttes. Fremfor alt handlet nok dette om den fysiske avstanden. Institusjonsplasseringen medførte både skolebytte og en avstand til hjemstedet som ikke tillot daglig kontakt og omgang med vennene (utenom sosiale medier). Nå var det i stedet blitt et realistisk mål å opprettholde kontakt for ikke å glemme, mer enn for å ivareta nære vennskapsbånd.

De som ikke deltok i organiserte aktiviteter brukte mye av fritiden sammen. De besøkte hverandre i husene, eller var utendørs. I vår- og sommermånedene hendte det at de dro til sentrumsområdet og var der noen timer på ettermiddags- og kveldstid. I høst- og vintermånedene var de mer stedsbundne og det var mindre aktivitet utendørs. Enkelte dro av og til på ungdomsklubb. Det hendte at jentene og guttene samlet seg og fant på noe i lag, men langt oftere holdt jentene sammen (på den ene siden) og noen av guttene (på den andre).

Det var ikke slik at alle ungdommene ved institusjonsenheten definerte hverandre som venner, men de fleste hadde noen de kom godt overens med og som de oppfattet – og kunne beskrive som venner. De oppsøkte hverandre i hverdagen, på ettermiddager og kvelder. De planla ulike gjøremål og aktiviteter som de ønsket å gjøre sammen og fant på ting her og nå. I intervjusamtalene snakket ungdommene om hvordan det var å bo sammen med andre som de i utgangspunktet ikke kjente, og om utvikling av mulige vennskap. Andrea resonnerte slik:

«Det har jeg ikke tenkt så mye på, men jo noen. Noen av dem er nå, de har nå blitt gode venner, siden.. Jeg tror liksom vi kunne, jeg tror vi kunne vært venner selv om vi ikke bodde sammen. (...). Jo, men det er litt sånn vanskelig for sånn...man har liksom ikke noe valg heller(...). Men jeg synes nå at det er veldig greit da. Miljøet her og sånn».

Andrea definerte noen av de andre som gode venner. I utgangspunktet kunne det tenkes at disse vennskapene hadde oppstått også i andre sammenhenger og omgivelser, men det var vanskelig å vite sikkert. Man hadde i grunnen ikke noe valg, når man bodde med andre ungdommer i en institusjonsenhet. Ungdommen syntes det var litt innfløkt å svare på dette og flere ga uttrykk for noe av det samme i intervjusamtalene og/eller i mer uformelle samtaler. Gjentatte observasjoner av handlinger og samspill ungdommene i mellom levnet imidlertid liten tvil om at de i mange sammenhenger fant støtte i hverandre, at de hadde det moro sammen og trivdes i hverandres selskap. De som fant tonen oppsøkte hverandre aktivt; de som ikke fant tonen holdt litt avstand til hverandre.

Miljøpersonalet oppfattet at mange ungdomsbeboere fikk dekket sine ønsker og behov når det gjaldt sosial aktivitet i de fellesskap som oppsto ved ungdomshjemmet. Dette til tross for at en del av ungdommene kanskje aldri hadde kommet sammen, stiftet bekjentskap og dannet vennsksapsrelasjoner utenfor denne settingen:

«Jeg tenker at de finner stort sett venner her. Mange hadde aldri blitt venner om de hadde vært på utsida.(...). Du tar det du får. Det er nok det, altså. Men det er ikke sånn at det nødvendigvis må være negativt av den grunn. De har jo behov for å bli sett og alt det sosiale. Og får du det fra en her, så dekker det mye av det behovet da».

Med hensyn til sosial aktivitet og mulige vennerelasjoner syntes ungdommene og de voksne å vurdere det å bo og leve sammen med jevnaldrende i en institusjonsenhet nokså likt. Selv om noen av ungdommene trolig ikke hadde funnet (naturlig) sammen «på utsida», som Lars uttrykte det, kunne relasjonene og fellesskapet som oppsto mellom ungdommene være av stor betydning for dem her og nå under institusjonsoppholdet.

9.4.1 Vennebesøk

Ungdommens venner og vennekontakt ble drøftet både i uformelle samtaler og i intervjusamtaler med miljøpersonalet. Vennebesøk som tema knyttet til fritid ble løftet frem på bakgrunn av observasjoner gjort gjennom uker og måneder: Ungdommene hadde svært sjelden eller aldri besøk av venner. Personalet ga uttrykk for at de i utgangspunktet var positive til å ha jevnaldrende venner på besøk ved institusjonsenheten. Samtidig viste de til forhold som de mente kunne si noe om hvorfor dette likevel sjelden skjedde. Her er et utdrag fra en intervjusamtale hvor Lars forteller noe om dette:

«Noen har venner på besøk, men det kan nok være litt, altså det er jo.. jeg kan se for meg selv jeg at det er flaut å bo på ungdomshjem og du ønsker ikke at det skal bli påmint, med å dra de hit (...)og det handler ikke noe om uvilje, for vi drar og henter venner vi.(...). I utgangspunktet så ønsker vi jo at de skal ha et mest mulig normalt liv. I det inngår jo sosialisering. Men det er klart, har vi spesielt krevende ungdommer så kan vi ikke dra hvem som helst inn i det heller. For det er, apropos sånn stigmatisering, vi kan liksom ikke ha folk på besøk hvis det er høylytt kranling i stua hver eneste dag.(...). Så vi prøver å legge til rette for det, men jeg tipper det er litt flaut. At det er lettere på en måte å være en av de andre utenfor, enn hvis du drar de andre hit på institusjonen».

Lars la vekt på forholdet «å bo i institusjon», og at dette trolig kunne oppleves som et stigma. Dette er i tråd med en tidligere studie om institusjonsplasserte ungdommers oppfatninger og tilnærminger hva angår venner og vennekontakt (Ulset, 2016). Å invitere med jevnaldrende klassekamerater og potensielle venner hjem til institusjonen ble nok av mange oppfattet som vanskelig. Ungdommene ønsket å fremstå som alle andre, eller som «en av de andre utenfor». Personalet ønsket at ungdommene skulle oppleve å ha et så normalt liv som mulig den tiden de bodde i institusjonen. Derfor var de stort sett positive om noen ga uttrykk for at de ønsket vennebesøk. Dersom de fant det gunstig kunne de til og med tilby seg å hente dem. En annen informant i personalgruppen vektla noe av det samme. Det var ønskelig å normalisere hverdagen mest mulig, men

det var ikke alltid lett å få til. På den ene siden kunne det oppleves vanskelig for ungdommene å fortelle andre jevnaldrende i skolen og på andre arenaer at de bodde i barneverninstitusjon. På den andre siden var det personalets oppgave å passe på at de omga seg med jevnaldrende venner som var bra for dem. Det var ulike aspekter som spilte inn, slik blant andre Eli formidlet i en intervjusamtale:

«Mange av dem synes det er ekkelt å bo på institusjon da. (...). Jeg tror nok de har noen sånne sperrer der ja. (...). Vi er veldig positive til at de tar med seg venner. Det spørres jo hvem det er, vi må jo vurdere, det kan jo være noen venner som ikke er heldig, sant. Og da er det ikke sikkert vi er like oppmuntrende. (...). Vi skal jo vite hvem de er sammen med og at det er en.. at den personen er bra for dem, på en måte. Vi har jo et kjempestort ansvar. Jeg tenker jo at det er jo en normalisering egentlig, i utgangspunktet, det å få ha med seg en venn hjem. Men selvfølgelig. Det er mange aspekter oppi det».

Også innpass i – og befatning med skolen ble nevnt som et forhold som kunne ha betydning for ungdommenes omgang med andre jevnaldrende og mulige vennebesøk:

«Altså sliter du med å komme deg inn på skolen, så er det ikke noe lettere å dra med seg venner hjem fra skolen, tenker jeg. Så vi har litt, vi kan godt jobbe enda mer med det».

Dersom ungdommene ikke opplevde trygghet, mestring og sosialisering i skolen var det heller ikke å vente at de så muligheten til å invitere med noen hjem. Lars mente at de kanskje kunne arbeide mer aktivt i forhold til skolen, slik at ungdommene opplevde større aksept, trygghet og mestring på denne arenaen. Forståelsen viser seg å være i samsvar med fortolkninger presentert i nevnte vennskapsstudie (Ulset, 2016).

10. LONGBOARDPROSJEKTET

Det er en lørdag i slutten av april. Klokken er halv tolv. Solen skinner fra skyfri himmel. Våren har kommet, og det er liv på plattingen bak huset. En ungdom og en voksen er i gang med et prosjekt. De skal bygge hver sitt longboard (en type skateboard). (...).

Arbeidet med longboardene går over mange uker og innbefatter alt fra idéutvikling, planlegging, prisvurderinger og innkjøp av nødvendig materiale og sikkerhetsutstyr til skissering av form på brett, testing av stikksag og sagblader, utskjæringer, pussing, dekorering av brett, vurdering av størrelse og hardhet på hjul og plassering av hjul, festing av hjul med trucker og kulelager og uttesting av kjøreegenskaper. Til slutt er produktene ferdige og klare til å tas i bruk.(...).

Flere ungdommer og voksne velger å lage sine egne longboards. Slik etableres et fruktbart felles prosjekt og en ny fritidssysse.³⁶

10.1 Om prosess, miljøterapi og det å skape sammenheng og mening

Longboardprosjektet bidro til å kaste lys over og beskrive deler av det sosiale liv ved ungdomshjemmet under den seks måneder lange feltarbeidsperioden. På den ene siden var det spennende å observere fremdriften i prosjektet, fra oppstart via meningsutvekslinger, prøving, feiling og mestring til ferdigstillelse og ibruktaging.³⁷ (Prosjektet ble for så vidt videreført ved at ungdom og ansatte skapte en ny arena for lek og aktivitet som kunne tas i bruk i fellesskap og/eller også individuelt. I tillegg var det flere ungdommer som ønsket å lage egne brett, og som kom i gang etter hvert. Dermed ble også planleggings- og byggefase videreført). På den andre siden var det interessant å reflektere over betydningen av det samspill som ble skapt gjennom longboardprosjektet, og hvordan miljøterapien som fagideologiske tenkning syntes å kunne komme til sin rett i dette. Det siktes da til den miljøterapi hvis grunnlagstenkning hviler på en humanistisk tilnærming med søkelys på menneskets autonomi, og ikke den atferdsanalytiske til-

³⁶ Teksten er hentet fra feltnotater gjort på ulike tidspunkt, hvor jeg skriver om longboard-prosjektet.

³⁷ Jeg hadde ikke mulighet til å overvære alle trinn i prosessen, men jeg fikk med meg en god del. For øvrig gjennomførte jeg flere samtaler både med ungdoms – og vokseninformeranter som omhandlet brettprosjektet.

nærmingen, som har søkelys på endring av uønsket atferd (Lillevik og Øien 2015). Min oppfatning var at miljøpersonalet evnet å tilrettelegge og skapte muligheter for utvikling gjennom brettprosjektet. Lillevik og Øien peker på at miljøterapien overordnet *«(...) betegner en samhandlingsform som preges av miljøterapeutens planlagte, tilrettelagte og systematiske bruk av det som skjer i samspillet mellom bruker og miljøterapeut i miljøet, i «her og nå»-situasjonen»* (2015: 2). Miljøterapien innebærer blant annet stor grad av planlegging – tiltakene beskrives før de settes i verk – men det poengteres også at den må være i stand til å nyttiggjøre seg de uforutsette muligheter som måtte oppstå. Med andre ord: Den må favne om spontanitet – terapeutisk spontanitet (Lillevik og Øien, 2015. Viser til Olkowska & Landmark, 2009). Larsen (2015) er opptatt av de organisatoriske rammebetingelsene og hevder at det å skape muligheter for at barn og unge i sin situasjon kan arbeide med sin forandring og utvikling, er miljøterapiens primære oppgave.

Gjennom brettprosjektet var det mulig å observere uformelt og meningsfylt samspill mellom ungdom og voksne som gikk over tid, i fritiden og mot et felles mål. Innenfor en institusjonssetting er mye knyttet til tid, tidspunkter og planlegging av aktiviteter innenfor de tidsrom som ikke allerede er fylt med ulike typer virksomheter. Det er mye og mange som skal tas hensyn til, og det er ikke slik at dette alltid oppleves som meningsfylt flyt og kontinuitet i hverdagen. Prosjektet, som også krevde planlegging, syntes derimot å bidra til å skape nettopp sammenheng og mening gjennom positivt samspill som gikk over tid, og som ungdommene visste skulle holde frem. Utgangspunktet var at de selv var motiverte og ønsket å skape og eie sine egne brett. Aktiviteten var på ungdommens premisser og ble ikke drevet frem av de voksne alene. Derimot sto det voksne ved siden av som selv syntes motiverte, og som var klare til å bidra med hjelp og veiledning, og som også kunne ta imot råd fra ungdommene. En gjensidighet lå til grunn for samspillet. Ungdommene og de to voksne som deltok aktivt i prosjektet, hadde en felles plan og et mål. De hadde til og med snakket – og gjort avtaler om hvor og hvordan de kunne teste brettene og øve på å bruke dem når de var ferdigstilt. I forbindelse med de mange brettøktene utenfor institusjonsenheten ble opplevelsene også forevige ved fotografering og film. Slik kunne minner tas vare på – også visuelt.

Ulike situasjoner og samhandlinger som ble observert og/eller som jeg også deltok i tilknytning til arbeidet med longboardene ble nedtegnet i feltdagboken. Tidlig i prosjektet – i april måned – står det blant annet:

Kristian fremstår som tydelig i samhandlingen. Han gir ros og veileder, men tenker også høyt i lag med Daniel og etterspør hans synspunkter. De gjør noen feil. Deretter løser de disse sammen.

I notatene fra juni måned beskrives en situasjon hvor Daniel arbeider med longboardene, og hvor jeg observerer og bidrar litt som medhjelper:

Daniel sitter på stuegulvet og gjør ferdig longboardene; to av de voksnes i tillegg til sitt eget. Han monterer hjul og er i godt humør. Jeg sier det er hyggelig å se ham, og hjelper til med å holde brettet, slik at han får boret hull og skrudd i skruer. Daniel er spesielt opptatt av å ferdigstille ett av brettene. Det tilhører Anne som ikke er på jobb. Han ønsker å stikke innom og gi det til henne, når de drar inn til byen for å kjøpe hjelm.

På et senere tidspunkt samme måned viser feltdagboken til følgende observasjon:

Daniel kommer og setter seg ved siden av Anne i sofaen. De har en fin tone seg imellom og viser at de setter pris på hverandre. Daniel er glad for å få hjelp til å ordne bremsehanskene. Han prøver dem på og mener at Anne ikke må bruke mer tid enn nødvendig på å fikse dem. De slår vitser, har det moro og virker avslappet og fornøyd i samspill med hverandre.

Mange feltnotater viser at handlingene i tilknytning til brettprosjektet baserte seg på gjensidighet og en entusiasme rundt det å skape noe sammen. Prosjektet tilrettela både for medvirkning og selvstendighet, og mange (sam)handlingene kunne tolkes som uttrykk for omsorg og omtanke. Samarbeidet rundt den uformelle aktiviteten åpnet dessuten for et videre samspill.

I en intervju samtale ga lederen uttrykk for viktigheten av nettopp å skape ideer, prosjekter og aktiviteter som fenger, slik som longboardprosjektet:

«Det er det å finne noe som fenger, da. Det er jo klart, det er ikke bare for en voksen å si: Kom, nå skal vi gjøre det, det blir hyggelig. Det vet man jo i ungdomstiden at det er ikke noe spesielt, det er ikke sånn det skal skje. Men hvis det er noe som virkelig fenger, et prosjekt du får til (...). Det har med at det var to som brant for det, to voksne som brant for det. (...). Til og med jeg har vært med.»

Lederen vektla betydningen av valgfrihet, og at aktiviteter og mulige prosjekter måtte være ønsket og villet fra ungdommens side. I tillegg krevde slike prosesser også interesse og engasjement fra voksne i miljøpersonalgruppen. Flere ungdommer ga uttrykk for det samme. Det var viktig for dem at interessen fra de voksne var ekte. Som nevnt tidligere kom de i ulike sammenhenger tilbake til – og fremhevet betydningen av – «ekthet». De ønsket seg voksne som ikke bare gjorde jobben sin, men som ga uttrykk for oppriktig trivsel, glede og engasjement.

Et annet trekk ved samspillet rundt brettprosjektet var at det fremsto som fritt for betingelser og/eller konsekvenser. Det var ikke noe krav om at brettene måtte ferdigstilles (innen et gitt tidspunkt), og det var ikke slik at prosjektet ville ta slutt eller lignende dersom brettene ikke ble ferdigstilt. Ferdigstilling var heller ikke knyttet til noen form for belønning ut over at en fikk sitt eget brett og mulighet til å bruke det. Samhandlingen bar preg av åpenhet og fleksibilitet, og den kunne favne om et mangfold av positive, fruktbare betydninger: det å gjøre noe villet og lystbetont sammen, å være sammen, å se hverandre og å ha tid til hverandre, å skape noe selv og i fellesskap, å oppleve medvirkning og mestring, å bygge tillit og bidra til å skape trivsel og glede i miljøet.

10.2 Om samhandling og relasjonelle ferdigheter

Samvær og samhandling regnes som grunnleggende elementer i miljøterapifaget. Ifølge Wadel og Wadel (2007) forutsetter samhandling relasjonelle ferdigheter. De bruker bildet «pasning og mottak» og redegjør for hvordan pasningsferdigheter er avhengig av mottaksferdigheter. Andreassen og Wadel (1989) påpeker at pasnings- og mottaksferdigheter er noe to eller flere personer besitter sammen. Samhandling forutsetter at de som samhandler, utfyller hverandre. Den som skal passe, må mestre pasningen, og den som skal ta imot, må mestre mottaket. En ytring eller handling krever en respons for at den skal bli meningsfull; den gir ikke mening i seg selv (Wadel 2012, viser til Mead & Morris 1934). I brettprosjektet syntes ungdommen og de voksne å mestre dette pasnings- og mottaksspillet. Dermed fremsto det som et eksempel på en møteplass og/eller et tiltak hvor miljøpersonell og ungdom lyktes bedre i sitt samspill enn i enkelte andre sammenhenger, hvor man ikke alltid lyktes like godt med pasning og mottak, for eksempel i forbindelse med spørsmål - og forsøk på samarbeid, som hadde med skole å gjøre. Det var imidlertid interessant å høre Kristian, som engasjerte seg i brettprosjektet, fortelle hvordan denne typen felles aktiviteter også kunne være «en vei inn»

for å skape dialog og samspill rundt viktige skolespørsmål. Det var ikke alltid ungdommene og de voksne nådde hverandre gjennom tradisjonell alvorsprat:

«For eksempel å lage et longboard sammen, gjøre aktiviteter eller ta de med ut og gjøre noe annet, så skaper du båndet som kanskje trengs til at de spør deg om lekser, til at du kan nå de på andre områder igjen, senere.»

Flere i miljøpersonalgruppen ga uttrykk for det samme. Å bygge tillit og relasjon gjennom positive, givende aktiviteter – som ungdommen selv ønsket å bruke tid på og deltok aktivt i – var en måte å komme videre på (for å støtte og tilrettelegge bedre) på andre viktige områder, for eksempel når det gjaldt skole. Samtidig bemerket ungdommene som deltok i brettprosjektet, at det for dem var viktig at de voksne som deltok, faktisk ønsket å bruke tid på denne aktiviteten. Jeg tolket det slik at en felles glede og interesse helst burde ligge til grunn om man skulle få til et genuint samspill.

Lillevik og Øyen (2015) skriver blant annet om «den forstående tilnærming» i sin artikkel om miljøterapi, og hevder at det å oppleve genuin interesse fra en hjelper kan oppfattes som anerkjennende. De viser også til Skjervheim (1996) når de snakker om det å bygge en deltagende allianse ved at den som skal hjelpe, involverer seg i den andre og lar dennes opplevelser stå i sentrum. Slik bidrar hjelperen til å gjøre den andres opplevelse gyldig og gjeldende. Longboardprosjektet kan tolkes som en god setting eller ramme for utvikling av deltagende allianser. Selve innholdet i prosjektet – måten man arbeidet sammen og samhandlet på – innbød til en type forening som kunne ha betydning for bygging av tillit og kvalitet i relasjonen. Det som ble skapt i møtene og samhandlingen rundt prosjektet, syntes verdifullt utover seg selv. Det kunne være en inngang for å komme videre på andre områder i ungdommens liv, hvor de voksne trengte å forstå hvordan de skulle gå frem for å evne og støtte og tilrettelegge for ønsket utvikling og/eller endring. Krüger (2009) skriver blant annet om musikk/musikkterapi som tiltak for institusjonaliserte barn og unge og hvordan dette også kan bidra til selvhjelp.³⁸ Han beskriver musikkterapien som et supplement til miljøterapien, og viser hvordan dette ressursorienterte tiltaket kan bidra til at man gjennomfører handlinger og bygger relasjoner til mennesker og miljøer som ellers ville vært vanskelig å få til: «Selvhjelp kan slik handle om å bidra til å etablere praksiser der mennesker får anledning og myndighet til å utvikle strukturerende ressurser som de kan bruke til å endre egne liv i samspill med sine omgivelser» (2009: 182).

³⁸ https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/157208/Musikk_i_psykisk_helsearbeid_med_barn_og_unge.pdf

10.3 Det motsatte av kartleggingslogikk?

Er det mulig å tolke den måte å tenke og gjøre på som brettprosjektet representerte, som noe i retning av det motsatte av den tenkning og praksis som tilhører «atferdsingeniørenes vitensnett» (Schaanning, E. <http://www.arrvev.no/bok/vitensnett-et-omkring-barnet>), og som man finner innenfor kartleggingslogikk? Kartlegginger kan blant annet handle om å sanke informasjon, undersøke og vurdere eller utrede et barn / en ungdoms væremåte. Det ble også gjennomført en type kartlegging ved ungdomshjemmet. Den gikk ut på at miljøpersonalet de første ukene etter inntak observerte og registrerte ungdommens opptreden i ulike sammenhenger. De festet seg blant annet ved mat-, kostholds – og måltidsvaner, rutiner knyttet til hygiene og søvn, og sosiale ferdigheter og/eller utfordringer. Hva var hensikten med denne prosedyren? En plausibel tolkning var at den – sammen med sakspapirer og tiltaksplan fra barneverntjenesten – skulle gi personalet nødvendig informasjon om ungdommen. Den skulle gi innsikt i hvordan man skulle tilrettelegge for utvikling og å nå eventuelle endringsmål i tiltaksplanen. Kartleggingen var basert på miljøpersonalets observasjoner. Ungdommene deltok ikke aktivt i denne prosessen; de var mer eller mindre passive objekter hvis være- og handlemåter ble iaktatt, registrert og vurdert.

Dersom man vurderer longboardprosjektet som et eksempel på en fremgangsmåte som også kan brukes når man skal lære å kjenne og forstå ungdommen, var dette på mange måter basert på det motsatte av ovennevnte kartleggingslogikk. Her var ungdommene aktive subjekter i prosessen, ikke passive objekter som ble observert og registrert via veiledende punkter på et skjema. Prosjektet var like mye ungdommens bord som de voksnes, og rollene var mer likestilte enn de var i mange andre sammenhenger. Det er mulig å anta at de som deltok, også kjente en form for «eierskap» til prosjektet. Ved aktiv deltagelse kunne de diskutere og komme frem til løsninger sammen. Veiledning og læring kunne gå begge veier – fra ungdom til voksen og fra voksen til ungdom. Kunnskap er makt, og i denne sammenheng kunne ungdommene ha vel så mye innsikt som de voksne. Brettprosjektet tilrettela for aktiv deltagelse i fellesskap, det bidro til mestring og myndiggjøring, og det var en god inngang med tanke på at miljøpersonalet skulle kunne lære å kjenne ungdommen og vice versa. I motsetning til kartleggingslogikker og såkalte evidensbaserte metoder og praksiser kunne man kanskje ikke så lett registrere og måle virkningene av longboardprosjektet, men slik er det ofte med mellommenneskelige relasjoner og kommunikasjon/samspill mellom barn, ungdom og voksne (forstått som likeverdige subjekter). Det som ikke så lett kan måles er likevel ikke av mindre betydning; snarere tvert imot.

10.3.1 Imøtekomme mål beskrevet i tiltaksplan

Prosjektaktiviteter, metoder og tiltak hvor barn og unge som bor i barneverninstitusjon, er direkte involverte og har reell medvirkning, kan også bidra til å imøtekomme målbeskrivelser i barneverntjenestens tiltaksplan. Som nevnt kunne brettprosjektet ha verdi utover seg selv ved at ungdommen og de voksne «nærmet seg hverandre», slik at de kunne samarbeide på andre viktige områder. Prosjektet var felles og villet. Det bidro til aktivitet og fruktbart samspill. Mål beskrevet i barneverntjenestens tiltaksplan kan sjelden nås dersom ungdommen og/eller de voksne ikke er innstilt på – eller ikke ser meningen med – å nå dem. Det krever dessuten samspill mellom partene og en vilje til «å dra i samme retning». Gjennom longboardprosjektet var det mulig å skape gjensidig tillit i relasjonene og samhandlingen ungdommen og de voksne imellom. Det ble bemerket av miljøpersonalet at dette burde ligge i bunn for «å komme i posisjon», slik at man kunne tilrettelegge og støtte på andre områder – eksempelvis med hensyn til skole, fritid, nettverk/venner og familie. Metoder og tiltak hvor ungdommene myndiggjøres og frigjøres fremfor å bli objektivert, bidrar til å skape tillit, samspill, trygghet og trivsel.

10.4 Om reell medvirkning, myndiggjøring, mestring og livskvalitet

I helsefremmende arbeid står myndiggjøring sentralt. Når det gjelder barn og unge som bor i barneverninstitusjon, sier lovverket at de har rett til å medvirke i alle forhold som berører deres liv (lov om barneverntjenester med forskrifter). Institusjonene trenger derfor ressursorienterte tiltak som tilrettelegger for reell medvirkning fra beboernes side, og som kan bidra til mestring og økt livskvalitet. Tilrettelegging for – og ivaretagelse av – rettigheter knyttet til medvirkning synes å være en spesielt utfordrende oppgave hva angår barn og unge som bor i barneverninstitusjon (se for eksempel: Ulset og Melheim, 2013; Ulset og Tjelflaat, 2012; Backe-Hansen, Bakketeig, Gautun og Grønningssæter, 2011, Reime og Fjær, 2010, Ulset, 2010; Ulset, 2009; Tjelflaat og Ulset, 2008). Dette poengteres også i NOU 2011: 20 «Ungdom, makt og medvirkning»: *De som er under offentlig omsorg vil i kraft av sine erfaringer og den situasjonen de er i, ofte være mer sårbare enn andre unge. De beslutninger myndighetene fatter om dem, har dessuten stor innvirkning på deres hverdagsliv og framtidsutsikter*.³⁹ Ut fra dette gir utvalget støtte til barnevernpanelet som – for å sikre de unges medvirkning – vil utvikle samtaleformer som gjør at barn og unge vil dele sine erfaringer og komme

³⁹ <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou-2011-20/id666389/?docId=NOU201120110020000DDDEPIS&q=&navchap=1&ch=10>

med ønsker for sitt liv. Videre viser de til at det er behov for å utvikle og ta i bruk nye uttrykksformer for å realisere reell delaktighet for disse ungdommene. Brettprosjektet kan representere et slikt eksempel. Om det ikke er et eksempel på «en samtaleform», er det i hvert fall et eksempel på – og et uttrykk for et samspill som kunne lede til at ungdommen kjente tillit og turte å dele sine meninger og erfaringer og å komme med ønsker for sine liv. Miljøpersonalet syntes å evne å tilrettelegge for reell medvirkning gjennom dette tiltaket.

Mange mener at man for å fremme helse og livskvalitet må sørge for at de som er i kontakt med tjeneste – og hjelpeapparatet opplever mestring, mening og sammenheng, og at de får en reell mulighet til å medvirke i beslutningsprosesser som gjelder igangsetting av tiltak. Det er grunn til å tro at ulike myndiggjørende metoder og tiltak også vil være nyttige for barn og unge som har opphold i barneverninstitusjoner, ikke bare ved at de får bedre fysisk og psykisk helse der og da, men også med tanke på videre selvstendiggjøring, livsmestring og deltagelse i samfunnet.

AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Med longboardprosjektet som eksempel på en sosial aktivitet og et tiltak som bidrar til å skape et fruktbart samspill mellom ungdom og voksne ved institusjonsenheten avsluttes denne rapporten. Den har for øvrig favnet om handlinger og samhandling sett i sammenheng med:

- Barneverninstitusjonens kvaliteter, og hva barneverninstitusjonen representerer for hvem.
- Ungdommen og de voksnes begreper om og betraktninger av hverandre, og hva de representerer for hverandre.
- Forhold rundt skolegang og skole som del av institusjonens oppdrag i forbindelse med ungdommens opphold.
- Sosiale dimensjoner og interaksjonsmønstre knyttet til mat- og måltidspraksiser.
- Ungdommen fritid – deres muligheter og valg, og hvordan miljøpersonalet evner å tilrettelegge og bistå ut i fra deres ønsker og interesser.

De fleste studier frembringer nye spørsmålstillinger og idéer. De kan avdekke eller peke på (tema)områder og mulige sammenhenger som fremstår som sentrale, men som man har lite forskningsbasert kunnskap om. Dette danner grunnlag for å anbefale ytterligere forskning. Siden denne studien representerer et eksempel og funnene ikke er direkte generaliserbare, synes det formålstjenlig å forske mer på flere av de temaområder som presenteres i rapporten. Som avsluttende kommentar vil jeg fremheve og anbefale følgende:

Vi trenger å vite mer om de begreper og betraktninger som foreligger og skapes om «de andre»; ungdommene vis-à-vis miljøpersonalet og vice versa, og hvilke betydninger disse har for handlinger og samspill innenfor institusjonssettingen. I denne forbindelse kan det være interessant å se nærmere på barneverninstitusjoner som er godkjente for ulike typer plasseringer; akutt, omsorg, atferd og/eller rus. Videre viser studien som denne rapporten bygger på at skole er et sentralt tema i hverdagen også for ungdom som bor i institusjon, men at de kan oppleve ulike utfordringer i denne forbindelse. Disse kan ha betydning for deres valg og strategier og for kommunikasjonen og samhandlingen ungdommen og miljøpersonalet i mellom. Det bør forskes mer på hvordan ulike skoletilbud og opplæringsmodeller i barneverninstitusjonene oppleves

og synes å virke. Ungdom som plasseres i barneverninstitusjon må forholde seg til mye fremmedartet på én og samme tid: nytt midlertidig hjem, ukjente omgivelser, ny midlertidig skole/nytt skolemiljø samt at de må forholde seg til mange, i utgangspunktet, ukjente personer. For å skape best mulig trygghet og trivsel er det å anta at hensyn-tagen til dette vil ha stor betydning, når man søker å tilrettelegge for skolegang, utvikler tiltak og tilpasser opplæringen.

Mat – og måltidspraksiser er et interessant og viktig tema. Vi trenger blant annet mer innsikt i forhold knyttet til ernæring, kosthold og regelmessighet med hensyn til inntak av mat. Det er også rom for studier som undersøker nærmere om og eventuelt hvordan mat – og måltidspraksiser kan fremstå som sentrale omsorgshandlinger i hverdagen, og som går dypere inn i ulike sosiale dimensjoner ved disse og betydningen av dem. I tillegg kan det være nyttig å vite mer om institusjonsplasserte barn og unges erfaringer med innsovning, søvn og døgnrytme.

Helt til slutt vil jeg peke på og anbefale noe som går utover ytterligere forskning på de ovennevnte temaområder. Ut ifra den innsikt som et seks måneder langt feltarbeid kan frembringe, synes det å være grunn til å rette oppmerksomhet mot å skape og prøve ut tiltak hvis mål er å få ungdom og miljøpersonell i barneverninstitusjoner til å virke sammen. I et handlings – og samspillperspektiv, hvor det er ønskelig at aktørene «spiller på lag», er det avgjørende at ungdommene opplever å få delta og være aktive subjekter. Det lar seg vanskelig gjøre å bli kjent med den enkelte ungdom gjennom tradisjonelle kartleggingsteknikker, hvor den som kartlegges fremstår som et passivt objekt hvis væremåte registreres og vurderes via veiledende punkter på et skjema. Å bli kjent og å skape tillit i relasjonene er imidlertid nødvendig, dersom miljøpersonalet skal oppleve å komme i en posisjon hvor ungdommen faktisk åpner for at de skal kunne bistå, gi omsorg og tilrettelegge for endring og mestring. Longboardprosjektet kan stå som et eksempel i denne forbindelse; et tiltak som pågikk over tid og hvor aktørene – ungdom og voksne, utfylte hverandre, mestret «pasninger og mottak» og fikk i stand et godt samspill. Prosjektet fremsto som givende og fruktbart i seg selv, samtidig som det kunne bidra til innpass og samhandling på andre viktige områder i ungdommenes liv. Det snakkes av og til om «vinn-vinn-situasjoner». Dette tiltaket syntes å tilrettelegge for slike.

LITTERATUR

Andreassen, Kjell S. og Cato Wadel (1989): *Ledelse, teamarbeid og temautvikling i fotball og næringsliv*. Flekkefjord: Seek AS.

Asplund, Johan (1970): *Om undran inför samhället*. Kalmar: Argos Förlag AB.

Azzopardi, Marian Muscat (2010): “Where is home? The Voice of Children and Young Persons Living in Care” i: *International Journal of Child & Family Welfare*. Vol. 13, s. 171-186.

Backe-Hansen, Elisabeth, Elisiv Bakketeig, Heidi Gautun og Arne Backer Grønning-sæter (2011): *Institusjonsplassering – siste utvei? Betydningen av barnevernsreformen fra 2004 for institusjonstilbudet*, (Rapport nr. 21). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Backe-Hansen, Elisabeth (2009): *Barn*. De nasjonale forskningsetiske komiteene, Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Hentet fra <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Barn/>

Bateson, Gregory (1979): *Mind and Nature: A Necessary Unity*, New York: Dutton.

Day, David M. (2000): *A review of the literature on restraints and seclusions with children and youth: Towards the development of a perspective in practice*. Report to the Intersectoral/Interministerial Steering Committee on Behaviour Management Interventions for Children and Youth in Residential and Hospital Settings. Toronto, Ontario.

De nasjonale forskningsetiske komiteene (2016): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.

De nasjonale forskningsetiske komiteene (u.å): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet fra <https://www.etikkom.no/fbib/temaer/personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/konfidensialitet/#relasjonen>

Emond, Ruth (2004): “Rethinking Our Understanding of the Resident Group in Group Care” i: *Child & youth Care Forum*. Vol. 33, Issue 3, s. 193-207.

Emond, Ruth (2003): “Putting the Care into Residential Care. The role of Young People” i: *Journal of Social Work*. Vol. 3 no. 3, s. 321-337.

Emond Ruth, Ian McIntosh & Samantha Punch (2014): “Food and Feelings in Residential Child Care” i: *British Journal of Social Work*. 44 (7), s. 1840-1856.

Eriksen, Thomas Hylland (1993): «Kulturoversettelse: Felles praksis og kontekstualisering» i: *Norsk Antropologisk tidsskrift*. Nr. 1. Hentet fra <http://hyllanderiksen.net/Kulturoversettelse.html>

Eriksen, Thomas Hylland (1998, orig. 1993): *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*, Oslo: Universitetsforlaget.

Fangen, Katrine (2004): *Deltagende observasjon*, Bergen: Fagbokforlaget.

Follesø, Reidun (2015): «De må like meg for å jobbe med meg!» i: *Barn i Norge. Ungdom og psykisk helse*. ISSN 1502-6604, s. 40 - 53.

Fransson, Elisabeth og Jan Storø (2011): “Dealing with the past in the transition from care. A post-structural analysis of young people's accounts” i: *Children and youth services review*. Vol. 33, Issue 12, s. 2519-2525.

Fransson, Elisabeth (1996): *Rom for jenteliv? En sosiologisk studie av relasjoner i en barneverninstitusjon*, (Rapport nr. 3). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Garfinkel, Harold (1967): *Studies in Ethnometodology*, Oxford: Polity Press.

Garsjø, Olav (2008): *Institusjonssosiologi – perspektiver på helse- og omsorgsinstitusjoner*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Gautun, Heidi (2010): «En brukerundersøkelse blant langtidsplasserte ungdommer i barneverninstitusjonene» i: *Barn*. Nr. 2, s. 51-64. Trondheim: Norsk senter for barneforskning, NTNU.

Gautun, Heidi, Karin Sasaoka og Cay Gjerustad (2006): Brukerundersøkelse i barneverninstitusjonene, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.

Habermas, Jürgen (1984): *The Theory of Communicative Action – Reason and Rationalization of Society*, vol. I, Boston: Beacon Press.

Hammer, Espen (2006): «Individualisering og trygghet i det senmoderne samfunn» i: *Trygghet*. Eriksen, Thomas Hylland (red.), Oslo: Universitetsforlaget.

Hennum, Nicole (1997): *Den komplekse virkelighet: Krise- og utredningsinstitusjoners tvetydige verden*, (Rapport nr. 11). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Henriksen, Anna, Jürgen Degner & Lars Oscarsson (2008): “Youths in coercive residential care: attitudes towards key staff members’ personal involvement, from a therapeutic alliance perspective” i: *European Journal of Social Work*. Vol. 11, Issue 2, s. 145-159.

Honneth, Axel (2008): *Kamp om anerkjennelse*, Oslo: Pax forlag AS.

Kayed, Nanna, Thomas Jozefiak, Tormod Rimehaug, Torill Tjelflaat, Anne-Mari Brubakk og Lars Wichstrøm (2015): *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*, (Rapport). Trondheim: Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – psykisk helse og barnevern.

Kjønstad, Asbjørn og Aslak Syse (2008): *Velferdsrett I. Grunnleggende rettigheter, rettssikkerhet og tvang*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Krüger, Viggo (2009): «Musikkterapi som hjelp til selvhjelp i kontekst av barnevernsarbeid» i: Ruud, Even (red.) *Musikk i psykisk helsearbeid med barn og unge*. NMH-publikasjon nr. 5, Skriftserie fra Senter for musikk og helse.

Landrø, Tora og Geir Hyrve (2013): *Relasjoner som gjør en forskjell – Villa Vika gjennom 15 år*, Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag.

Larsen, Erik (2012): «Hva gjør miljøterapi mulig?» i: Mevik, Kate og Erik Larsen (red.) *Miljøterapeutisk praksis. Fortellinger fra arbeidet med utsatte barn og unge*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 101-110.

Larsen, Erik (2015, orig. 2004): *Miljøterapi med barn og unge. Organisasjonen som terapeut*, Oslo: Universitetsforlaget.

Lillevik, Ole Greger og Lisa Øien (2015): *Hva er miljøterapi?* <https://psykologisk.no/2015/02/hva-er-miljoterapi/>

Løgstrup, Knud Ejler (1991): *Den etiske fordring*. Copenhagen: Gyldendal.

Marshall, Catherine & Gretchen Rossmann (1995): *Designing qualitative research*, Thousand Oaks: Sage.

Mathisen, Anders S. (2010): *Suppe, såpe og frelse som en del av det miljøterapeutiske arbeidet. En studie av Frelsesarmeens barneverninstitusjoner*, (Notat 5/2010). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring

McIntosh, Ian, Samantha Punch, Nika Dorrer & Ruth Emond (2010): «‘You don’t have to be watched to make your toast’: surveillance and food practices within residential care» i: *Surveillance and Society*. 7(3), s. 287-300.

Mead, George Herbert & Charles W. Morris (1934): *Mind, Self & Society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.

Mol, Annemarie, Ingunn Moser and Jeanette Pols (2010): *Care in practice: on tinkering in clinics, homes and farms*. Bielefeld, Transcript Verlag.

Olkowska, Alicja og Berit Landmark (2009): «Hva gjør miljøterapi til terapi?» i: *Fon-tene*. Nr. 9, s. 52-59.

Punch, Samantha, Ian McIntosh, Ruth Emond & Nika Dorrer (2009): «Food and Relationships: Children's Experiences in Residential Care» i: James Allison, Anne-Trine Kjørholt og Vebjørn Tingstad (ed.). *Children, Food and Identity in Everyday Life. Studies in Childhood and Youth*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 149-171.

Punch, S. and McIntosh, I. (2014): «'Food is a funny thing within residential child-care': Intergenerational Relationships and Food Practices in Residential Care» i: *Childhood*. 21 (1), s. 72-86.

Rambøll (2011): *Brukerundersøkelse blant barn i statlige og private barneverntiltak*, (Sluttrapport). Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

Rambøll (2015): *Opplæring i barneverninstitusjoner. Kartlegging av opplæringsmodeller og vurdering av innhold og kvalitet*. Rapport. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Reime, Monica Alvestad og Svanaug Fjær (2010): «Å tilhøre, å bli, å delta: medvirkning i overgangen fra barneverninstitusjon til voksenliv» i: *Fontene forskning*. Nr. 2, s. 27-38.

Ridley, Julie & Steve McCluskey (2003): "Exploring the perceptions of young people in care and care leavers of their health needs" i: *Scottish Journal of Residential Child Care*. 2 (1), s. 55-65.

Rossvær, Viggo (1998): *Ruinlandskap og modernitet. Hverdagsbilder og randsoneerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*, Oslo: Spartacus.

Schaanning, Espen (u.å): *Vitensnett et omkring barnet*. Hentet fra <http://www.arrvev.no/bok/vitensnett-et-omkring-barnet>

Schatzman, Leonard og Anselm M. Strauss (1973): *Field Research. Strategies for a Natural Sociology*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Schwarz, Ida (2007): *Børneliv på døgninstitusjon. Sosialpædagogik på tværs av børns livssammenhenge* (Ph.d.-avhandling). Odense: Syddansk Universitet, Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier.

Senneset, Ingeborg (2014): Kjærlighet må bli del av formålsparagrafen i den nye barnevernsloven i: *Aftenposten* 2. 11.2014. Hente fra:

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Kjarlighet-ma-bli-del-av-formalsparagrafen-i-den-nye-barnevernsloven-7768049.html>

Skjervheim, Hans (1996): *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.

Skårderud, Finn og Bente Sommerfeldt (2013): *Miljøterapi boken. Mentalisering som holdning og handling (MBT-M)*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Steensen, Steen (2006b): Hjem eller oppbevaring? *Dagbladet* 07.10.2006.

Stokholm, Anja (2009): *Anbragte børn mellem kammerater og pædagoger: En antropologisk analyse af socialitet og identitetsdannelse på døgninstitution* (Ph.d.-avhandling), Aarhus: Aarhus Universitet, Institut for antropologi, arkæologi og lingvistik, Human-etisk fakultet.

Stokholm, Anja (2006b): Vi er alltid en stor flok: Fællesskab i børnegruppen på døgninstitution. I O. Steen Kristensen (Red.), *Mellem omsorg og metode – tværfaglige studier i institutionsliv*, Aarhus: Systime profession, s. 217-239.

Stokholm, Anja (2006c): At finde sin plads: Sociale hierarkier blant børn på døgninstitution. I O. Steen Kristensen (Red.), *Mellem omsorg og metode – tværfaglige studier i institutionsliv*, Aarhus: Systime profession, s. 240-273.

Storø, Jan (2008): *Sosialpedagogisk praksis. Det handler om hva du gjør*. Oslo: Universitetsforlaget.

Säfvenbom, Reidar (2005): *Fritid og aktiviteter i moderne oppvekst*, Oslo: Universitetsforlaget.

Sørhaug, Christian (2014): «Omsorgsfulle eller omsorgsløse handlinger? Sykehjem analysert som arbeidskollektiv» i: *Norsk antropologisk tidsskrift*. 03-04, s. 253-257

Thagaard, Tove (2009): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*, Bergen: Fagbokforlaget.

Tjelflaat, Torill og Gro Ulset (2007): *Barn og unges medvirkning i barneverninstitusjon – et forskningsbasert temahefte*, (Rapport nr. 11). Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Tjelflaat, Torill og Gro Ulset (2008): «Kan rutiner og regler hindre barn og unges medvirkning i barneverninstitusjon?» i: *Tidsskriftet Norges Barnevern*. Nr. 1, s.21-28.

Thrana, Hilde Marie (2013): «Kjærlighet – en kjernekompetanse i profesjonelt barnevernsarbeid?» i: *Tidsskriftet Norges Barnevern*. Nr. 1, s. 5-14.

Thrana, Hilde Marie (2016): «Kjærlighetens inntreden i barnevernet – en utfordring for den profesjonelle relasjon?» i: *Tidsskriftet Norges Barnevern*. Nr. 2, s. 96-109.

Ulset, Gro (2009): *Ungdom fritid ved opphold i barneverninstitusjon. Fritid. Tid fri?*, (Rapport nr. 15). Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Ulset, Gro (2010): «Tilværelse og oppvekst i barneverninstitusjon» i: *Tidsskrift for ungdomsforskning*. Nr. 1, s. 49-71.

Ulset, Gro (2011): «Ungdoms fritid ved opphold i barneverninstitusjon – et medvirkningsperspektiv» i: *Fontene forskning*. Nr. 1, s. 18-31.

Ulset, Gro (2016): «Vennskap – perspektiver og tilnærminger blant ungdom i barneverninstitusjon» i: *Tidsskriftet Norges Barnevern*. Nr. 2, s. 80-94.

Ulset, Gro og Synøve Melheim (2013): *Håndtering av tvang i barneverninstitusjoner. Ansattes, lederes og tilsynets perspektiver* (Rapport nr. 25). Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Ulset, Gro og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner – ungdommenes perspektiver*, (Rapport nr. 20). Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Ulset, Gro og Torill Tjelflaat (2013): «Ikke et sted å kalle et hjem? Betydningen av tvangsbruk ved opphold i barneverninstitusjon» i: *Tidsskriftet Norges Barnevern*. Nr. 2., s. 68-83.

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur – en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*, Flekkefjord: SEEK AS.

Wadel, Cato og Carl C. Wadel (2007): *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.

Wadel, Carl Cato (2012): «Ledelse i et interaksjonsperspektiv» i: *Sosiologi i dag*, årgang 42, nr. 2, s. 9-28.

Yin, Robert K (2003): *Case Study Research. Design and Methods*, Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Lov og forskrift

Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barneloven).

Lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester (barnevernloven).

Forskrift 15. november 2011 nr. 1103 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon.

Forskrift 11. desember 2003 nr. 1564 om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling.

Forskrift 27. oktober 2003 nr. 1283 om godkjenning av private og kommunale institusjoner som skal benyttes for barn som plasseres utenfor hjemmet med hjemmel i barnevernloven.

Forskrift 10. juni 2008 nr. 580 om kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner.

Internasjonale konvensjoner

FNs konvensjon for barnets rettigheter 20. november 1989 (barnekonvensjonen).

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen 4. november 1950 (EMK).

Offentlige dokumenter

BLD: Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (u.å). Inntak og plasseringstyper. Hentet fra http://www.bufdir.no/Barnevernsinstitusjoner/Inntak_og_plasseringstyper/

Barne-, ungdoms- og familieetaten. (u.å). Et institusjonstilbud av god kvalitet – for barn og unges behov. Hentet fra <http://www.bufdir.no/Barnevernsinstitusjoner/>

NOU 2011: 20 Ungdom, makt og medvirkning. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Statistisk Sentralbyrå. (2014). Barneverninstitusjoner, 2014. Hentet fra <https://www.ssb.no/barneverni/>

VEDLEGG

NSD – Personvernombudets melding om behandling

Informasjonsskriv om forskningsstudien og samtykkeerklæring

Gro Ulset

Regionalt kunnskapssenter for barn og unge - Psykisk helse og barnevern (RKBU Midt-Norge) NTNU
PB 8905 MTF
7491 TRONDHEIM

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vår dato: 19.11.2013

Vår ref: 36086 / 2 / HIT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 28.10.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

36086	<i>Sosialt liv og samhandling i barneverninstitusjon - en antropologisk feltstudie</i>
Behandlingsansvarlig	NTNU, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Gro Ulset

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.12.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 36086

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes muntlig og skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger.

Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår, såfremt dato for prosjektslutt og anonymisering endres til 15.12.2016, jf. meldeskjema.

Hovedregelen når det registreres sensitive opplysninger til forskningsformål om ungdom under 18 år, er at det må innhentes samtykke fra foreldrene. I dette prosjektet vurderer personvernombudet det imidlertid slik at ungdommer over 16 år kan samtykke til deltakelse på selvstendig grunnlag. Dette ut fra en helhetsvurdering av opplysningenes art og omfang.

Det vises til at ungdom i denne alderen har selvbestemmelse på en rekke områder; de kan bl.a. selv velge utdanning og samtykke til helsehjelp. Det er personvernombudets vurdering at ungdommene på 16 år og eldre i dette prosjektet har forutsetninger for å forstå hva deltakelse innebærer. For deltakere under 16 år innhentes det i tillegg samtykke fra foreldre.

DATAMATERIALETS INNHOLD

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om helseforhold (barnevernsbarn), jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c).

PROSJEKTSLUTT

Prosjektet skal avsluttes 15.12.2016 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

Informasjonsskriv om forskningsstudien

Sosialt liv og samhandling i barneverninstitusjon – en antropologisk feltstudie

Til deg som bor i barneverninstitusjon

Regionalt kunnskapssenter for barn og unge (RKBU) ved NTNU ønsker å gjennomføre *en undersøkelse om hverdagslivet i en barneverninstitusjon*.

Det innebærer at en forsker vil være til stede i institusjonen sammen med beboere og ansatte. Forskeren skal ikke bo i institusjonen, men hun skal være der noen timer, to – tre dager i uken på formiddag, ettermiddag og/eller kveld, for å observere og delta i hverdagslivet i institusjonen. Disse ukentlige besøkene vil pågå i en periode på opptil seks måneder.

Hvorfor er studien viktig?

I Norge er det gjennomført få studier hvor forskere har vært sammen med beboere og ansatte over lengre tid for å få innsikt i hvordan livet i en barneverninstitusjon er. De fleste i samfunnet vårt vet lite om barneverninstitusjoner, og dette kan føre til usikkerhet og misforståelser knyttet til hva en barneverninstitusjon er, hvorfor enkelte barn og unge bor der i løpet av oppveksten og hvordan det er å bo der. Å få mer kunnskap om hverdagen i institusjon håper vi kan bidra til mindre usikkerhet og større forståelse. Vi tror at studien kan gi oss gode svar på hvordan det er å bo og arbeide i institusjon, hvordan innholdet i ukedager og helger er for deg og de andre som bor og arbeider her og hvordan dette oppleves for deg og de andre.

Hva betyr det å samtykke?

Som beboer i denne institusjonen er du mellom 12 og 18 år. Dersom du sier ja (samtykker) til at studien gjennomføres betyr dette at en forsker, som heter Gro Ulset, vil være til stede i institusjonen flere timer i uka, fordelt over to-tre dager, i en periode på seks måneder. Gro Ulset har forsket på- og snakket med barn og unge som bor i barneverninstitusjoner mange ganger tidligere. Hun vil forsøke å observere det som skjer i institusjonen og samtidig delta i de gjøremål, samtaler og samhandlinger som foregår mellom beboere, mellom ansatte og mellom beboere og ansatte. For å klare å huske det som skjer i den alminnelige hverdag vil hun også skrive notater. Dette gjøres ikke mens du og/eller andre er til stede, men gjerne så raskt som mulig i etterkant av besøkene som avlegges i institusjonen. Det kan også hende at forskeren, i løpet av den perioden hun er på besøk i institusjonen, vil spørre deg om du kan tenke deg å bli intervjuet om hvordan det er å bo og leve i en institusjon. Du bestemmer selvsagt selv- og/eller i samråd med dine foreldre/foresatte, om dette er noe du vil gjøre.

Hvordan samtykke?

Dersom du er fylt 16 år kan du selv samtykke/ si ja til at studien gjennomføres ved den institusjonen du bor i, og at forskeren kan snakke med deg, observere samhandlinger mellom deg, beboere og ansatte og registrere opplysninger om dette i feltnotater og/eller gjennom intervju. Er du under 16 år må også dine foreldre/foresatte samtykke til dette. Vedlagt informasjonsskrivet finner du en erklæring. Denne skal bare undertegnes dersom du samtykker.

ISBN: 978-82-93343-11-0 (Trykt utgave)

ISBN: 978-82-93343-12-7 (WEB)

Postadresse: NTNU, Det medisinske fakultet

Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – Psykisk helse og barnevern (RKBU Midt-Norge)

Pb 8905, MTFS, 7491 Trondheim

Besøksadresse: Klostergata 46

Telefon: 73 55 15 00

E-post: rkbu@medisin.ntnu.no

Nettside: www.ntnu.no/rkbu